Nicolae Gane

Păcate mărturisite

memorii

Păcate mărturisite

Nicolae Gane

Editura Bestseller

Imagine: KieferPix/Shutterstock.com

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Catrințaș

Sunt acum 20 de ani, eram la Slănic și, drept să spun, cu toată frumusețea munților păduratici ce mă încunjurau din toate părțile ca într-o horă, cum zise poetul Vlahuță, mă cam plictiseam. Lume puțină și necunoscută, și timpul cam nestatornic.

Într-una din zile, în urma unui dejun sănătos, căci la munte ai totdeauna o foame de lup, stam așa alene pe-o bancă, și după ce mă săturasem de privit vârful nalt al Cerbului, unde odinioară se hârjoneau într-adevăr ciutele și cerbii, și de ascultat glasul străbătător în urechi al mahalagioaicelor adunate aice de prin toate fundurile regatului, eram cât pe ce să adorm ca un om care are un dejun de mistuit și timp de pierdut. Când iată că trece pe dinaintea mea un turc getbeget, în șalvari largi, c-un fes roș pe cap și o cutie de văcsuit cizmele subsuoară.

O idee!... Dacă aș chema pe fostul nostru suzeran să-mi văcsuiască cizmele, adecă ce-ar fi? Va fi o distracție pentru mine și un semn al timpurilor totodată.

— Bre aga! Ia vin încoace, îi zisei eu, făcându-i semn, nu cu mâna, ci cu piciorul. Mărturisesc că acest gest n-a fost lipsit de un pic de răutate intenționată vroind oarecum să mă răzbun de timpurile pe când le văscuiam noi cizmele turcilor. Ei!... așa se întoarce câteodată roata lumei.

Turcul, după ce îmi făcu o temenea cu tot ifosul lui de ex-suzeran, se așeză dinaintea mea, își scoase periile, șipurile cu vacs și începu să mă facă frumos la picioare.

Dar fiindcă orice faptă omenească, cât de neînsemnată, găsește imitatori numaidecât, m-am pomenit lângă mine cu un oaspete binecunoscut al Slănicului, Nicolai Codreanu, un tip sui generis,

care întinse și el picioarele spre turc așteptându-și rândul.

Codreanu, dintre toți vizitatorii era cel mai credincios și mai habotnic slănicean. De vro 20 de veri de-a rândul n-a lipsit o dată să vie săși ieie în fiecare dimineață porția de trei pahare de la izvorul no. 1. Ajunsese un fel de bețiv de no. 1.

Apoi era un om vesel, glumeț, stup de anecdote, bun vânător, vorbea totdeauna tare, parcă avea a face numai cu surzi, și când râdea în deal la Trei fagi, cascadele glasului lui se auzeau tocmai în vale la Stânca lui Negri. El era vecinicul iscoditor de petreceri. Nici un vânat, nici un chef, nici o serenadă cu lampioane la cascadă, nici un prânz în pădure cu lăutari, nici o excursie la Poiana Sărată sau aiurea nu se făcea fără imboldul lui Codreanu.

— Ei, Codrene, ce mai plănuiești, îl întrebai eu, pe când el admira ghibăcia turcului în meșteșugul văcsuitului.

— Am înjghebat pe mâni, dac-a fi vreme bună, un vânat la urși.

— Numaidecât la urși. Mai jos nu vrai s-o lași?

— Da ce, socoți că eu asud dinaintea ursului. Eh!! he! de-aș avea atâtea moșii câți urși la răbușul meu, mare bogătaș aș fi.

— Ia slăbește-mă, Codrene!...

— Ba nicidecum. Iaca, dacă vrai, vino și tu. Am să te duc într-o potică unde Cătrințaș, pristavul de pădurari de aici, a ucis doi urși unul după altul, și până a nu-și încărca pușca din nou, i-a ieșit un al treilea urs, ș-atunci a aruncat pușca jos și a luat-o la sănătoasa.

— Da bine, acolo mă îndemni tu, unde e izvor de urși?

— Habar să n-ai. Ești cu Codreanu, adaose el cu un aer protector.

— Și cine mai merge?

— Apoi suntem șase, într-ales, toți buni de picior și meșteri la ochit, de cei care nu dau dos la față.

Este vorbă că omul cum și-o face singur nici dracul nu i-o face. Tocmai așa am pățit-o și eu. Ca să nu mă arăt fricos, deși cam cu sfială în inimă, m-am prins al 7-lea tovarăș și mi-am dat apoi întâlnire cu ceilalți pentru a doua zi în zori de ziuă dinaintea Otelului Cerbul.

A doua zi, pe când aburii ieșeau valuri din pepturile noastre de răcoarea ce ne cam strângea în spate, noi câteșișapte călări, cu puștile pe umăr, urcam ca niște voinici la munte și în urma noastră venea o ceată de hăitași cu Catrințaș, pristavul pădurarilor, în frunte.

Nu știu, zău, câți urși va fi împușcat Codreanu, căci el le cam împodobea; dar Catrințaș, om nalt cât un brad, care călca sănătos, vorbea răspicat și cu temei și avea niște ochi pricepuți de parcă-ți gâceau gândul, știu bine că era dintre acei care se băgau în vizuina ursului cu lumânărică aprinsă în buza puștei.

Și ne urcam, mă rog, la deal pe cărări neumblate, prin codri de brazi pe unde nu cred să fi răsunat vreodată lovitura toporului sau trăsnetul puștii, căci pe atunci nu se înmulțise ceata buhnacilor buni numai de speriat vrăbiile.

În sfârșit, am ajuns într-un fund de pădure unde trebuia să facem bătaia. În cea mai mare tăcere ne-am așezat fiecare la locul însemnat de Catrințaș, iar locul meu care venea într-o cumplită tiharaie , în gura unei văgăuni, era cu deosebire fioros.

— Dacă e urs în pădure, îmi zise pristavul , pe aice trebuie să iasă, că n-are pe unde cotigi.

N-are pe unde cotigi, repetai eu în gând. Vra să zică, trebuie să mă țin bine să nu-mi dau pielea ursului în loc să mi-o deie el mie. Și cum stam așa în așteptarea pornirei haitașilor, fără să vreu îmi veniră în minte cei trei urși a lui Catrințaș.

Auzi, trei urși!...

Unul înțeleg... doi, treacă-meargă... dar trei, fără șagă erau cam mulți. Aveam, drept să spun, simțimântul soldatului care intră pentru prima oară

în foc. Aceeași emoțiune, aceeași strângere de inimă, aceeași groază de necunoscut, cu deosebire că soldatul nu merge acolo de bun cheful, iar eu naivul m-am prins în horă numai de ambiție să nu mă las mai jos decât ceilalți. Ei, dar din păcate lucrul nu se mai putea întoarce. Vorba ceea: Vrei, nu vrei, bea Grigori agheasmă!

Mi-am examinat cu toată îngrijirea carabina ca nu care cumva să mă deie de sminteală tocmai la adică; de altfel, drăguța mea de carabină cu două țevi era destul de durdulie și glonții destul de mașcați ca să nu-i poată mistui dihania oricât de bun pântece ar fi avut.

Am stat așa două ore întregi pe ceasornic până ce a pornit goana, căci la munte nu-i ca la câmp; locurile sunt tari și cu anevoie pot străbate haitașii prin râpile cele prăpăstioase unde și-a înțarcat dracul copiii.

Deodată auzii zgomotul haitașilor care ajunși pe un colnic din fața noastră înaintau spre linia pușcașilor.

De-acuma, aține-te, cucoane Neculai!

Parc-o furtună a prins să învăluie pădurea, parcă au început brazii să dănțuiască, parcă năvălea asupra noastră un potop să înece lumea, așa clocoteau munții de vrăjmaș. Se speriau toate vrăbiile, toate mierlele, toate ciocănitoarele, tremurau frunzele, tremurau ecourile, tremura și inima mea.

Și doar nu eram așa stângaci cu carabina. Mai dădusem eu piept cu badea lupul și cu jupân mistrețul; ei, dar trei urși, oricum, nu-s sarmale ușor de înghițit.

Se înțelege de la sine că nervii mei erau cumplit de încordați întocmai ca niște strune de vioară gata să pocnească. Ochii în cap mi se mărise peste măsură de mult ce fixam toate tufele unde de câteva ori parcă văzui chiar mișcând blana ursului. Apoi, din vreme în vreme, când se clătina vreo creangă pe copac, un fior rece mi se strecura prin

trup și părul mi se ridica măciucă în vârful capului.

Dacă vrei să știi, iubite cetitor, ce va să zică a aștepta să dai bună dimineață cu trei urși, te-aș ruga să te înțelegi cu Catrințaș ca să te ducă în locul unde eram eu. Îmi vei spune apoi la ureche ce ți s-a întâmplat.

Cu toate aceste, matahalele de urși nu-și arătau vârful nasului.

Toate bătăile mele de inimă erau în deșert; haitașii se apropiaseră de tot; nu mai aveam acum simțimântul singurătății în pustietatea codrului, încât începusem a crede că urșii lui Catrințaș au fost o frumoasă poveste, și mă mustram pe mine însumi de spaima ce-mi făcusem de toate nimicurile; când, deodată, auzii la spatele mele un foșnet care îmi slei sângele în vine, un foșnet înfiorător, prelung, care se urca în sus pe trunchiul bradului sub care mă aflam și puse în mișcare toate crengile lui.

Acum nu mai era de glumă. Ursul se suise în copac, și fiindcă în primejdia mare vine și curajul mare, imediat am sărit câțiva pași în lături de copac, ca să nu-mi cadă cumva dihania în spate, am pus pușca la ochi și... O! Doamne! ce văzui! în loc de înfricoșatul urs, văzui o veveriță mică și sprintenă care sărea de pe creangă pe creangă, se uita galeșă la mine și părea a se strica de râs de fiorii ce-mi dăduse. Iar eu nu tăgăduiesc că în acea clipă de strașnică emoție am simțit o nespusă bucurie, văzând că ursul s-a prefăcut în veveriță.

În acealși moment sosiră și haitașii și goana se isprăvi.

Mulțămit că am scăpat de cei trei urși care în timp de vro trei oare au stat ca o amenințare asupra capului meu, îmi reveni, ca după orice primejdie trecută, curajul la loc, ba încă îmi reveni mai mare ca și când m-aș fi luptat cu fiarăle și le-aș fi răpus. Apoi, pentru a nu da de bănuială tovarășilor mei că mi-a fost frică, am luat eu prăjina înainte și am început să mă leg de Codreanu tocmai pe tema

fricei.

— Da bine, Codrene, nu ți-ai pus o pelcică la fundul pantalonilor?

— Eu, pelcică!... Ha! Ha!... răspunse Codreanu trântind un hohot de râs de-au răsunat cele patru colțuri ale codrului. Am cinstea să-ți spun, prietene, că am zărit roșind spinarea unui cogemite Martin bine blănit, dar când i-a mirosit a Codreanu a scaparat nemernicul, de n-am mai avut vreme să trag în el.

— Noroc c-a scaparat!... Că altfel era să fie vai de el, dacă nu vai de tine.

Codreanu nu se supăra de glume, dar nici el nu-și cruța prietenii; avea limbă ascuțită și se pricepea să lovească pe om la cusur.

Toți își istoriseau acum impresiunile, însă nici unul nu mărturisea drept ceea ce-a simțit în așteptarea ursului. Mi-a trebuit și mie 20 de ani, ca să mă hotărăsc a destăinui adevărul. Ne adunasem deci într-o poiană prea frumoasă prin mijlocul căreia șerpuia un pârău rece ca gheața și limpede ca lacrima. Acolo la umbra a câtorva brazi seculari, pe un mușchi verde și moale ca o saltea de puf, lângă pârăul cel răcoros în undele căruia ne-am așezat butelcile ca să le răcim, ne-am pus și noi jos roată împrejur după moda orientală a văcsuitorului nostru de cizme, iar după ce Catrințaș ne-a desfăcut sacii cu merindele, apoi... halal să ne fie!... Era drept dragul să ne fi văzut cineva la lucru. Poftă de mâncare și poftă de vorbă cât lumea. Parcă făcusem cine știe ce izbândă. Cu cât deșartau sacii și butelcile, cu atât poveștile vânătorești deveneau mai gogonate.

Ca să dau o idee despre ce este în stare să istorisească un vânător sătul cu o ploscă de Cotnar trasă la măsea, e destul să spun următoarea întâmplare a lui Codreanu care se jura pe oțelele puștei lui, tot ce-avea el mai scump pe lume, că era adevărată:

— Într-o zi, la o goană, povesti el, am împușcat

un hrăpariț de lup, talpa pădurei, bătrân, colțos și care desigur a calcat multe poieți și stânci, căci era gros în ceafă ca un vlădică. De la cel întâi foc a rămas mort ca toți morții, înțepenit cu dinții rânjiți de parcă-ți era încă frică de el. Apoi, fiindcă în ziua aceea căzuse mult vânat, de nu mai încăpea în căruța noastră, ne-am hotărât să jupuim toate vulpele, și toți lupii împușcați, ca să le ducem numai pieile acasă. Unul dintre haitași s-a și apucat să jupoaie lupul meu începând operația de la coadă în sus. Dar nu bine îl dispoiese până la jumătatea trupului, că deodată spurcăciunea de dihanie prinse să urle de clocotea pădurea, chemându-și se vede finii și cumătrii în ajutor, iar noi zăpăciți, uimiți, l-am privit cu gurile cascate cum ticălosul pe jumătate jupit a fugit în pădure și fugit e și în ziua de astăzi.

— Bine trebuie să-l fi primit finii și cumătrii, răspunsei eu, când l-au văzut într-un costum așa décolleté, întocmai ca unele din madamele noastre care sunt, vorba franțuzului: trop basses par en baut, et trop bautes par en bas . Dar să vă spun eu o altă ciudățenie care ar fi de necrezut, dacă nu mi s-ar fi întâmplat chiar mie.

— Să vedem ciudățenia, adause Codreanu, făcând un semn din ochi tovarășilor săi.

Eu cetisem nu de mult cartea lui Odobescu Pseudo-Cynegeticos și fără mustrare de cuget îmi însușii următoarea anecdotă vânătorească, localizând-o după trebuință; alții au făcut mai rău decât mine, au braconat prin codrii literaturei și au tăcut chitic.

— Închipuiți-vă, zisei eu, că la un Crăciun în pădurile de la Bordea, lângă Iași, am împușcat o vulpe, cum nu s-a mai văzut, o vulpe cu un măturoi de coadă de cinci stânjeni.

Aici mă oprii și-mi aruncai ochii roată împrejur.

Ei, ce vă uitați așa la mine?... nu s-a văzut copii născuți cu două capete, vițel cu șase picioare?... și altele și altele.

— Asta-i din cale-afară gogonată, bădiță!... strigă Codreanu indignat. Ia mai lasă ceva la loc de tocmeală.

— Bine, n-o fi fost poate tocmai de cinci stânjeni, ca n-am măsurat-o, dar de doi stânjeni nici vorbă că a fost.

— Mă rog, mă rog, nu ne prosti.

Mai ai loc de lăsat ca precupețul care cere șapte prețuri.

— Fie chiar de un stânjen, încă tot e o minune.

— Ascultă, dragă! Degeaba umbli să ne iei așa peste picior, ca pe niște mazete. Știm și noi ce-i o coadă de vulpe.

Atunci înșfăcând un pahar cu vin ce sta plin dinaintea mea, îl dădui dușcă pe gât și cu un aer mânios răspunsei:

— Pentru Dumnezeu! Ce vreți, domnilor?... Să vă spun numaidecât că vulpea a fost bearcă, asta n-o pot face în ruptul capului, macar de m-ați duce la spânzurătoare.

Un strașnic hohot de râs peste care domnea, se înțelege, râsul lui Codreanu întâmpină vorbele mele. Dânșii habar n-aveau că eu îi trăgeam pe sfoară cu povestea lui Odobescu. Mai joase în partea de sus și mai înalte în parte de jos(fr.).

Dar culmea nu-i aici.

Catrințaș, care ședea în picioare și ne asculta cu mâna la gură, avea în fața lui un aer de reculegere, de nedormire, parcă să creadă, parcă să nu creadă cele ce auzea.

Eu care mă rădicasem prin ultimul pahar dat pe gât la un diapazon de veselie mai presus de ceilalți tovarăși ai mei, mă sculai în picioare și, adresându-mă lui Catrințaș îi zisei:

— Măi Catrințaș!... Ia spune și tu ce întâmplări ai avut în viața ta de vânător?

— Ce să am, cinstiți boieri? răspunse pristavul scărpinându-se în cap. Ce pot eu să vă spun, un biet țaran de la munte, pe lângă cele spuse de dv. care ați umblat și ați văzut atâta lume.

— Oricum nici tu nu ești de ieri de-alaltăieri; ai călcat multe păduri și trebuie să fi avut multe pățenii de când ții pușca-n mână.

— Dacă-i așa, apoi cu voia dv. voi spune și eu una, da să nu vă supărați dacă-ți găsi-o proastă, că dă... ceea ce știu aceea vă spun... așa cum mă pricep și eu, țărănește.

— Spune, spune, Catrințaș îi ziserăm noi cu toții.

— Apoi odată, urmă el, pe când eram tânăr, m-am suit la munte să culeg zmeură. Era o zi frumoasă ca astăzi; liniște mare în pădure; numai ciocănitoarele se auzeau lovind cu pliscul în coaja bradului. Umplusem coșarca pe jumătate, când iată mă trezii la spate cu un afurisit de urs zburlit, rădicat în două labe, care venea spre mine mormăind și scuipându-mă parcă vroia să mă mustre că de ce i-am călcat răzășia. Caut să fug, dar în fața mea se deschide o râpă adâncă peste care numai doar în zbor aș fi putut trece. Noroc că de-a curmezișul râpei sta un trunchi de brad culcat care ținea loc de punte; îmi fac cruce și apuc pe buturuga ceea pe care se vede Dumnezeu mi-a pus-o în cale, da n-ajung bine la jumătate, că dincolo pe celalalt mal îmi iesă năprasnic un alt pârdalnic de urs și mai zburlit și mai mânios. S-au adunat, talharii, la zmeură și mi-au tăiet drumul din două părți, iar eu eram cu mânile goale...

— Cu mânile goale!...

— Da... cu mânile goale; fără pușcă, fără cuțit, fără un ciomag macar, fără să pot fugi nici înainte nici înapoi, și cu prapastia sub mine... Închipuiți-vă în ce hal eram... Maica Domnului!... și astăzi când îmi aduc aminte, îmi îngheață sângele în mine!...

— Și ce-ai făcut Catrințaș?

— Ce să fac boieri dv. ?... Ia, m-au mâncat urșii!! . . . .

Șiretul de Catrințaș a rostit aceste cuvinte cu un

aer atât de blajin, cu o atât de prefăcută naivitate, încât toți am ramas un moment buimăciți.

— Ura!... Să trăiască Catrințaș, strigă în sfârșit din răsputeri Codreanu. El a pus capac la toate. Voi iștilalți nu mai plătiți o ceapă digerată. Și fiindcă a dat Dumnezeu de a înviat după ce l-au ospătat urșii, apoi să bem în sanatatea lui ca să nu mai moară a doua oară!

Povestea lui Catrințaș a mers din gură în gură; a făcut ocolul Slănicului și, pot zice, a țărei întregi.

De atunci, ca mai ba, vânătorii noștri să istorisească că au văzut lupi pe jumătate jupiți fugind prin pădure, și alte de asemenea parascovenii bune de adormit copiii în ajunul Crăciunului.

Catrințaș merită o recompensă națională!

Din “Junimea”

I

Multe s-au scris și se vor scrie încă despre societatea literară „Junimea" din Iași, care prin activitatea ei neîntreruptă de mai bine de un sfert de secol a săpat brazde adînci pe pămîntul tuturor țărilor locuite de români și a avut meritul necontestat de a fixa aproape definitiv modul de vorbire și scriere a limbii noastre culte. Cine nu știe că în școli, în parlament, în biserici, în tribunale, în gazetele literare și politice, limba întrebuințată astăzi nu se mai asamănă cu aceea de acum 40 de ani. Influența acestei societăți a produs o evoluțiune sau, mai bine zicînd, o revoluțiune în spirite, a modificat gustul publicului și l-a îndrumat spre izvoarele cele curate românești, îndepărtîndu-l de la obicinuința împrumuturilor și al imitațiunilor streine.

Dar „Junimea" n-a lucrat numai pe tărîmul literar și științific; ea număra în sînul ei membri care se ocupau cu muzica și cu pictura, și dacă aceste două ramuri ale artei n-au dat rezultate comparabile cu acele literare, totuși nu găsesc de prisos de a reaminti silințele ei și în această direcțiune.

Astfel, muzicanții noștri erau: Nicu Burgheli și Artaxerxes Buiucliu pianiști, Theodor Burada și Grigore Buiucliu violoniști și Titu Maiorescu violoncelist. Aș putea număra și pe Gheorghe Scheletti un pianist și compozitor de merit care, deși neînscris formal în cadrele „Junimei“, era însă în legătură de prietenie cu noi toți, trăia în atmosfera noastră literară și punea în muzică poezii de-ale noastre între care și o baladă a mea; Domnița și robul.

Deseori se organizau serate la Maiorescu și Nicu Burgheli, la care luau parte mulți din membri

„Junimei”, afară de Pogor pentru care muzica era un vuiet supărător urechilor. Niciodată el n-a priceput o notă, n-a gustat un instrument. Era o natură cu totul refractară acestui gen de artă. Muzica, zicea el, e un mod confuz și barbar de a-și exprima cineva simțirile. Cînd ai la îndemînă cuvintele, ce nevoie ai să alergi la sunete vagi și asurzitoare?

Se înțelege că în discuțiunile ce aveau loc, rămînea singur de această părere între toți tovarășii săi din „Junimea”: era un fel de originalitate a lui care s-a ciocnit de multe ori cu ironiile noastre. Seratele noastre muzicale, la care erau admise și soțiile junimiștilor ce se cunoșteau și erau în vizită, aveau același caracter de intimitate cu o ținută, bineînțeles, mai rezervată și se sfîrșea ca și seratele literare cu același ceai tradițional, speranța și mîngîierea caracudei.

Dar violoniștii junimiști își exercitau talentul și la alte petreceri în afară de cercul nostru literar și muzical.

Așa îmi aduc aminte că într-o zi de toamnă, pe la culesul viilor, cu vreo 30 de ani în urmă, căci vai, zecimele de ani trec repede fără să le prinzi de veste, am fost invitat la răposatul Alecu Sendre, pe atunci un tînăr și vesel profesor universitar, la o vie a sa de la Copou, unde mă aștepta o masă mare, îmbelșugată, întinsă sub niște tei umbroși la care asistau și alți vreo 20 de oaspeți, toți tineri unul și unul, dispuși a face cinstea cuvenită merindelor și mai ales băuturilor. Printre dînșii erau și mulți junimiști între care Theodor Burada și Grigore Buiucliu.

Halal! zău de sfintele tinerețe!… Nimene dintre noi n-avea fruntea încrețită de necazuri, nimene nu ducea pe vremea aceea sacul cu grijile în spinare. Toți trăiau într-o lume trandafirie în care soarele nu asfințea. Alecu Sendre, amfitrionul, care ședea în capul mesei, ne stimula cheful, închina la sănătăți, istorisea anecdote de haz, privighea ca

nimene să nu rămîie în urmă cu paharul, într-un cuvînt da mereu cep entuziasmului și butoaielor cu vin.

Cînd iată că de după niște tufari apăru tocmai în momentul psihologic un taraf de lăutari care ne-a adulmecat cum adulmecă prepelicarul vînatul și începu să ne cînte de inimă albastră. În fruntea tarafului era vestitul, bătrînul Barbu Lăutariul cu cobza în mînă, cu fața zbîrcită ca o ciupercă, cu poala antereului aninată de brîu, o legenda in carne și oase, o rămășiță uitată de moarte a moravurilor patriarhale dispărute, Barbu, pe care Alecsandri l-a cîntat, care a cîntat și el la mesele multor boieri și fii de boieri pe cînd era belșug în țară de-i curgeau galbenii nenumărați în cobză.

— Să trăiți, boieri dvs. !…, zise el.

Eu sînt Barbu Lăutarul
Starostele și cobzarul,
Ce-am cîntat pe la domnii
Și la mîndre cununii.

Cînta Barbu, cînta parcă n-avea capul înzăpădit de ani. Degetele lui scoteau din strune sunete vii care, întovărășite de glasul lui bătrînesc, deșteptau amintiri din alte timpuri; iar noi însuflețiți, amețiți pot zice de căldura vinului și a cîntecului, strigam:

— Trage!… Barbule!… Trage!… Să sune văile, să tremure codrul, să salte pietrele!

Și Barbu trăgea în adevăr, de ne tăia curmeziș la inimă, și de farmecul cîntecului parcă i se ștersese de pe față zbîrciturile anilor, parcă întinerise cu o jumătate de veac. Era frumos de văzut cum îi sticleau ochii acestui moșneag, urmaș al unei generații trecute, cum ședea încă drept ca luminarea, cum îi vibra corpul împreună cu strunele cobzei; era mai ales frumos de văzut cadrul încunjurător de verdeață prin spărturile căruia se întrezăreau dealurile păduratice ale lașului, împodobite cu monastiri vechi, istorice, foste cetăți de apărare, rămășiți și aceste din timpuri apuse și carc se împărecheau așa de bine

cu cîntecul bătrînesc.

Iată că în momentul cînd el cînta mai cu foc, Buiucliu și Burada se ridicară iute de pe scaunele lor, înșfăcară cîte o vioară din mînile lăutarilor și așezați unul la dreapta și celălalt la stînga lui Barbu începură să cînte împreună cu el.

O! Atunci a fost momentul culminant al entuziasmului. Un ura frenetic și nesfîrșit a întîmpinat pe noii lăutari care cîntau frumos de tot, mai frumos decît adevărații lăutari, mai frumos decît ar fi cîntat ei înșuși altă dată, pentru că atunci erau încălziți de ospățul cîmpenesc și mai știu eu de ce alte focuri nemărturisite? Apoi dînșii schimbară cîntecul de jale într-un cîntec de brîu de acelea care îți dau furnici la picioare și îți răstoarnă căciula pe ceafă, și atunci am încins și noi părechi, părechi, un joc năstrușnic, pe iarba verde, un joc cum nu s-a mai văzut în via lui Sendre, de clocotea văzduhul de chiote, de răsuna pămîntul sub bătaia călcîilor, de ne venea nouă înșine sufletul la gură.

— Trageți, măi? Să turbe cățeaua!… strigam noi lăutarilor aruncînd cu pălăriile într-înșii. Dar și ei, mai ales lăutari-boieri, cum îi numeam noi, nu se lăsau mai prejos; electrizați, fermecați, ei nu-și puteau stăpîni mișcările, țineau tactul cu mînele, cu capul, cu picioarele, și din strunele nebune scoteau accente ce în adevăr ne înnebuneau.

O!… Cine putea atunci să se măsoare cu noi? Eram mai mari și mai voinici decît toată lumea. Eram tineri, curgea silitră în vinele noastre și prisosul de puteri îl revărsam în chef, cîntec și joc.

De la o vreme osteniți ne-am așezat iarăși împrejurul mesei, și atunci Barbu, apropiindu-se de noi, depuse vechia lui cobză pe masă.

— Boieri dvs., zise el, rog să aruncați uscătura asta pe foc, că de-acum nu mai am ce face cu dînsa. De vreme ce boierii au învățat să cînte mai bine decît noi, ce pîne mai pot eu cîștiga cu dînsa!

— Ie-ți cobza înapoi, moș Barbule, și mai zi ceva să le treacă musafirilor aleanul de la inimă, îi

răspunse Sendrea.

Se vede că știa el ceva.

La dreptul vorbind, mulți dintre noi aveam la vîrsta aceea cîte un dor ascuns la inimă, care se răcorea prin cîntec și se topea în pahar.

A ținut această petrecere, pe care nu voi uita-o niciodată, pînă hăt tîrziu după asfințitul soarelui și nu ne-am împrăștiat înainte de a umplea cu bani albi pentru zile negre mai multe pahară închinate în sănătatea lui moș Barbu Lăutariul.

Ce s-o fi făcut el de-atunci nu știu. Unii zic că a murit; alții că trăiește. Eu unul cred că vreun fiu sau nepot de-al lui împrumutîndu-i numele îi continuă tradiția.

Iar ceilalți doi lăutari-boieri au apucat fiecare pe drumuri deosebite. Burada și-a făcut din vioară o profesiune. A fost numit profesor la Conservatorul din Iași și a dat un număr însemnat de concerte la toate centrele mari ale României, libere precum și în țările vecine: Bucovina, Transilvania, Macedonia, Epirul etc., unde a cules aplauze binemeritate. Cel al doilea, Buiucliu, a lepădat vioara și a luat codul cîștigînd prin munca și talentul său o mare reputațiune ca avocat în baroul de Iași cum și ca judecător în diferitele funcțiuni ce a ocupat rînduri, rînduri în magistratură pînă la înalta treaptă de membru la Curtea de Casațiune unde a ajuns și stă și astăzi.

Cine știe dacă în oarele lui de repaos nu mai pune cîteodată mîna pe amorțitul lui arcuș care i-a înveselit odinioară tinerețele.

II

Revin acum la ramura picturei cu care se îndeletniceau alți cîțiva membri din „Junimea”.

De cînd eram mic îmi plăcea să mîzgălesc hîrtie. Schițam caii din grajd, cînele din ogradă, motanul din casă, încercam portretul babei Maria care mă dădăcea; apoi mai tîrziu, sub conducerea unui francez Cavaroc, am început să desinez de-a binelea, așa că la vîrsta de 10 ani eram aproape de aceeași putere ca și profesorul meu. Aveam așa pasiune pentru desen, că uitam jocurile, mă uitam nemîncat cu creionul în mînă, visam și noaptea cum trebuie să fac cutare contur, cutare umbră.

Cine știe? Dac-aș fi cultivat serios această dragoste a mea înnăscută, poate că aș fi astăzi în alte împrejurări materiale, căci pictura e o artă cosmopolită. Un tablou bun, e oriunde bun, în timp ce literatura e mărginită în limitele strimte ale țării.

Dar părintele meu, deși om cult pentru timpul în care trăia, era totuși sub influența vechilor prejudecăți și, prin urmare, în contra unor profesiuni astăzi onorate în toate țările și în toate straturile sociale.

Așa, cînd l-am rugat să mă trimeată în străinătate pentru a învăța pictura, el a sărit în sus:

— Cum, vrai să te faci zugrav? Ai înnebunit, băiete?

Silit am fost deci să îmbrățoșez altă carieră; să lepăd penelul și să ieu condeiul și nu știu zău dacă schimbul a fosi în avantajul meu. Cu toate aceste, din cînd în cînd, în oarele cînd n-aveam ce face, cum zicea un candid poet acum răposat, tot mai schițam cîte o vedere, cîte o figură pentru a nu pierde obiceiul, iar după ce am intrat în „Junimea», instinctiv m-am apropiat de acei care ca și mine țineau penelul în mînă.

Aceștia nu erau mulți la număr. Petru Verussi ocupa locul din frunte ca unul ce era pictor de profesiune. După dînsul veneau: Theodor Buiucliu și Vasile Pogor.

Aveam o junime literară, un cerc muzical, era natural să avem și un atelier de pictură. Astfel asociind patru, pe domnii Dimitrie Gherghel și colonelul Boteanu, directorul de atunci a școalei militare din Iași, ambii amatori ca și noi, am închiriet în toamna anului 1874 două odăi în strada Săulescu cu ferestrele spre nord, le-am mobilat cu cele trebuitoare și am înființat un atelier în regulă, primul întemeiat în Iași din inițiativă privată.

O! Să fi văzut cu ce osîrdie mergeam noi la oarele hotărîte pentru lucru, cum ne încurajam unii pe alții, cum pictînd șuieram printre dinți felurite cîntece care parcă ne inspirau, cum ne istoriseam unul altuia felurite anecdote, cum ne entuziasmam văzînd încetul cu încetul natura înviind pe pînzele noastre sub forma unui răsărit de soare, unui colț de pădure etc., etc.

Iar înspre sară, cînd nu se mai putea lucra, ședeam fiecare pe scaun pentru o oară în contemplarea tablourilor noastre, și de erau figuri ni se păreau că stăm de vorbă cu dînsele, de erau vederi de țară, aveam iluzia că respirăm aerul cîmpului și ne scăldam în razele soarelui. Petreceam ca niște școlari zburdalnici în atmosfera caldă, sugestivă a atelierului și puneam toată rîvna ca producerile noastre să fie vrednice de expoziția ce Verussi plănuia pentru anul viitor.

La început, pănă a nu ne cunoaște puterile unul altuia, Verussi dădea negreșit tonul între noi, deoarece era pictor de profesiune; dar cel mai guraliu și mai cu pretenții era Pogor. Noi ceilalți patru, nefiind tocmai încrezători în talentele noastre, lucram cu sfială și ne temeam să nu ne facem de rîs.

Am tocmit deci în primele zile după instalarea noastră un biet cerșetor cu patru lei pe zi, a cărui

portret am întreprins cu toții să-l facem din diferite părți. Bietul om la început era foarte bucuros că poate sta la căldură și cîștiga parale cu interesanta lui figură fără să facă nimic; dar de la o vreme, silit fiind să șadă neclintit în aceeași pozițiune, se plictisea amar, căsca, de i se rupeau fălcile, și picura de somn, încît trebuia la fiecare sfert de oară să-l scuturăm ca să nu cadă de pe scaun. Nu știu zău dacă după cîteva ședinți n-ar fi fost el mai bucuros, pentru același preț, să taie lemne decît să sufere osteneala unei asemine odihne.

După șase sau șapte ședinți i-am dat drumul de pe scaunul unde îi înțepenise șelele, și înainte de a pleca a privit un moment cu ochi timizi pînzele și cartoanele noastre, dar desigur nu s-a recunoscut.

— Oare așa sînt eu? întrebă dînsul cu îndoială.

Nu se văzuse nenorocitul în oglindă cine știe cîți ani, încît nu-și mai aducea aminte de propria lui față.

Eu unul păstrez și acuma în părete, lucrată în cridă neagră cu estompa, figura lui stoarsă de sărăcie, brăzdată de ani, acoperită cu o barbă și un păr in care pieptenele n-a intrat niciodată, și nu puțină plăcere îmi face și astăzi vederea acestui desen, care îmi amintește timpul petrecut de noi în atelierul de pictură. Acest studiu a fost piatra de încercare a forțelor noastre. Verussi dăduse lucrării sale proporțiile unui tablou. Cerșetorul era pictat în oloi, cu mîna întinsă la pomană, în răspintenea unei strade a Iașului în timp de iarnă. Asemănarea era destul de nimerită, desenul destul de corect, însă coloritul lăsa mult de dorit.

Nu știu pentru ce tonul general al tuturor picturilor lui era sarbăd, spălăcit, negurat parcă ar fi așternut deasupra o pătură de său. Abia isprăvite, tablourile lui aveau deja un aer de vechime, șters, întunecat, lipsit de orice voiciune, fără nici un relief, fără nici o perspectivă, confundîndu-se toate pe acelaș plan într-o ceață de plumb în care soarele nu strălucea. Așa era feliul lui de a lucra; n-avea

simțămîntul culoarei.

Cu totul altfel lucra Theodor Buiucliu, care avea specialitatea vederilor de țară. El poseda mai ales talentul de a copia tablourile cele mai grele cu o acuratețã, cu o exactitate de fotograf, încît nu puteai deosebi originalul de copie. A lucrat și după natură, precum lunca din Mircești cîntată de Alecsandri, tablou care se poate vedea în salonul de recepție a Primăriei de Iași precum și altele care se găsesc în colecția fratelui său Grigore, actualul membru la Curtea de Casație.

Verussi și Buiucliu erau niște tipuri vrednice de studiat. Deși de naturi deosebite, aveau totuși un punct de asemănare: erau amîndoi înzestrați cu cîte o inimă gata a lua foc ca praful de pușcă la cea întîi scînteie pornită dintr-o păreche de ochi femeiești, și totuși amîndoi au murit holtei.

Unde însă se deosebeau, era în fondul caracterului lor și în modul lor de trai. Verussi străin, fără familie, căzut la noi din ceri, ducea o viață de bohème. De o sănătate șubredă, potricălit de reumatisme, sprijinit pe niște picioare subțiri și șovăitoare, care abiè îi purtau greutatea trupului, el totuși parcă sfida propriile lui infirmități făcînd din noapte zi și din zi noapte. Era un fel de stîlp de cafenele încunjurat de tot ce-i pierde-vară în oraș și ținea recordul între fumători, băutori și povestitori de anecdote. Cu pălăria pe ceafă, într-o atmosferă s-o tai cu cuțitul, cu halba de bere dinainte, el era nota veselă în cercul lui de haimanale; vorbea tare, gesticula larg, răpunea din gură toate femeile și regula și politica țării. Om simpatic, dealtfel, cu o spoială de cultură generală și cu un dar de vorbă bun pentru a încălzi mahalalele, el izbuti pe timpul cînd răposatul Dimitrie Pruncu era prefect de Iași să se aleagă deputat în Colegiul al IV acum desființat.

În Cameră dînsul se manifestă o singură dată prin o interpelare la adresa d-lui Dimitrie Sturdza pe atunci ministru de Culte, cuvîntare lungă,

greoaie, învățată pe de rost care fiind, se vede, mai presus de puterile lui fizice și mintale i-a zdruncinat în așa grad sistemul nervos, încît după două zile a și murit subit de un anevrism.

În rezumat, pot zice că Verussi realiza prototipul de artist destrăbălat, negînditor la ziua de mîni, sărac lipit pămîntului, cu o înfățoșare de om nedormit, nespălat, neîngrijit care-ți dădea impresia necurățeniei. Și această impresie nu era înșelătoare. Chiar în modul său de a-ș exercita profesiunea era cu desăvîrșire neglijent și lipsit de noțiunea curățeniei. Astfel, de lene el nu-și spăla niciodată paleta cumsecade și cu același penel manipula toate coloarele, încît aceasta poate a și fost una din cauzele pentru care tablourile lui căpătau la sfîrșit un aspect așa de monoton sau, mai bine zis, aton.

Buiucliu, deși becher pînă la sfîrșitul vieții sale, a avut un trai mai ordonat și o fire mai concentrată. Poseda, fără îndoială, o aptitudine înnăscută pentru pictură și negreșit ar fi ieșit unul dintre cei mai distinși pictori din țară, dacă ar fi continuat din tinerețǎ a se ocupa serios cu această artă. Dar el după un lung, foarte lung period de întrerupere, n-a reînceput a lucra decît în urma impulsului ce i-am dat noi prin înființarea atelierului din strada Săulescu. Dînsul avea un fond de melancolie, care-i dădea un aer de mizantrop. Cînd își punea pe ochi pălăria cea cu margini largi a la Rembrandt și pășea tăcut și gînditor pe trotuarele orașului ai fi zis că-i paraponisit pe universu-ntreg. Și cu toate aceste, prietenii intimi pe care îi avea el mai aproape de inimă cum și de sexul frumos aveau darul de a-l descreți. L-am văzut de multe ori în cercul „Junimei" făcînd chef, mai ales, la banchetele tradiționale, dar această dispozițiune de spirit era sporadică la el. A doua zi părea iarăși întunecat, dus pe gînduri ca de obicei și, de ce înainta în vîrstă, de ce valul tristeții îl acoperea parcă mai mult, îl înstrăina de lume pînă cînd, în

sfîrșit, cuprins de neurastenie complicată cu o boală de inimă, a închinat steagul fără vreme spre marea părere de rău a rudelor și a prietenilor lui între care mă număram și eu.

Dimitrie Gherghel și colonelul Boteanu erau ca și mine niște simpli amatori, care lucrau cu mult foc sacru, cu multă dragoste pentru artă, dar nu-și făceau nici o iluzie despre talentele lor. Pictam așa între noi fără pretenție dar cu nespusă plăcere, considerînd această îndeletnicire ca mai nobilă, mai estetică, care ne scotea din hăgașul ocupațiunilor de toate zilele.

Însă dintre noi, trebuie să o spun cu regret, cel mai slab deși, precum am zis, cel mai guraliu a fost Pogor. La început credeam după aerele și rodomontadele lui că o să ne facă marț pe toți. A lucrat și el portretul cerșetorului în cridă neagră cu estompa dar a reușit să facă o caricatură care a stîrnit rîsul tuturor. Cerșetorul nu mai era cerșetor nici chiar om, ci se prefăcuse sub mîna lui meșteră într-o arătare hîdă, țapănă, un fel de idol de lemn fără nici o aparență de ființă viețuitoare. Față cu această probă nerecuzabilă a inferiorității lui, recunoscută de el însuși, dînsul nemaiputînd face buna figură în atelier s-a retras imediat și de atunci pînă în ziua de azi nu știu să fi mai pus el mîna pe estompă sau penel. Arta, desigur, n-a pierdut nimic, iar Pogor a rămas în opinia prietenilor săi cu un talent mai puțin. Mai bine de un an a mers societatea noastră fără dînsul. Am desenat și pictat fiecare mai multe capete și vederi unele copiate, altele după natură pe care eu unul le păstrez cu sfințenie, căci ele sînt astăzi bucuria ochilor mei și în zilele de singurătate îmi țin de urît povestindu-mi multe de toate din timpul tinereții.

Dar tabloul, de căpetenie ieșit din atelierul nostru și care merită o mențiune onorabilă deosebită e acel lucrat de Verussi în ultimele zile ale societății noastre. […]

Cîteva luni după ce Verussi a repurtat acest

strălucit succes, atelierul nostru de pictură, ca toate lucrurile omenești își dădu obștescul sfîrșit din cauză că după Pogor, care ne părăsise demult, ne-a părăsit și colonelul Boteanu mutat din Iași precum și Verussi care preocupat de grija țărei nu se mai gîndea la deliciile picturei.

Dar Buiucliu și eu, întocmai ca copiii cei învățați cu nărav, am continuat încă un șir de ani a mîzgăli pînza fiecare pe la casele noastre, avînd eu unul de astă dată o altă galerie de admiratori, aceea a copiilor mei.

Îmi aduc aminte ce mare bucurie era în casă de cîte ori deschideam cutia cu coloare și mă așezam dinaintea pînzei. Fiica mea Elena care era pe atunci mică de tot, alerga cu entuziasm prin toate odăile dînd de știre tuturor fraților și surorilor în limba ei că: „tata zugăveti, tata zugăveti! ”

La glasul ei imediat se adunau toți în juru-mi și sorbeau din ochi cu pasiune fiecare trăsătură de penel.

— Tată, ici parcă trebuie ceva mai roș, dincolo ceva mai verde, îmi observa cîte unul în naiva lui pricepere, • și zău că uneori avea dreptate micul critic de la spatele meu, căci pentru a vedea greșeli nu era trebuință să fie de forța lui Rembrandt sau a lui Verussi.

Și încetul cu încetul au prins și ei gust și fără nici un dascăl, numai din ce-au văzut la mine au început și ei la rîndul lor să desemneze, să picteze, încît an cu an, zi cu zi s-au înmulțit tablourile care împodobesc astăzi păreții odăilor noastre. Desigur această galerie sui generis dacă nu are o valoare artistică, ceea ce recunosc cu bună inimă, are însă în ochii mei marele merit de a fi rodul muncii noastre proprie. Ce frumoase, ce odihnitoare îmi par aceste odăi astfel împodobite. Nicăiurea nu simt o liniște mai complectă, o mulțămire sufletească mai nețărmurită decît în aceste odăi retrase unde nici un vuiet de afară nu pătrunde, unde au răsunat cele întîi glasuri de veselie ale

copiilor mei, unde am îmbătrînit cu condeiul în mînă pe vechiul meu jilț ros de lungă ședere, odăi pline de visurile unei vieți întregi.

Fiecare colț, fiecare mobilă au fost mărturie la diferite ceasuri bune sau rele ce au sunat în casa mea; fiecare cadru din părete îmi vorbește duios din trecut, mă transportă cu gîndul departe, departe la acele clipe fericite din viață cînd eu și copiii mei ne simțeam în naivitatea noastră absorbiți de farmecul coloarelor care reproduceau pe pînză, după puterile noastre, marea, eterna și neimitabila natură.

O! De ce-au zburat așa de iute clipele acele!…

O baie în Marea de Nord

În dimineața zilei de 20 iulie 1867, îmi aduc aminte parc-ar fi fost ieri, am văzut pentru întîia oară marea la Ostanda. Prima vedere a mărei nu e un spectacol banal și în viața oricărui om, cred, un asemine moment nu se uită. Am rămas, pot zice înmărmurit, privind imensitatea zdrobitoare ce se desfășura dinaintea mea. De unde și pînă unde, îmi ziceam în gîndul meu, atîta amar de apă care înfășură pămîntul de jur împrejur? Ce lumi, ce prăpăstii, ce taine or fi în adîncimile ei nepătrunse, în vecinicul ei întuneric? Toate aceste întrebări fără răspunsuri se înfățoșau minții mele speriate care nici prin vis nu visase așa ceva.

Stam în fiecare zi ceasuri întregi în fața pustiului de apă, fără nici un gînd, ascultînd glasul ritmic al valului care se spărgea de mal, privind dus cînd petele de umbră proiectate de nori, cînd brazdele de lumină de diferite coloare ce străluceau pe oglinda netedă, imensă, perdută în nețărmuritul orizon; și cu creierul meu nu puteam înțălege acest element colosal, fără hotare, viu care se mișcă, are grai, ucigător și dătător de viață, înfricoșat, și fermecător totodată.

Și cînd îmi închipuiam că pe această față a mărei pe care îți fug ochii și gîndul poți să mergi săptămîni, luni și ani fără să-i dai de sfîrșit, să cutreieri pămîntul în toate direcțiunile, să treci prin toate latitudinele, prin toate climele, de la eterna vară a ecuatorului, la eterna iarnă a polurilor, singură această idee mă rătăcea, părea ceva peste fire, întrecea chiar fantasmagoria visului.

Am auzit pe unii susținînd că aspectul mării ar fi monoton, fiind totdeauna același. Din contra, în uniformitatea ei aparentă, marea e infinit de variată. Necontenit își schimbă coloarele după

oarele zilei, necontenit își schimbă fața după adierile vîntului; acum e lină, drăgălașă, ademenitoare, dulce culcuș de sirene, care-ți deșteaptă doruri de tainice voluptăți, acum e iritată, deslănțuită, turbată de parcă-ți prevestește sfîrșitul lumii; și necontenit după capriciile ei îți sugerează alte gînduri, îți spune altă poveste, îți cîntă altă simfonie. Răsăritul și asfințitul soarelui, lumina lunei, sclipitul stelelor, fosforescențile nopții produc pe luciul ei transparent adevărate feerii ce uimesc închipuirea.

Frumoși sînt și munții cei mari cu formele lor fantastice, cu ghețarii, cu pădurile lor seculare, cu lacurile și cascadele lor, dar nici un spectacol de pe globul pămîntesc nu e mai măreț, mai impunător ca spectacolul mării.

Cel puțin așa e impresiunea mea.

Unde pot eu să descriu zguduirea ce simți cînd te afli pentru prima oară dinaintea acestei țări a naturii!

E infinitul, eternitatea care ți se dezvăluie; rămîi desființat, perdut, un fir de năsip, un nimic față de Caosul oceanic, și orice cuvinte meșteșugite aș găsi, oricît mi-aș răscoli imaginațiunea, n-aș fi în stare să exprim în adevărata ei intensitate simțirea ce-ți strînge inima, cînd îți aluneci ochii pentru întîiași dată pe mișcătoarea mărilor singurătate, cum zice Eminescu — poetul vizionar.

O! Cine n-a văzut marea acela nu e om complect, acela nu cunoaște cea mai splendidă minune a naturei, aceluia nu i s-a făcut încă ziuă dinaintea ochilor.

Dar să revin la întîmplarea ce mi-am propus să istorisesc.

Eram în plin sezon de băi la Ostanda. Lumea de pe lume adunată acolo. Tot ce era mai fin, mai elegant, mai cu dare de mînă în centrele mari ale Europei, își dăduse întîlnire pe vestitul țărm al Mărei de Nord. Nicăiurea nu am văzut atîta lux desfășurat, atîția tineri high life îmbrăcați după

ultima modă, atîtea femei frumoase în toalete scumpe, mai cu samă englezoaice, care desigur nu venise pentru căutarea sănătății lor, căci cei mai rumeni trandafiri străluceau pe obrajii lor albi ca spuma mării.

Românii însă ca nealtă dată erau puțini la număr în anul acela. Numai trei: baronul Eudoxiu de Hurmuzachi, un mare proprietar din Bucovina, căruia îi ziceam prin prescurtare Doxachi Hurmuzachi, Iacob Negruzzi și eu.

Știut este că la băi momentele ce le petreci la dejun și la masă în restaurantele mari sunt din cele mai plăcute. Acolo ai ocazie să vezi un roi întreg de oameni, bărbați, femei, copii de roate vîrstele, în toate costumele, de toate neamurile, vorbind toate limbele, diplomați, financiari, miniștri, deputați, avocați, artiști etc. cea mai pestriță, cea mai poliglotă adunătură, o adevărată babilonie modernă.

Iacob Negruzzi și eu rătăciți în acest pustiu din lume, unde nu cunoșteam pe nimeni și nimeni nu ne cunoștea, am pus stăpînire pe o masă de pe terasa cazinului în fața mărei, unde în toate zilele dejunam și prînzeam mîncînd stridii și ascultînd zuzetul valurilor ce se izbeau de țărm și zumzetul convorbirei sutelor de oaspeți ce stăteau la masă odată cu noi. Peste zi ne preumblam adeseori pe malul mărei unde ne bătea în plin vîntul răcoritor de nord și unde culegeam scoici pe urma valurilor ce se retrăgeau în timpul refluxului. Mult m-a impresionat la început acest fenomen al fluxului și refluxului.

S-ar zice că planeta noastră e un organism viu care respiră și ea o dată în 24 de oare. Acolo aveam de asemenea ocaziunea să privesc o lume nesfîrșită ce se încrucișa și se strecura dinaintea mea ca două torente ce curgeau în sens contrar și, fără voie, în fața mișcărei continue ce-mi lua ochii, cădeam pe gînduri, închipuindu-mi acest potop de oameni ca o altă mare tot atît de nesfîrșită, de

nepotolită, cu aceleași porniri capricioase, cu aceleași adîncuri de inimi și de suflete ca și fundurile nesondabile ale mărei.

Alteori urmăream în depărtări, între cer și apă, bărcile ce se zăreau ca niște păseri albe cu aripile întinse sau vapoarele, adevărați monștri plutitori, cari suflînd din greu brăzdau marea lăsînd în urmă-le o cărare de fum în aer, și o altă cărare de diamante în apă.

Așa îmi petreceam zilele la Ostanda.

Am uitat să spun că în toate diminețile între oarele 8 și 9, luam baia într-un colț al țîrmului mai departe, numit „Paradis”, unde eram numai între bărbați și aveam permisiunea de a ne scălda fără costum. Acolo în mare se vedeau trei stîlpi la diferite adîncimi spre cunoașterea tuturor că ultimul stîlp atingea limita extremă până unde se puteau aventura înotătorii; dincolo era pericol de moarte fiindcă intrai într-un curent puternic, irezistibil care se distingea chiar de pe mal ca o dungă lată albastră; ai fi zis un fluviu care curgea prin mare paralel cu malul.

Se înțelege că eu care înotam ca o rață de plumb, nu înaintam nici pînă la stîlpul întîi, ci mă lăfăiam în apă la o adîncime cel mult până la brîu, și primeam în spate valurile ce năvăleau din larg.

Într-una din zile vine să se scalde cu noi Doxachi Hurmuzachi, și după ce ne hîrjonim cîtva timp cîteșitrei lîngă țîrm, împroșcîndu-ne cu apă ca copii, deodată dînsul pleacă înot spre stîlpul întîi, îl trece, ajunge la stîlpul al doilea, îl trece și ajunge la stîlpul al treilea. Până aici nu era nimic grozav de îngrijorător căci mai mulți au avut curajul să înainteze până la acest ultim stîlp. Dar odată ajuns acolo, în loc să se întoarcă, Doxachi Hurmuzachi merge înainte, intră în curentul cel albastru și… dispare. Depărtarea de țărm era acum așa de mare, încît din cauza crețului valurilor nici l-am li putut vedea, chiar dacă ar fi continuat a se susținea pe suprafața apei.

Cuprinși de groază am început cu toții cei de la mal să strigăm: „O barcă!… o barcă!… ” Dar din nenorocire pe vremea aceea nu era la „Paradis” nici o barcă de salvare. Una singura hîrbuită se odihnea ironică pe uscat, răsturnată cu fundu-n sus. Pănă cînd s-o întoarcem și s-o tîrîim la apă, pănă cînd să găsim un băieș care s-o cîrmuiasca, căci noi toți ca locuitori ai „Paradisului” eram în costumul lui Adam, au trecut vreme la mijloc, astfel că ar fi putut bietul Docsachi să se înece nu o dată ci de zece ori.

În zadar băiașul a umblat cu luntrea în toate părțile pe unde credea el să întîlnească pe nenorocitul înotător, nici zare de el nu s-a mai văzut. Era înțeles lucru. Îl înghițise adîncul.

Ne-am întors cu toții în oraș cu inima ruptă și nu ne puteam esplica ce l-a apucat pe bietul om așa deodată, de bun cheful să se ducă la moarte sigură, căci nimene din cîți au intrat în curentul cel periculos n-au mai revenit.

Ceasul cel rău, nu altăceva… gîndeam în mine. Cînd nenorocirea te paște n-o poți înconjura;

de-i în urmă ea te ajunge; de-i înainte tu o ajungi.

Această tristă veste a făcut o impresiune enormă în tot cuprinsul orașului. Doxachi Hurmuzachi nu era un om ordinar. Descendent al unei familii vechi boierești el poseda o cultură întinsă, o inteligență superioară și o mare avere fondară în ducatul Bucovinei. Era deputat în Reichstagul din Viena și un filo-român dintre cei mai ardenți. Ziarul băilor din Ostanda a ieșit în dimineața aceea cu numele lui Eudoxiu de Hurmuzachi încadrat în negru și întovărășit de un necrolog foarte mișcător.

Eu unul eram așa de trist că mă hotărîsem să părăsesc Ostanda. În ziua aceea m-am dus la cazino mult mai tîrziu ca să dejunez, și după ce am frunzărit ceva, căci mi să tăiase pofta mîncărei, am stat acolo de urît, neștiind ce să fac, răscolind toate ziarele fără să le pot ceti, cînd deodată pe la oarele

3, văd doi francezi care lornetau marea cu multă atențiune.

„Ce să fie? ” gîndii eu, căci cu toată ațintirea încordată a ochilor mei nu puteam distinge nimic. Mi-am luat deci îndrăzneala, deși nu-i cunoșteam, să-i întreb ce văd pe mare. Atunci unul dintre ei îmi răspunse foarte politicos:

— Vedem ceva, dar noi singuri nu știm ce e. Vreun butoi, vreo sfărămătură de barcă sau vrun cadavru. În tot cazul e ceva care se apropie de mal.

La cuvîntul cadavru care mi-a amintit nenorocirea de dimineață, mărturisesc că mi s-au tăiat picioarele.

După cîteva minute în adevăr am început și eu a vedea cu ochii liberi un punct care cînd dispărea, cînd iar apărea în crețul undelor și care împins de mișcarea fluxului înainta mereu spre țărm. Punctul cela se făcea tot mai mare, mai distins, mai vizibil; a ajuns în curentul cel albastru l-a trecut; a ajuns la stîlpul al 3-lea; l-a trecut. Vai!… acum puteam să-mi dau seama bine ce era. Era în adevăr un cadavru omenesc pe care îl purtau valurile în voia lor și-l aduceau parcă fatal la locul de unde a plecat. A cui putea să fie altul decît a lui Doxachi Hurmuzachi?

Cînd cadavrul a ajuns aproape de stîlpul al 2-lea, eu dimpreună cu toți oaspeții cîți eram la cazino, mișcați ca de o putere electrică, am luat-o la fugă spre „Paradis”, și nu bine am ajuns plini de suflet, că iată cadavrul, care înota voinicește spre mal dînd din mîini și picioare, ieși din unde ca un zeu al mărei sub forma vie și veselă a lui Doxachi Hurmuzachi.

Cine ar putea să spuie nemărginita bucurie ce am simțit cu toții cînd l-am văzut bun teafăr viind cu surîsul pe buze înspre noi și dîndu-ne mîna cu un aer care parcă ne zicea: da bine, domnilor, de ce vă mirați? Apoi înconjurat de noi el se îndreptă spre cabina pe roți unde își lăsase hainele de dimineață și unde noi prin o fericită zăpăceală le-

am uitat în momentul cînd îl crezusem mort.

Pe cînd se îmbrăca el în perfectă liniște, ca și cînd s-ar fi întors de la cea mai obicinuită și mai banală preumblare, el ne zicea:

— Ei bine, domnilor, asta nu mi-i întîia oară cînd stau cîte cinci și șase ceasuri în mare. Pe mine apa nu mă ostenește; cînd înot cu fața în sus îmi trebuie o mișcare din palme aproape nesimțită ca să mă susțin la suprafață. Astfel eu pot ceti, mînca și chiar dormi pe apă. Precum un om doarme pe un pat cît de strimt și prin somn instinctiv se ferește de margine, ba doarme chiar calare și nu cade, așa și eu nu mă duc la fund, fiindcă instinctiv palmele mele se mișca făcîndu-și datoria de vîsle. Ș-apoi eu fiind cam gros deplasez un volum de apă destul de mare, care mă face să plutesc de la sine, fără nici o silă, mai ales în apa grea a mării.

El ne spunea toate aceste într-un mod așa de natural, aș putea zice naiv, încît nu-și făcea nici un merit din această însușire a lui de a putea să vagabondeze în toată siguranța ceasuri întregi pe mare fără să se ostenească, fără sa-l sugă apa, fără să-l apuce cîrcei. Vestea revenirii lui se răspîndi cu iuțeala fulgerului între toți oaspeții din Ostanda, și o bucurie nespusă întovărășită de o mare admirațiune cuprinse inimile tuturor.

Imediat ziarul băilor scoase un supliment pentru a rectifica necrologul de dimineață și a anunța cu entuziasm acest extraordinar tour de force a lui Doxachi Hurmuzachi de a fi putut înota șase ceasuri fără întrerupere și de a fi trecut de două ori cumplitul șuvoi albastru care a fost totdeauna spaima înotătorilor.

La orele 7 sara cînd dînsul se prezenta la cazino pentru a prinzi, sutele de oaspeți ce erau acolo se sculară în picioare, și-l primiră cu aplauze și urale zgomotoase. Bietul om n-avea îndestule mîini să le dea la toți, nici îndestul răgaz ca să răspundă la toate întrebările și felicitările. În ochii tuturor el devenise un erou. Frumoasele fiice ale Albionului

care se preumblau de obicei așa de înțepate pe malul mării fără să arunce o ochire asupra vreunui muritor, de astă dată uitîndu-și mîndria de rasă nu știau cum să străbată prin mulțime pentru a vedea de aproape pe vestitul înotător, a-i vorbi, a-l felicita, a-i strînge mîna cu efuziune; iar una mai demonstrativă se zice chiar că l-ar fi sărutat.

Lucru ciudat, eu care pînă în ziua aceea nu-mi cunoșteam păcatul de a fi invidios, mărturisesc că grozav aș fi voit să fiu în locul lui înghesuit de atîtea gingașe miss. Ce vrei nu-și poate cineva învinge firea așa ușor!

Mai tîrziu feliurite alte izbînzi atribuite lui au fost puse în circulațiune. Se zicea că ar fi trecut oarecînd Dardanelele înot și că altă dată ar fi scoborît asemine înot Dunărea de la Viena pînă la Peșta în urma unei prinsori. Dar aceste vitejii nu le-am auzit din gura lui, și n-am avut chip să le verific.

Ceea ce-i sigur e că pentru România a fost un mare bine că Hurmuzachi nu s-a înecat în excursiunea îndrăzneață ce a făcut pe Marea de Nord; căci cît a mai trăit a avut timpul să adune din bibliotecile și arhivele Vienei nenumărate documente care se tipăresc și astăzi sub auspiciile Academiei Române și sînt un neprețuit tezaur pentru istoria patriei noastre.

Cetatea Neamțului

Mult îmi plăcea odinioară pe cînd eram tînăr să mă preumblu într-un car cu boi prin locuri frumoase, bineînțeles, și în tovărășie cu prietini buni de petrecere. Era ceva în afară de obicei și mi se părea că fac cine știe ce voinicie, renunțînd la îndemînări și alegînd tocmai mijlocul cel mai puțin lesnicios de a călători.

Carul cu boi, dacă în adevăr lasă de dorit în privința comodității și a iuțălei, are totuși farmecul coloarei locale și te predispune la veselie. Cînd te vezi gurguțat colo sus pe un pat de fîn și tras în pas leneș de doi plăvani bine scoși din iarnă, duși de funie de un țăran cu opinci, suman și căciulă, parcă-ți tot vine a rîde și a zburda.

Ei, așa veneam eu odată într-o zi din luna iulie împreună cu trei tovarăși de la monastirea Agapia la Tîrgul Neamțului unde aveam de gînd să ne urcăm la cetate.

Pe atunci nu erau șosele nici poduri pe ape, dar puțin ne păsa nouă de lipsa lor. Din contra, făceam mai mare haz să ne vedem hurducați pe pămînt crud, pe costișe prăvălatice, prin păraie bolovănoase decît dacă am fi mers pe șosele netede și în cupele închise, bune să legene cuconași de cei care să tem să nu-i pîrlească soarele. Cu cît calea era mai anevoioasă, cu atît, mă rog, vrednicia noastră părea mai mare. Dar, în schimb, ce frumos, ce pitoresc era drumul acesta care șerpuia de-a lungul pe lîngă poalele Carpaților.

Aveam în stînga lanțul munților păduratici, a căror vîrfuri se înălțau semeț spre ceri, imens decor de verdeață care ne împodobea calea, ne ținea umbră și răcoare; în dreapta aveam șesul întins cu perspectiva depărtărilor, cu satele, cu

luncile, cu lanurile de pîne printre care se strecurau ca nişte şerpi cu solzi de argint: Moldova, Rîşca, Topoliţa, Ozana, Pipirigul, ape de munte naprasnice care dădeau viaţă cîmpiei şi bucurie ochilor! O! Prin acele locuri are unde să se desfate vederea şi să se umple inima.

Dar dacă cîmpul era pe acolo mai verde, aerul mai viu şi apele mai răcoritoare, apoi şi locuitorii erau parcă mai altfel decît cei de pe la şesuri; erau mai nalţi, mai bine făcuţi, mai sănătoşi, mai cuprinşi.

Aveau fiecare coşere încăpătoare, vite în ocol, case curate, bine văruite, acoperite cu draniţă şi împrejmuite cu grădini pline de pomi roditori.

De cîte ori treceam prin sate, toţi cînii întartaţi de veselia noastră gălăgioasă ne ieşeau înainte şi ne făceau alai, iar copiii se uitau la noi cu ochi mari plini de mierare, neînţelegînd cum se poate nişte boieri de tîrg să umble în carul cu boi.

Aşa am mers vro trei oare suind dîmburi, scoborînd văi, trecînd sate, curmezişind păraie şi, în sfîrşit, am ajuns la Tîrgul Neamţului unde am pus ceva la inimă, cum zice românul, şi ne-am odihnit puţin, pentru că tot în acea zi era să ne supunem la o mai mare osteneală, urcarea la cetate, care ni se înfăţoşa de pe creasta munţilor ca un cuib de vulturi.

De mic copil ruinele acelei cetăţi îmi fermecau privirile şi mă făceau să visez, şi abia atunci am avut prilejul fericit să-mi satisfac dorul de a le vedea de aproape.

Am plecat spre cetate pe jos după ce s-a stîmpărat bine căldura de iulie, am apucat pe-o carare poncişă care urca prin o pădure de mesteacăn şi după o oară şi jumătate de mers în voie, am ajuns în vîrf.

Dar odată ajunşi acolo, Doamne sfinte, ce panoramă! De o parte, cît străbaţi cu ochiul, şesul îmbracat cu ogoare, strălucitor de lumină şi de verdeaţă, împodobit cu nenumărate sate şi livezi;

de ceielaltă parte, munții care se rădică împrejurul cetății, negri, fioroși, acoperiți cu păduri seculare și care parcă anume au fost clădiți ca să străjuiască în jurul ei. Iar din vechea și falnica cetate n-au mai rămas în picioare decît zidurile exterioare, cîteva rămășiți de bastioane și de turnuri, cîțiva păreți cu guri de metereze și arcuri de porți, toate aceste acoperite cu mușchi, mîncate de ploi, brăzdate de fulgere. Dacă tunurile dușmanilor din afară și mai mult încă puterea distrugătoare a secolelor au dărămat o parte din cetate, cea mai mare parte a fost dărămată de mîna vandalică și impie a tîrgoveților din orașul Neamț care și-au zidit casele lor cu pietrele acelei sfinte ruine. Acum însă, mulțămită Domnului, această profanare a încetat în urma unei legi de protecțiune a monumentelor istorice votată de Camerele legiuitoare.

Așadar, iată-ne în locașul care a adăpostit odinioară atîtea suflete de viteji. Calcam cu piciorul pe pămîntul udat de sîngele lor și vedeam împrejur aceleași șesuri, aceleași ape, aceiași munți pe care și-au preumblat și ei odinioară ochii, atingeam cu mîna aceleași ziduri din dosul cărora ei fulgerau pe dușmani. Și acum, ce a ramas?

Acum în locul unde era odinioară atîta freamăt de viață, atîta zgomot de arme, atîtea inimi calde, atîta dragoste de moșie, atîtea brațe vînjoase nu-i decît tăcere, pustiu, jale, locaș de cocoveice, unde nu se mai aude decît suspinul vîntului prin spărturile meterezelor.

O Doamne! Cine a pus oare întăia piatră în temeliile cetății pe această culme de munte așa de bine aleasă pentru apărarea țărei? Orișicît aș întreba aceste ziduri mute, orișicît aș răscoli pergamentele colbăite din arhivele țărei, întrebarea rămîne fără răspuns. Mîna fundatoare e nevăzută, ascunsă in întunerecul veacurilor. Știut însă este că cetatea a fost rădicată mult înaintea lui Ștefan cel Mare, poate chiar înaintea lui Alexandru cel Bun. Dar cu cît data zidirei ei e mai îmbrobodită în

negura timpurilor, cu atîta ruinele ei sunt astăzi mai interesante, mai atrăgătoare.

Aceste misterioase ruine, marture unui trecut de lupte crîncene și de glorie nepieritoare, se profilează și astăzi pe albastrul cerului ca o colosală enigmă pe care poporul nostru în neputința de a o dezlega, o învăluie într-o aureolă poetică de legende. Așa se zice că Ștefan cel Mare, învins de turci la Valea Albă, vroind a se retrage în cetate, a fost respins la poartă de maică-sa care i-a zis că numai biruitor îl va primi.

După o altă legendă se zice că 18 plăieși închiși în cetate s-au luptat cinci zile cu întreaga armată a lui Sobieski, regele Poloniei.

Întăia legendă a servit de subiect lui Bolintineanu în compunerea cunoscutei poezii cîntată și astăzi de lăutarii noștri.

Pe o stîncă neagră,
Într-un vechi castel…

A doua a inspirat pe Costachi Negruzzi și Vasile Alecsandri care au imortalizat pe bravii plăieși, cel întăi prin o nuvelă, cel al doilea prin o dramă.

Cine știe dacă n-o fi și o parte de adevăr în aceste legende, căci nu degeaba au trecut ele din generație în generație prin pătura veacurilor pănă în ziua de astăzi. Atît cel puțin este adevărat că cu toată biruința turcilor la Valea Albă, unde după spusa cronicarului Urechie au căzut multă boierime și mulți viteji moldoveni, totuși turcii au trebuit să se retragă peste Dunărea, urmăriți și hărțuiți de Ștefan cel Mare care le-a pricinuit mari pagube; iar Ștefan a rămas neclintit pe scaunul lui, stăpîn pe întreaga țară a Moldovei.

De asemenea polonii, care au năvălit de atîtea ori în țară, n-au izbutit niciodată să o supuie, ci totdeauna au fost în cele din urmă bătuți și alungați peste hotar. Că cetatea a servit odată de adăpost voinicilor oșteni care s-au luptat pentru apărarea țărei, că împrejurul ei s-au dat cîndva strașnice bătălii care i-au însîngerat zidurile, nu încape

îndoială, dovadă știrbiturile, rupturile ce se văd în multe părți ale ei care n-au putut să fie pricinuite numai de vînturî și ploi.

Pacat că aceste ziduri, ramase încă în picioare, n-au grai! Cîte nu ne-ar spune ele despre cele întîmplate cu sute de ani în urmă, pe cînd biata noastră țară trecea prin cele mai grele cumpene, care i-au pus de atîtea ori existența în pericol. Cîte lupte, cîte suferinți, cîte drame înfiorătoare au trebuit să se petreacă în incinta lor!

Ei!… Dar a vroit Dumnezeu ca de atunci să se îngroape secoli peste secoli, să se aștearnă atîtea rînduri de morminte peste alte atîtea rînduri de morminte și patria noastră, deși știrbită ca cetatea, a rămas totuși în picioare; iar astăzi aceste ruine privesc de sus un popor liber și independent și văd deosebirea ce este între trecut și prezent.

Și așa noi cîteșipatru tovarăși stam cu inima smerită și nu puteam crede ochilor noștri; vedeam, pipăiam, răscoleam pietrele căzute în vrafuri la pămînt și ne ziceam: oare nu-i un vis? închipuirea noastră se speria cînd ne gîndeam că aceste pietre sunt depozitarele atîtor taine de ale trecutului, ca atîta amar de lume s-a prăbușit sub dînsele, că iarăși atîta amar de lume le-a privit și le privește de veacuri stăpînind șesul și munții din înălțimea nourilor, fără a-și spune cuvîntul.

Maiestatea acestui străvechi cuib de viteji, tăcerea misterioasă ce îl învăluia, legendele care parcă dădeau viață zidurilor ne țineau pironiți în loc și, deși soarele asfințise și umbrele nopței începeau a se rădica de la poalele munților spre vîrfuri, totuși stăteam nemișcați acolo, duși pe gînduri, cu inima strînsă și cu ochii închipuirei ațintiți asupra trecutului.

Nu se mai vedea acum decît o dungă subțire roșietică la apus, semn că împaratul zilei plecase din meleagurile noastre, iar în partea opusă luna în crai nou se ivise ca o secure pe ceri, amintitoare securei care odinioară a săcerat multe capete de

creștini pe pămîntul de sub picioarele noastre.

— A venit vremea să plecăm, zisei eu tovarășilor mei.

— Da, să plecăm că ne prinde noaptea aici, răspunseră cu toții.

Chiar pot zice că ne și prinsese, căci ne-am tot învîrtii în jurul cetăței și n-am mai putut nimeri cararea pe unde venisem. Am apucat așa la întîmplare în dreapta și am ajuns la marginea unei prăpăstii pe unde nu era chip să se scoboare suflet de om. Am apucat apoi în stînga, altă prăpastie tot atît de fioroasă, și așa în toate părțile, oriîncotro ne îndreptam, dam de rîpi grozave care ne închideau calea. În sfîrșit, s-a făcut noapte neagră, de nu se mai vedea nimic.

— Ei, așa-i c-am pățit-o? ne zise unul dintre tovarăși.

— De ce am pățit-o? răspunsei eu. Suntem în iulie cînd avem nopți calde și scurte. Vom dormi aici unde și străbunii noștri au dormit poate de multe ori mai rău decît noi, și, de va veni la noapte Ștefan cel Mare, îl vom primi cu pîne și sare, iar de va veni Sobieski, îl vom primi cu bolovani.

Gluma mea luă acum o întorsătură serioasă, deoarece vrînd nevrînd trebuia să stăm acolo până în ziuă.

Cunosc mulți oameni care mai curînd s-ar duce într-o bătălie decît să doarmă noaptea într-o biserică sau într-o ruină. Ideea singurătăței, spaimele întunericului, fiorii vedeniilor le umple sufletul de groază mai mult decît orice primejdie pe care ar vedè-o cu ochii. Noi însă eram patru; prin urmare, n-aveam grijă de năluci. Dealtfel eram bine pregătiți pentru o asemenea petrecere puțin obicinuită. Drept armă aveam fiecare cîte un cortel de ploaie, drept învălitoare tinereța, drept căpătai cîte o piatră mucegăita pe care desigur nu se răzămase încă nici un cap omenesc. Ce puteam dori mai mult? Greu e omului până cînd ia o hotărîre, dar, odată luată, el o ține strună înainte și

își lasă toate grijele la spate. Așa și noi, față cu neputința de a ne scoborî la tîrg, ne-am ales fiecare cîte un mic cotlon nu departe unul de altul și ne-am așezat pe somn.

Pe somn, vorbă să fie; eu unul știam de mai înainte că n-am să închid ochii. Luna cea în crai nou, care acum se urcase sus pe ceri, se uita ironică la noi; stelele ne priveau sclipitoare, nedumerite, văzînd liniștea cetăței tulburată de niște oaspeți nechemați; culmele munților ce ne înconjurau din trei părți se arătau din ce în ce mai posomorite, mai amenințătoare, parcă vroiau să ne cuprindă în brațe, iar noi, lungiți la pămînt, cugetam… știu eu ce mai cugetam?… Știu atîta că n-a trecut un sfert de oară la mijloc, și tovarășii mei au adormit de-a binele, eu însă, deștept între toți, ascultam țîrîitul grierilor, singura șoaptă în adînca tăcere a nopței, de la singurii oaspeți ce împreună cu noi sălășluiau între ruine. Gîndurile mele, care se înșirau așa de bine la cîntecul grierilor, începură de la o vreme a nu mai avea legătură nici înțeles, așa că pare-mi-se am adormit și eu. Lucru ciudat însă, deși cu ochii închiși vedeam prin pleoape, simțeam, auzeam tot ce se petrece și deodată mă pomenii că munții cei posomoriți, amenințători, desprinși parcă de pe temeliile lor, au încins o horă strașnică de brîu și tot atunci băgai de samă că culmile lor luară înfățoșarea unor capete de urieși cu ochii mari ca craterele de vulcan, cu păduri pe titve în loc de plete, cu prăpăstii în loc de guri, cu stînci în loc de dinți și, cum se învîrteau așa în jurul meu, îmi făceau fel de fel de schime și semne, ca să mă prind și eu în hora lor. Apoi, aruncîndu-mi ochii spre ceri, văzui luna în forma unui iartagan însîngerat, trecut parcă proaspăt prin gîturi creștinești, cum se legăna și ea cînd în dreapta, cînd în stînga, dimpreună cu luceferii și stelele, îngînînd hora munților de pe pămînt; și doar nu s-auzeau alți lăutari decît tot grierii cei care țîrăiau

mocnit în iarbă.

„Ce mare sărbătoare, ce bucurie a cuprins lumea, de s-au pus toate stihiile pe chef?… ” gîndii eu.

Cînd iată că din fiecare gură de meterez, din fiecare crăpătură de zid, de sub fiecare piatră răsturnată răsăriră sumedenie de oameni, cu feliurite chipuri, în feliurite costume, care, după ce au intrat în joc, au început și dînșii să-mi facă aceleași schime, aceleași semne. Erau plăieșii, arcașii, pușcașii, vechii păzitori ai cetăței, care s-au deșteptat din somnul lor cel vecinic, pentru a lua parte la danțul stihiilor.

Iar eu, care stam culcat și priveam la toate aceste fără ca lucrul să-mi pară neînțeles sau peste fire, m-am simțit deodată rădicat în sus și luat în neștire de vîrtejul danțului. Ș-atunci, Dumnezeule!… S-a stîrnit o furie de joc nepotolită, o orgie turbată, satanică; rîdeau munții, se strîmba luna, crîșneau din dinți plăieșii, arcașii, pușcașii și se zbuciumau a peire, parcă-i vînturau ielele, și s-ar fi zbuciumat așa cît lumea, dacă naprasnic un fulger născut din senin n-ar fi spintecat bolta ceriului din miazăzi în miazănoapte, lăsînd să se întrevază un moment în lumini de curcubeu strălucitoarea figură a lui Ștefan cel Mare, după care apoi se auzi un trăsnet înfricoșat, prelung, de mii de ori repetat care a zguduit în adîncuri și ceriul și pămîntul.

Atunci munții, luna, stelele s-au oprit în loc de spaima, plăieșii, arcașii, pușcașii au dispărut în tainițele lor ca prin farmec, iar noi cîteșipatru musafiri ai ruinelor am sărit arși în picioare neștiind ce se petrece.

…………………………………………………………
………………..

O piatră enormă se desprinsese de pe vîrful unui turn și căzuse alături de noi cu un zgomot cumplit la departare de cîțiva pași numai. Vai ș-amar dacă

ne atingea!… Iar vuietul căderei ei de o singură clipă mi-a sugerat un vis întreg care mi s-a părut o eternitate.

Se ivise acum zorile. Noi pe culme eram înecați în razele răsăritului, pe cînd văile dormeau încă în umbră. Am regăsit cararea, dar înainte de a pleca, eu unul mi-am făcut cruce ca omul care mulțămește lui Dumnezeu că vede încă o dată lumina zilei. Apoi, în momentul îndrumărei noastre spre tîrg, mi-am rădicat pălăria în sus, m-am întors cu fața spre cetate și am salutat-o cu cuvintele solemne adresate de Volney ruinilor Palmyrei:

— Vă salut ruini singuratice, morminte sfinte, ziduri tăcute!

— Și la revedere! adaose unul dintre prietinii noștri. De atunci nu m-am mai suit la cetate. Însă de cîte ori în călătoriile mele prin munți am trecut pe la poalele ei, ochii mei nu se puteau sătura de a o privi stînd colo sus în vecinătatea fulgerelor, îmbrobodită în taina ei ca o cimilitură istorică vecinic nedezlegată.

Impresiuni de călătorie

Pe la anul 1867 noi tinerii din Iași, cîți făceam parte din cercul „Junimei” literare, eram pe rudă pe sămînță amorezați. Un fel de epidemie dăduse peste noi; ne molipseam unul de la altul și era ușor de capatat boala, căci niciodată nu se întîmplase să fie în Iași atîta sex frumos disponibil ca atunci. Eram tocmai în epoca cea de cumpănă a tinereței, cînd trebuia, vrînd nevrînd, să trecem prin această încercare, cum trec copiii prin boala pojarului. Toți aveam vreme de pierdut și inimă de cheltuit; prin urmare, ne găseam în cele mai bune condițiuni de a cădea în laț.

Așadar, eu, dimpreună cu frații Leon și Iacob Negruzzi, după multă luptă cu aceste belele ale inimei, dulci și nu prea, ne-am hotărît într-o bună dimineață să întreprindem o călătorie în străinătate. Cel mai bun mijloc de a te scutura de farmecul a doi ochi ce te stăpînesc este să pui o distanță cît se poate mai mare între tine și dînșii. Acest mijloc a reușit cîtorva prietini de-ai mei, care mi l-au recomandat ca sigur.

Am scos deci fiecare cîte un pașport, am angajat o trăsură încăpătoare pentru noi trei și am plecat spre Cernăuți de unde numai se putea lua calea ferată pe vremea aceea.

Dar, lucru ciudat, odată urcați în trăsură și ieșiți afară din barieră, necontenit întorceam capul îndărăt ca să mai vedem încă o dată lașul cu colbul lui, cu clopotnițele lui, cu casele lui unde se adăposteau ochii cei cu pricina, a căror atracție, în contra legilor firei, în loc să scază, creștea în raport cu distanța. Iar după ce a dispărut orașul în ceața depărtărei, de nu se mai zăreau nici turnurile Mitropoliei, noi cîteșitrei am scos cîte un adînc oftat din piept și ne-am zis: de-acum, ce-a fi să fie!

Noi mergem înainte. Ba mi se pare chiar că eu am repetat cuvintele celebre rostite de Caesar cînd a trecut Rubiconul.

La Cernăuți ne-am suit în drumul-de-fier, și de acolo am plecat direct spre Paris. Călătoria cu drumul-de-fier, deși din cauza îndemînărilor, a mersului reglementar, fixat cu compasul, totdeauna același, nu are negreșit poezia călătoriilor cu poșta de odinioară, care ne rezerva multe surprinderi, totuși are și ea oarecare farmec pentru un om gînditor care se vede dus ca săgeata de monstrul cel vărsător de foc și înghițitor de spațiu. Te simți parcă stăpîn pe natură; ai apropiat depărtările, ai scurtat timpul, ai iluzia că zbori pe aripa unui vis. Viața pare mai condensată; ș-apoi, lucru straniu, în măsura în care natura ți se supune, îți cresc și dorurile. Cît mergi de iute, parc-ai vra să mergi și mai iute, întru atîta nesațul omenesc e fără margină. Pe toată întinderea drumului vezi lumea care-ți trece pe dinaintea ochilor ca într-un caleidoscop; la fiecare gară, la fiecare tîrg, la fiecare frontieră alte tipuri, alte neamuri, alte vederi. Nu bine ți-ai aruncat ochii pe o cîmpie frumoasă, pe o apă curgătoare, pe un castel mîndru, pe o fabrică ce fumegă, pe un munte capricios, că toate aceste au și dispărut și altele, necontenit altele vin în loc. Impresiunele se strecoară repede fără să ai vreme să le mistui. Puterea aburului îți împrumută parcă ție însuși puteri peste fire. Te simți mai mult decît un om. O! Ce ar fi dacă omul ar capata darul de a zbura?

Dar mă opresc de a mai descrie ceea ce cugetă, ceea ce simte călătorul care lunecă pe șinele de oțel ce încunjură pămîntul. Cine nu a gîndit, nu a simțit ca și mine în mersul acel furtunos, fantastic, împins ca de o forță fatală care în veci nu obosește?

Am trecut prin un șir de tîrguri, mari și mici, capitale de imperii, de regate, de arhiducate; am trecut rîuri pentru stăpînirea cărora s-au varsat rîuri

de sînge, țări cu civilizație veche, a căror istorie începe de mai bine de o mie de ani și nu m-am oprit decît la Paris, orașul-minune, care atunci era tocmai în sărbătoare.

Era expoziția cea mare organizată de Napoleon al III-lea, pe cînd acesta în urma războiului Crimeei și al Italiei se afla în apogeul gloriei lui. Își poate cineva închipui cîtă lume din ambele continente năvălise la acea primă mare expoziție din capitala Franției. Toți suveranii din Europa își dăduse întîlnire pentru a vizita pe învingătorul de la Sevastopol și Solferino asupra căruia se mai răsfrîngea și gloria nepieritoare a unchiului său. Astfel veniră rînd pe rînd să i se ploconească Franz Ioseph al Austriei, Alexandru al Rusiei, regina Angliei, sultanul Turciei, al cărui portret îl vindeau ștrengarii pe bulevarde strigînd: cinq sous le grand turc!, Wilhelm al Prusiei, care după patru ani avea să intre a doua oară în Paris în altă calitate, și alții și alții… Cine ar fi zis că după un așa scurt timp toată această strălucire avea să se înece în sîngele de la Sedan. A fost un vis misterios, precum ar zice Eminescu, și prea era de tot frumos, de-a trebuit să piară.

Și, mare Doamne! Ce părăzi, ce desfășurare de armată, ce valuri de lume pe străzi, ce luminăție nopțile, ce frumuseți pe la ferestrele prăvăliilor, ce bogății de milioane și zecimi de milioane curgeau din toate țările și se vărsau ca rîurile în acest tîrg-ocean care acum nu mai era capitala Franției, ci a lumei întregi.

Iar noi, amețiți, nu mai știam încotro să mergem, unde să ne uităm. Eram într-o adevărată stare de friguri. Dar ceea ce m-a impresionat mai mult în calitatea mea de șovinist incorigibil, după cum mă taxează prietinii, a fost următoarea mică întîmplare pe care n-am uitat-o nici pănă în ziua de astăzi, pe cînd multe alte minunății ce am văzut expuse pe acea mare tarabă a lumei mi-au ieșit cu totul din memorie.

Eram în incinta expoziției, la Café de la Roumanie, situată alăturea de Café de Tunis, unde un turc, șezînd jos pe covor cu picioare îndoite sub dînsul și cu niște metanie în mînă, chema atenția trecătorilor asupra mărfei ce avea de vînzare. Întruna striga cît îi lua gura în limba lui:

— Ișala, aferim, ghiordum, ișlic, berechet tacim!

Eu nu bagam de seamă că cuvintele lui, dragă Doamne turcești, erau aruncate cu țăpoiul, fără nici un înțeles.

— Ce dracul, se sparge turcul ista așa de ne asurzește, zisei eu lui Iacob Negruzzi.

Atunci turcul se întoarse surîzînd către mine și îmi zise:

— D-apoi bine, cucoane, eu nu-s turc cum nu ești nici dumneata; sunt get beget român de la București; dar, dac-oi zice că-s român, mor de foame aicea.

— Ei, brava mă! Ține un bacșiș și dă-i înainte cu turceasca, răspunserăm noi puindu-i cîte un franc în, palmă.

— Eu nu sunt singur aicea; a mai venit cu mine un țigan cu un urs.

— Și unde e țiganul?

— E la Versailles, căci nu l-a lăsat sa intre cu ursul în Paris.

Ei bine, iubite cetitor, n-o să mă crezi poate, dar m-am dus la Versailles în aceeași zi nu atît ca să văd palatul lui Ludwig al XIV și faimosul parc cu apele săritoare care sunt unice în lume, ci ca să întîlnesc țiganul cu ursul. Am avut în adevăr norocul să-l găsesc nu departe de poarta parcului, și vederea lui mi-a făcut o mare bucurie, mi-a deșteptat in minte întreaga icoană a țărei mele cu munții, cu apele, cu pădurile, cu tradițiile, cu sălbătăcia ei chiar. Mă uitam la dînsul și nu-mi venea a crede ochilor. Auzi!… Un țigan autentic, în costumul lui primitiv, cu fața mohorîtă ca ceaunul, cu dăiraua în mînă, cu ursul Carpaților legat de botniță lîngă dînsul, aici la porțile

Parisului, în vechiul culcuș a lui Ludwig al XIV-lea, în mijlocul civilizației celei mai rafinate! Ce contrast izbitor, ce anacronism, ce nepotrivire de timpuri și moravuri! Cu cîți secuii era în urmă acest reprezentant al barbariei față cu tot ce-l încunjura! Și totuși inima mea a fost mai adînc mișcată de vederea acestei figuri evocatoare a unei lumi ramase departe colo spre răsărit, decît de toate frumusețele, toate minunele ce-mi străluceau în cale. Ce vrei? Așa sunt eu; cu riscul de a trece drept un naiv, un copilăros, trebuie să mărturisesc că țiganul cela m-a întors cu gîndul într-o clipă cine știe unde peste șapte hotare. El parcă mi-a adus un aer de răcoare de-acasă, un surîs de la locurile unde m-am născut, o urare prietinească de la tot ce-a îmbucurat odinioară ochii copilăriei mele. Și doar nu era așa de mult de cînd plecasem din țară. Abia se împlinise o luna. Cu toate aceste, atîta loc calcat, atîtea țări străbătute, atîtea lucruri văzute, atîtea rase de oameni întîlnite, mi-a dat impresiunea ca și cînd ar fi trecut zecimi de ani la mijloc. Într-o lună trăisem o viață întreagă. De aceea, cînd am văzut țiganul cu ursul, m-a prins dorul de inimă și mi-a venit să-l sărut. M-am apropiat de el și i-am zis cu tonul familiar obicinuit:

— Da' de unde ești tu, măi țigane?

— Auilio! Și tu ești de-ai noștri! răspunse țiganul cu o mișcare de bucurie, parc-ar fi vroit și el să-mi sară în gît. I se înseninase fața ca și cînd ar fi văzut pe frate-so. Eu sunt de la Moldova, adaose el, am venit cu drumul-dă-foc, ș-acuma stau pe plecare, fiindcă nu prea a fost alijveriș aici.

— Mergi sănătos, mai țigane, și să spui la ai tăi că tot e mai bine acolo decît aici între străini.

— Să trăiești, domnișorule, mînca-ț-aș ochișorii! S-ajungi mare cît o beizadea! Apoi, de bucurie că te-am văzut, am să-ți cînt din dairà. Diha, Martine! strigă el ursului care se sculă în două labe, legănîndu-se din șele ca o mireasă.

Joacă bine, măi Martine, că-ți dau pîne cu măsline.

Ursul juca mornăind, țiganul cînta și suna din dairà și o mulțime de lume care nu mai văzuse asemenea spectacol se grămădi în jurul nostru, căci nu era lucru banal să vezi jucînd ursul din Carpați la poarta castelului din Versailles. Iar cînd ursul cu tavaua în labe se adresă pe rînd la privitori, toți, după exemplul meu, îi aruncară cîte un ban roș sau alb, așa că întîlnirea țiganului cu mine i-a fost de bun pocinoc.

Am stat în Paris aproape o lună, încît mă săturasem de atîta vuiet, de atîta fiertură de lume unde nu găseam nimic pentru odihna ochilor și a sufletului. De dimineață pănă în sară o duceam într-o amețeală, într-o osteneală a nervilor și a minței, și de multe ce văzusem nimic acum nu mă mai mișca. Doream să mă aflu mai curînd la loc larg, în aer liber, departe de acest zgomot de iarmaroc.

Desigur nimene nu se așteaptă să fac descrierea Parisului pe care toată lumea îl cunoaște, nici a expoziției de atunci, căci o asemine descriere ar ieși cu totul din cadrul lucrărei mele. Cataloagele și fotografiile din timpul acela sunt de față și amatorii nu au decît să le consulte.

Eu unul eram setos să ies din cercul minunelor iscusinței omenești și să intru în acel mai larg și etern al minunelor naturei.

Astfel, întovărășit de Iacob Negruzzi, am plecat într-o dimineață cu trenul Paris-Lyon-Méditerranée spre Svițera, iar Leon Negruzzi s-a despărțit de noi trebuind să se ducă la Ems ca să facă o cură.

Svițera, iată o țară care surîdea închipuirei mele. N-o văzusem niciodată, prin urmare, se înțelege că tot era să fie nou pentru mine. În adevăr, de cum am ajuns la Geneva, s-a schimbat panorama, parcă pusesem piciorul pe un pămînt mai prielnic, mai apropiat de inima mea. Lacul Leman de lîngă oraș e așa de frumos, așa de albastru, așa de limpede, că parcă nu ți-ai mai dezlipi ochii de pe el. E mai ales

așa de limpede, că am văzut mulți străini aruncînd într-însul monede de argint la adîncimi de 4— 5 metri lîngă mal, iar băieții din localitate, deprinși cu apa ca niște rățe, se cufundau și aduceau numaidecît moneda îndărăpt. În acest lac nu-ți vine să te scalzi, așa de bine te prevezi în el din cap pănă-n picioare.

Într-un rînd, făcînd încunjurul lacului într-un vapor de plăcere, ne-am oprit la Lausanne la Hôtel du Beau-Rivage unde trebuia să dejunăm. Cînd am intrat în otel, am ramas surprinși de luxul ce am văzut; numai aurituri în toate părțile, numai catefele, numai covoare în care ți se îngropa piciorul.

— Ei, Iacobe! oare nu ne-or da afară de aici? zisei eu; întru atîta aveam simțimîntul că hainele noastre cam ponosite făceau contrast cu bogăția ce ne încunjura.

Ce să ne deie afară? Din contra. Pesemne că tipurile noastre exotice au impus chelnerilor, căci am fost serviți de minune pe terasa cea mare a otelului avînd vederea asupra unei splendide grădini ce se desfășura la picioarele noastre și mai departe asupra lacului care se întindea alene între munții ce-l încadrau. Numai la plata adițiunei sau, mai bine zis, a sustracțiunei ne-am cam resimțit. Dar n-am avut ce face; obrazul subțire se ține cu cheltuială.

Trei zile am stat în Geneva unde ne-am împrietenit cu un francez și o franceză, doi tineri de curînd căsătoriți care își făceau călătoria de nuntă în luna de miere. Cu dînșii ne-am întovărășit să facem o escursiune pînă la Chamonix. Prezența unei femei, cînd e tînără și frumușică, însuflețește o societate de escursioniști și o predispune la veselie.

Așadar, plini de entuziasm pentru călătoria ce proiectasem, ne-am ambarcat într-un vapor cu care am făcut din nou încunjurul lacului pe la Lausanne, Vevey, Montreux, Chillon și Bouveret

de unde apoi am luat calea ferată și am apucat între munți spre Martigni. Drumul până la Martigni ar fi de o mie de ori mai plăcut să-l faci în trăsură sau calare, căci într-un vagon închis cum l-am făcut noi n-ai putința de a gusta frumusețea priveliștei. Calea ferată șerpuiește de-a lungul Rhonului între două șiruri de munți mari, deasupra cărora în stînga să rădică La Dent de Morclés (2936 metri), adică aproape o mie de metri mai sus decît Ceahlăul, și la dreapta La Dent du Midi, și mai înaltă (3285 metri), acoperită cu zapadă vecinică.

Natura pe aicea începe a deveni cu totul măreață și iè proporție mult mai impunătoare decît la noi.

La Martigni ne-am oprit o noapte pentru ca a doua zi să ne urcăm pe muntele Pierre-à-voir. Ce bine am dormit în noaptea aceea, întocmai ca niște copii fără grija școalei. A contribuit la aceasta nu numai osteneala drumului, ci și aerul curat de munte, paturile cele bune și mai mult încă mulțămirea sufletească de a ne vedea în țara cea mai interesantă din Europa.

Svițera, în adevăr, se deosebește prin frumusețea naturei, prin confortul otelurilor, prin bunatatea brînzăturilor și mulțimea englejilor. Această din urmă calitate e singura care poate fi discutată.

Pretutindene îi întîlnești, nalți, dișirați, cu monocluri în ochi, cu cizme potcovite, cu lungi bastoane ferecate, ocăind ca niște rățe care se scaldă în apă. Cît despre lăptării și brînzeturi, n-avem ce zice! Tinerii căsătoriți, mai ales, deprinși se vede cu laptele cel stricat din Paris, nu încetau de a face ditirambe entuziaste în lauda cafelelor cu lapte întovărășite de caimac, unt proaspăt și miere, de care nu se mai puteau sătura. Mîncau mititeii ca niște fericiți uitîndu-se în ochi unul altuia, de ne făceau și pe noi geloși de apetitul cum și de dragostele lor.

Svițera era pe atunci o țară unde ca să călătorești trebuia să ai sanatate bună și o doză de curaj și mai bună. Prin urmare, nu toată lumea își putea da

luxul de a se sui pe vîrfuri de munți, de a trece pe margini de prăpăstii, de a calca pe zăpezi unde la fiecare pas te puteai cufunda, lucru ce multora s-a întîmplat. Astăzi Svițera și-a pierdut farmecul ei; a ajuns, pot zice, banală sau, după vorba românului, de rîs, așa că toți schilozii se pot sui dormind pe Rigi, pe Pilat și chiar pănă la un loc pe imaculata Iungfrau; mîne, poimîne se vor sui poate și pe Mont Blanc. Avea dreptate Tartarin să nu mai creadă în primejdiile urcărilor pe munții Sviţerei. Astăzi nu ai nevoie să fii barbat în toată puterea cuvîntului, cu inima sănătoasă și cu plămîii teferi în piept, să ai picior zdravăn de munte, cap nesupus amețelei, ochi care să nu se orbească de albeața omătului. Astăzi îți trebuie numai un bilet de drum-de-fier, iar inima, plămîii, picioarele și chiar capul sunt de prisos.

Ce ar zice Guillaume Tell, dacă s-ar scula din mormînt și ar vedea țara lui astfel schimonosită, sulemenită ca o mahalagioaică în zi de duminică, prefăcută într-un teatru de feerii unde meritul nu-i a călătorului care îl vizitează, ci a mașinăriilor ce îi schimbă decorurile?

Ce ar zice Jacques Balmat, cel întăi care acum 118 ani a pus piciorul, cu riscul vieței lui, pe alba frunte a muntelui Mont Blanc, cînd ar auzi că viitorul pregătește poate împăratului Alpilor aceeași rușine ca și imaculatei Iungfrau?

Eu unul însă am avut parte să călătoresc în Svițera acum 37 de ani în timpurile cele bune, adică pe cînd era Svițera cea adevărată, cea neprofanată de spiritul de speculă a civilizației moderne. Așadar, a doua zi în zor de ziuă noi cîteșipatru: tinerii însurăței, Iacob Negruzzi și eu, călări cîte pe un catîr și întovărășiți de doi călăuzi și un purtător de merinde, am plecat să urcăm Pierre-à-voir. (2467 metri înălțime). Urcarea nu-i tocmai grea, nici periculoasă, deși muntele e cu aproape 500 metri mai înalt ca Ceahlăul, însă pe titva lui încoronată cu niște stînci colosale, cărora

ploile și fulgerile le-au dat forma bizară de unde își trage numele, nu te poți sui decît pe jos din cauză că cararea dispare cu totul pe niște coaste prăvălatice foarte prăpăstioase. Ne-au trebuit șase ceasuri ca să ajungem în vîrf. În acest timp însurățeii n-au încetat de a ciripi între dînșii ca niște porumbei scapați din colivie, iar noi de asemenea n-am încetat de a-i privi pe dînșii precum și minunele ce ne-nconjurau. De ce ne suiam, de ce vederea se întindea asupra Alpilor mai largă, mai impunătoare; dar odată ajunși sus, ne-am pomenit acoperiți de un nour negru și posomorit care a venit ca un balaur asupra noastră și ne-a închis vederile din toate părțile, de mai nu ne puteam distinge între noi. Apoi nourul a trecut lăsînd pe mantalele noastre o pătură subțire de țurțuri de gheață; am întrevăzut cîteva minute albastrul ceriului și un alt nour proaspăt, mai negru, mai posomorit, năvăli asupra noastră sub care iarăși ne făcurăm nevăzuți; apoi un al treilea, un al patrulea și așa necontenit la scurte intervale unul după altul, parcă ceriul înadins ordonase batalioanelor sale de nouri să dea asalt asupra noastră ca să ne împiedice de a he bucura de multlăudata priveliște și să ne și ude pe deasupra.

Dac-am văzut așa, am stat acolo cu mantale și șaluri în spate numai timpul cît să mîncăm și să ne odihnim puțin și am plecat la vale.

Scoborîrea însă a fost originală de tot. Dădusem din Martigni o telegramă la Saxon ca să ni se expeduiască sus pe munte patru sănii pe care le-am și găsit și cu care aveam să ne scoborîm.

Săniile nu erau propriu-zis sănii, ci niște schelete de sănii, reduse la cea mai simplă expresiune, și așa de ușoare, că ai fi putut rădica cîte două într-o mînă.

Pe două tălpi era fixată o scîndură pentru ședere cu o răzămătoare îngustă așazată curmeziș la spate; în loc de oiște erau două hlube pentru călăuz, care n-avea trebuință să tragă sania la vale,

ci numai s-o oprească în puterea călcăilor și să-i deie direcția la dreapta sau la stînga, întru atîta era drumul de pravalatic, un drum anume croit ca să lunece sania de la sine pe pămînt gol. Ne-am urcat deci fiecare cîte într-o așa-zisă sanie cu cîte un călăuz între hlube în loc de cal și… să dea Dumnezeu bine!… Lunecam în jos cu o iuțeala amețitoare, așa că de multe ori eu, care eram în frunte, cînd mă uitam îndărăpt la cei ce veneau în urma mea, mi se părea că au să-mi cadă în cap. În 45 de minute am scoborît muntele pe care îl suisem în 6 ceasuri. Cursă fantastică, în care era de admirat ghibăcia și puterea călăuzilor care, cu picioarele mereu încordate, nu pășeau, ci lunecau brăzdînd pămîntul cu călcăile fără să îngenuncheze o singură dată, ceea ce ar fi avut de efect răsturnarea săniei și căderea noastră în prăpastie.

Mă rog, cînd m-am văzut jos, mi-am făcut cruce; mi s-a părut că m-am scoborît din ceri.

A doua zi am plecat din Martigni cu drumul-de-fier și ne-am oprit la Vernayaz pentru a vizita vestita cascadă Pisse-Vaeche și defileul cel cumplit cu numele Gorges du Trient. Cascada formată de rîul Salanfe e una din cele mai frumoase ale Sviței; cade de la o înălțime de 70 de metri și apa pănă a nu ajunge jos se preface într-un praf fin prin care razele soarelui desemnează cîteodată doi și trei frumoși curcubei cu toata gama coloarelor. În dosul cascadei, pe păretele stîncei de pe care se aruncă rîul, este construită o scară pe care te poți urca pănă sus la punctul de unde apa se prăvale în aer. Spectacol foarte impunător care însă nu se poate admira de pe scară decît cu prețul de a fi bine stropit dacă n-ai pe umere un cauciuc.

În aceeași zi ne-am dus să vizităm și Les Gorges du Trient.

Cînd întri în acea strîmtoare de stînci, pe fundul căreia fierbe rîul Trient ca pe un așternut de jaratic, te apucă fiorii. Păreții sunt așa de aproape unul de altul și așa de nalți, că abia strabate lumina zilei

între dînșii; iar vuietul rîului care curge în cascadă și se sfarmă de stînci deșteaptă toate ecourile din întunecata potică și acopere orice glas omenesc. Ai crede că te găsești în Infernul lui Dante.

La înălțime de vreo 20 de metri, după cît am putut aprecia cu ochiul, deasupra nivelului rîului este construira pe unul dintre păreții de stîncă o galerie de lemn suspendată ce înaintează până la distanță de vro 500 de metri înlăuntrul strîmtoarei și trece prin poduri suspendate de la un părete la celalalt deasupra rîului care urlă înfricoșat și are el însuși, zice-se, o adîncime de aproape 13 metri. Cu multă sfială circulam pe acea galerie de lemn și mai ales pe punțele cele aeriane care tremurau sub picioarele noastre și zău erau momente cînd simțeam că ni se oprește respirația în piept.

Mult n-am zăbăvit în neagra potică, căci ne era degrabă să călcăm pe pămînt sănătos și să revedem lumina soarelui.

Întorși la Vernayaz, am angajat catîri și a doua zi am plecat călări spre Chamonix pe la trecătoarea numită Tête-Noire.

Chamonix e o vale cunoscută care atrage în fiecare an multă lume, fiindcă este cea mai grandioasă din Svițera, împrejmuită de cei mai mari munți ai Europei, — Mont Blanc, cu tot cortejul lui de uriești, les Aiguilles: Verte, Rouge, d‘Argentière, du Tour, du Dru, du Midi, du Goûter, le Mont Maudit etc.

Impresiunea ce simți cînd ai ajuns acolo e zdrobitoare. Fără să vrei, îți vine în minte marea problemă a începuturilor planetei noastre, și te întrebi ce cataclisme au trebuit să frămînte atunci coaja pămîntului ca să se rădice astfel de munți la așa colosală înălțime. Închipuiți-vă peste Carpații noștri alt rînd de Carpați și veți avea abia altitudinea acestor munți.

Sunt 37 de ani de cînd n-am mai pus piciorul în acea vale a marilor minuni pămîntești, și totuși mi-a ramas viu întipărită în memorie întreaga siluetă a

munților ce o înconjoară cu vîrfurile lor ascuțite cu boldul, care răsfrîng lumina soarelui în nenumărate nuanțe. Iar în fundul văiei, acolo unde se încheie cercul munților, se rădică maiestuos mai presus pe toți Mont Blanc, învăluit cu mantia lui albă ca un sahastru bătrîn de cînd lumea, căruia toți se închină.

Dar aceste mari scene ale naturei nu se pot descrie cu condeiul sau spune prin viu grai; ele trebuiesc văzute cu ochii. De aceea mă opresc de a le mai micșura farmecul prin fraze neîndestulătoare; căci cuvintele omenești, cu înțeles mărginii, niciodată nu vor putea da icoana splendoarei nemărginite a naturei adevărate.

Așadar, odată ce am descălecat la Chamonix și ne-am odihnit de ostenelele drumului, cel întăi gînd al nostru a fost să ne urcăm pe Mont Blanc. Se înțelege de la sine că noi tineri cum eram, cu dor de a face acte de bravură, nu era să atacăm slugile, cînd aveam stăpînul înainte.

Însă ceea ce a pus frîu entuziasmului nostru a fost nu atît greutatea întreprinderei pre cît scumpetea ei. În sala de mîncare sta aninată pe părete o tabelă pe care erau însemnate prețurile tuturor escursiunilor din împrejurimi. Urcarea pe Mont Blanc era taxată atunci cu o mie de lei de persoana în care preț erai obligat a lua doi călăuzi și un purtător de bagaje. Această sumă era cu mult prea mare pentru modestele noastre pungi. Văzînd așa, ne-am hotărît a întreprinde trecerea Mărei de gheață care după Mont Blanc ne-a ațîțat mai mult curiozitatea.

Închipuiți-vă spațiul deșert dintre munții Montanvert și Chapeau plin de un masiv enorm de gheață care formează un podiș lung de vro șapte kilometri și lat de vro doi. Acest podiș se numește Marea de gheață și are într-adevăr aspectul unei mări în valuri care deodată ar fi înghețat, și de sub care izvorăște rîul Arveyron.

Noi pe atunci nu puteam să ne dăm samă despre

ce este Marea de gheață. Singura idee că în mijlocul lunei lui cuptor, la o înălțime de 2000 metri, aveam să călătorim pe o așa-zisă Mare de gheață ne înflăcăra imaginația.

Această escursiune, pe lîngă caracterul ei original, avea și avantajul de a fi ieftină deoarece noi cîteșipatru nu eram ținuți a angaja mai mulți călăuzi decît doi.

În mai puțin de trei oare am ajuns în vîrful muntelui Montanvert de unde dominam întreaga Mare de gheață, care steclea la lumina soarelui, de ne lua ochii. Acolo am găsit un mic restaurant unde am îmbucat cîte ceva, apoi încalțați cu cizme țintuite și înarmați cu cîte un toiag ferecat am plecat înșirați unul după altul pe Marea de gheață, întovărășiți de ambii noștri călăuzi care luase cîte o scîndură în spate, ca să ne serve drept punte peste crăpături.

Ce ne trebuia nouă punte? Săream peste crăpături ca niște căprioare fără leac de grijă, fără nici o conștiință de primejdie, pănă cînd, în sfîrșit, franțuzoaica, curioasă ca toate femeile să afle tot, întrebă pe unul dintre călăuzi cam ce adîncime pot avea crăpăturile aceste.

— O! răspunse călăuzul cu mare sînge rece. Depinde; adîncimea lor poate să fie între 500 și 1 000 de metri.

Cînd am auzit aceasta, ni s-a zborșit părul în vîrful capului. Am renunțat imediat la gimnastica noastră de sărituri, ba nici chiar pe scînduri n-am mai îndrăznit să trecem fioroasele guri de prăpăstii, ci căutam să le ocolim, așa că, pot zice, am făcut de două ori drumul de la o margină pănă la cealaltă a Mărei de gheață.

Ajunși la Chapeau, altă gustare pentru recîștigarea forțelor pierdute. În timpul acesta, pe cînd mă îndeletniceam cu disecarea anatomică a unui pui fript, auzii deodată o detunătură cumplită și îngînată de nenumărate ori de ecoul munților, întocmai ca o canonadă a unei baterii de artilerie.

Toți am sărit în picioare neștiind ce este și atunci, de pe terasa unde mîncam, am văzut o lavină de gheață cum se rostogolea la vale spre rîul Arveyron rupînd toți sloii ce întîlnea în cale cu un zgomot infernal. Spectacolul e totdeauna interesant, cînd îl privești de departe și nu ești, Doamne ferește, pe linia de cădere a lavinei.

Apoi ca să răspundem și noi prin o canonadă la canonadele lavinei am distupat o butelcă de șampanie și, după ce am deșertat-o până la fund, am plecat cu un dram de chef mai mult spre Chamonix prin trecătoarea cea mai periculoasă ce am întîlnit până atunci în Svițera și care nu degeaba se numește Mauvais-Pas. Cine e cît de puțin supus amețelei și nu are piciorul sigur nu ar face bine să se ispitească prin asemenea loc. Te scobori pe un pérete de stîncă aproape perpendicular în care sunt sapate mici trepte cît ai pune piciorul, deasupra unei prăpăstii de peste o mie de metri, în fundul căreia șerpuiește Arveyronul, mic ca o cordea. Pe vremea aceea nu aveai ca acuma la îndămînă o balustradă de care să te poți sprijini, ci numai niște cuie bătute în pérete din distanță în distanță de care te acațai cu mînele, exercițiu greu pentru oamenii nedeprinși cu asemene gimnastică. Din aceasta cauză puțini aveau curajul de a trece prin Mauvais-Pas.

Nici noi n-am fi îndrăznit să ne riscăm pe acolo, dacă tînăra franțuzoaică, care vroia să facă pe viteaza, nu ne-ar fi adus la ambiție, înaintînd ea cea dintăi pe scoborișul prăpăstios.

— Hei, doamnă! strigă călăuzul din urmă; închideți cortelul, ca să nu-l umfle vîntul și să pierzi echilibrul.

Atunci sumeața noastră tovărășiță, venindu-și în fire și văzînd că cararea pe care se angajase era mult mai amețitoare decît își închipuise, se opri în loc, închise cortelul, dar, cuprinsă de frică, η-a mai vroit să facă un pas înainte până cînd amîndoi călăuzii n-au luat-o fiecare cîte de-o mîna și au

dus-o la vale mai mult de-a tîrîşul.

Cînd am ajuns jos, biata femeie era atît de istovită şi impresionata de fiorosul scoborîş, încît n-a mai avut putere să se ţie în picioare, necum să urmeze cu noi calea înainte spre Chamonix. Am fost nevoiţi să construim în grabă o targă şi aşa am dus-o noi barbaţii în puterea braţelor pănă la otelul de la Chamonix unde a trebuit imediat să se puie in pat.

Nu ştiu cum vor fi dormit ceilalţi tovarăşi ai mei în acea noapte, dar eu unul am avut somnul foarte neliniştit; tresăream înspăimîntat la fiecare cinci minute, părîndu-mi-se că alunec în prapastie.

Lucru curios, toată această călătorie făcută împreună, care negreşit a stabilit oarecare familiaritate între noi, a deşteptat simţimîntul geloziei în inima francezului, bineînţeles fără nici un motiv întemeiet; căci atît Negruzzi cît şi eu eram foarte departe de a ne gîndi să-i stricăm fericirea casnică. Dar această boală mai rea decît toate vine cîteodată aşa din senin.

Astfel, dînsul n-a mai vroit nici în ruptul capului să călătorească mai departe în tovărăşie cu noi după itinerarul ce ne propusesem. El a declarat că rămîne încă cîteva zile la Chamonix pentru ca femeia lui să-şi recîştige puterile şi că de acolo pleacă în Italia. Bietul om! Nu am idee ce viaţă conjugală va fi avut mai tîrziu, dar desigur că rău a luat-o chiar de la început, deoarece e lucru probat că cel mai bun mijloc de a te pierde în opinia unei femei este de a te arata neîncrezător în ea şi de a-i da a înţelege că singur te socoţi nevrednic de dragostea ei. Nu cunoştea el proverbul românesc care zice că mai uşor e a păzi un cîrd de iepuri decît o femeie.

În sfîrşit, vrînd nevrînd, am trebuit să ne mîngîiem de pierderea acestor doi tovarăşi, şi să plecăm îndărăpt la Martigni prin trecătoarea Col de Balme.

Col de Balme este un gît de munte de mai bine

de 2200 metri înălțime unde am ajuns călări fără multă osteneală și am găsit un mic otel. De nicăiurea n-ai o vedere așa de frumoasă asupra lui Mont Blanc ca de acolo. Îl vezi în toată măreția lui de la bază până la vîrf. În curtea otelului era așazat un mic telescop, prin care am putut observa cum o societate de escursioniști tocmai atunci se scoborau de pe Mont Blanc și-i puteam distinge așa de bine, că vedeam urmele ce lasau pe zapadă și funia cu care erau legați. Ce n-aș fi dat să fiu și eu între dînșii! Poate că acest dor o fi avut la bază o nuanță de vanitate; dar, în sfîrșit, dintre toate vanitățile lumești, aceasta este negreșit mai scuzabilă, pentru că năzuința de a atinge culmele înalte, fie pe terenul intelectual, fie pe acel fizic e inerentă naturei omenești. Nu tuturor este dată putința de a le urca, și, fiindcă acum e vorba numai de piedicele ce ne opune natura, apoi acel ce se poate lăuda că a pus piciorul pe fruntea lui Mont Blanc sau a lui Chimborazzo nu e desigur un om ordinar, precum și mai puțin ordinar, dacă nu cumva un om estraordinar, va fi acela ce va pune piciorul pe multinvidiatul Polul Nord. Lupta cu tăriile naturei are în sine ceva bărbătesc care în flacără închipuirea și deșteaptă dorul de a le învinge.

Astfel față cu englejii, căci englejii erau acei care se scoborau de pe Mont Blanc, m-am simțit în fundul conștiinței mele pe o treaptă de inferioritate și, ca să mă mîngăi de această stare de umilire, am oftat și am comandat un prînz la otel.

Pe cînd, deci, față în față cu Iacob Negruzzi stam la masă cu șervetele la gît rătezînd vîrful unor ouă (à la coque), iată că văd pe stăpînul otelului apropiindu-se de noi cu un aer surîzător și cu o condică subsuoară.

Cu multă politeță el ne-a pus condica dinainte rugîndu-ne să o examinăm și să scriem și noi ceva într-însa. Am răsfoit condica și am găsit felurite cugetări, maxime, aforisme, impresiuni de

călătorie scrise în toate limbele, numai în limba română n-am găsit nici una. Într-un singur colț de pagină am găsit în sfîrșit cîteva cuvinte scrise de un român în limba franceză: J'ai passé par ici. Anton Arion.

Ah! Asta-i din cale-afară gogonată, strigai eu indignat; trebuie numaidecît salvată onoarea românilor, și imediat așternui pe o pagină goală următoarele versuri cam șchioape, așa cum m-a tăiet prin cap, dar scrise cu litere mari ca să bată la ochi:

Frunză verde lemn uscat,
Iată-mă-s pe deal urcat!
Privirea ar fi prea frumoasă
Dacă vîntul nu m-ar tăia la oasă.
Tu, care în urmă vei veni poate,
Să nu mănînci ca mine ouă coapte.
Ci o garafă de vin să bei dușcă,
Dacă la vale vrei să mergi pușcă!

A scris și tovarășul meu cîteva versuri de care nu-mi aduc aminte, desigur mai corecte decît ale mele, apoi am închis condica și am înapoiat-o cu aceeași politeță otelierului.

După ce, în adevăr, am băut o garafă de vin dușcă, am încălecat din nou și ne-am dus pușcă la Martigni de unde am luat diligența cu patru cai în șir spre muntele Furca pe o șosea minunată de-a lungul Rhonului în sus. Am trecut Sion, Sierre, Brieg, unde am petrecut noaptea, apoi a doua zi am trecut prin Morel, Fresch, Münster, străbătînd o țară nedescris de frumoasă avînd rînd pe rînd în dreapta și în stînga vederea asupra celor mai mari piscuri: Weisshorn, Mont Rosse, Pleiskhorn, Diableret Aletschhorn, Finsteraarhorn, Oberaarhorn etc., toți acoperiți cu eternă zăpadă, înălțîndu-se care de care mai sus ca niște turnuri gigantice de cetăți aeriane.

În sfîrșit, după vreo șapte oare de călătorie prin această neasemanată panoramă, am ajuns în vîrful muntelui Furca pe șoseaua artistic construită care

face nenumărate șerpuituri, și acolo ne-am oprit dinaintea unui otel unde am găsit o masă întinsă care aștepta oaspeții ce trebuiau să sosească din diferite direcțiuni. În adevăr, puțin după noi veniră alte diligenți dinspre St. Gothard, dinspre acul des Quatre-Cantons și de pe aiurea, din care se scoborîră o sumă de bărbați și femei foarte puțin preocupați de frumusețea peisajului, dar foarte grăbiți a-și lua locul împrejurul mesei. Ne-am așezat și noi la un capăt de masă hotărîți a vorbi numai românește și a ne explica cu chelnerii prin semne. Toți musafirii erau germani sau locuitori din Svițera germană, nici un bărbat frumos, nici o femeie frumoasă; toți aveau figuri zbîrcite, ochii spălăciți, nasuri roșii sau vinete ca pătlăgelele; toți erau scurți pe picioare, pîntecoși, plini de bere și de cartofle; parcă a tunat și i-a adunat, cum zice românul.

Auzindu-ne pe noi grăind o limbă străină, necunoscută lor, dînșii se găseau foarte nedumeriți neștiind ce neam de oameni suntem.

Vedeau ei că după vorbă nu suntem nici francezi nici italieni, nici spanioli, nici portughezi.

— Ce dracul de limbă vorbesc ei? întrebă unul mai nerăbdător dintre toți.

— Stați, mă rog, răspunse un altul mai bătrîn cu niște mustețe mucegăite de bere, un fel de filolog probabil, mai cărturar decît ceilalți. Aceștia trebuie să fie mauri. Sie müssen Mauren sein, zise el cu multă seriozitate.

La această descoperire toate nasurile cele roșii și vinete se îndreptară spre noi, toți ochii cei spălăciți ne ațintiră cu o nespusă curiozitate, iar noi am trebuit să ne punem pumnii în gură ca să nu pufnim de rîs.

Am rămas, deci, mauri drepți și necontestați.

Acum trebuie să mărturisesc că ponosul acesta căzut asupra noastră îl datoram mai mult lui Iacob Negruzzi; el ne colora pe amîndoi. Eram, nu e vorba, pîrlit și eu de atîta umblare prin vînt și

soare, de atîtea dealuri suite și văi scoborîte, d-apoi iubitul meu tovarăș mă întrecea cu mult; parcă era Negusul în persoană, descălecat proaspăt din Abisinia.

Am vroit un moment să mă dau pe față, ca să mă spăl de această nedreaptă clasificare etnică, dar Negruzzi m-a oprit.

— Lasă-i, dragă, în credința lor. Ei, cînd s-or duce acasă, au să se laude că au văzut pe Furca doi mauri autentici, ceea ce pentru dînșii e tot atît de extraordinar ca și cînd ar fi întîlnit doi elefanți.

După-masă ne-am dus să vizităm ghețarul Rhonului de unde iese marele fluviu care-i dă numele și se varsă în Mediterana.

Ajuns acolo, am văzut izvorînd de sub ghețar un pârău lat ca de un metru curgînd timid pe un pat pietros și mai la vale aruncîndu-se în cascade printre stînci. Acesta e Rhonul care în Franța poartă mari corăbii pe sînul lui. Drept să spun, îmi era milă de dînsul, văzîndu-l așa mic și neputincios; am sărit peste el de mai multe ori ca să mă pot lăuda și eu acasă că am pășit Rhonul cu piciorul precum aveau să se laude și nemții, dar cu nedrept, că au văzut doi mauri la izvorul lui. Fiecare cu lauda lui.

De pe Furca ne-am scoborît apoi tot în diligență pe șoseaua cea șerpuitoare pănă la Hospenthal în valea rîului Reuss, am trecut le Pont du Diable și de acolo, lăsînd muntele St. Gothard la spate, ne-am oprit la Altorf, patria lui Guillaume Tell, a cărui nume legendar plutește și astăzi asupra neamului său ca un scut ocrotitor.

De la Altorf pănă la Fluelen care e situat în capătul lacului des Quatre Cantons nu-i decît o zvîrlitură de băț; de acolo ne-am îmbarcat într-un vapor pe lac pentru a ne duce la Lucerna.

Ce frumos e lacul des Quatre Cantons! Pe cînd cel de Geneva e albastru ca ceriul, acesta e verde ca smarandul. Deși ceva mai mic, cu brațe care alunecă în diferite direcțiuni prin strîmtori de

stînci, e însă mai pitoresc decît cel dintăi, pentru că încadrat între munți mult mai mari și mai variați ale cărora păduri de verdeață se reflectează în el și-l colorează. Plutind pe undele transparente și fără nici un creț ale lacului, mergeam așa în neștire ca într-un vis și aș fi vroit parcă să merg așa la nesfîrșit, atît de dezmierdătoare pentru ochi și suflet e această Ieganare pe vestitul lac împodobit nu numai de natura splendidă ce-l înconjoară, cît și de misterioasele legende, ce-i poetizează istoria.

Cu părere de rău ne-am scoborît din vapor înspre sară cînd am ajuns la Lucerna. În jurul Lucernei, situată într-o poziție foarte frumoasă la ieșirea rîului Reuss din lacul des Quatre Cantons, se ridică munții Pilat, Rigi, Bürgenstock, Stanserhorn, și alți munți mari albi de zăpadă care o împresoară din toate părțile.

Cei doi dintăi, Pilat și Rigi, sunt astăzi înzestrați cu cîte o cale ferată care urcă pe călător aproape într-o oară până în vîrf. Pe vremea noastră nu exista acest drum-de-fier, astfel că pentru a ne sui pe Rigi, Iacob Negruzzi și eu am închiriat, în scop de economie, un singur catîr cu înțelegere între noi ca fiecare să-l călărească cîte o jumătate de oară și apoi să-l treacă tovarășului său. Urcarea pe Rigi nu e tocmai grea, drumul e bine tăiat în munte, fără suișuri prea repede, fără prăpăstii amețitoare, aș putea zice că e mai comod de escaladat decît Ceahlăul nostru.

Pe atunci eram tînăr, sprinten, sănătos, deprins cu munții la poalele cărora am copilărit, mă urcam deci fără să bag de samă că prietenul Negruzzi nu se prea ținea de tocmeală. În loc să-mi cedeze catîrul la fiecare jumatate de oară, el mă lua cu vorba și, cînd mă deșteptam, vedeam c-am făcut trei sferturi de oară, altă dată și o oară întreagă pe jos, încît pot zice că până-n vîrf puțin m-am bucurat de huzurul călăritului. Cînd am făcut socoteala timpului, Negruzzi a recunoscut însuși că m-a nedreptățit, dar, lucrul nemaiputîndu-se

întoarce, am rămas bun păgubaș cu diferența ostenelei, răsplătit fiind cu prisos de frumusețea ce mi-a fost dat să văd pe culme.

Acolo chiar pe punctul cel mai nalt al muntelui am găsit un otel minunat, încăpător, înzestrat cu tot confortul, unde viermuia o sumedenie de lume din toate țările și de toate neamurile. Ajunsesem cam spre sară și nu bine am intrat într-o odaie ca să ne scuturăm puțin de colb, că deodată auzim sunînd cornul Alpilor care anunța oaspeților asfințitul soarelui. Am ieșit iute afară împreună cu toată lumea și mărturisesc că îmi este cu neputință să descriu splendoarea tabloului ce mi s-a înfățișat dinaintea ochilor. Rigi este unul dintre munții Svițerei care are o situațiune excepțională de unde se deschide vederei un orizon nemărginit. Cît poți îmbrățoșa cu ochii, vezi lanțul maiestuos al Alpilor acoperiți cu zăpadă veșnică, urieși ai pămîntului ale căror titve albe se profilează pe ceri cu formele cele mai neînchipuite. Apoi printre dînșii, văile ce-i despart, strălucesc rîuri, lacuri, sate, tîrguri unde se mișcă și se răsfață furnicarul omenesc, unde cresc flori și plante tropicale, pe cînd sus pe vîrfuri totul e mort sub giulgiul cel de gheață.

Iată acum soarele că se scoboară strălucitor pe scările ceriului aprinzînd în jurul lui fel de fel de lumini, care, reflectîndu-se pe ghețuri și zăpezi, poleiesc nenumăratele vîrfuri de munți cu fel de fei de culoare. E o adevărată feerie, o sărbătoare a naturei în care parcă și ceriul și pămîntul s-au unit să glorifice pe falnicul luceafăr al zilei în momentul îndrumărei sale spre ceielaltă față a pămîntului. Am avut norocul rar să privesc această neînchipuită scenă a asfințitului de la început până la sfîrșit, căci nu era pe ceri un strop de nour care să-i micșureze frumuseța. Apoi încet, încet umbrele nopții se ridicau din văi spre vîrfuri, și cînd cea din urmă rază de diamant, cea din urmă scînteie de rubin s-au stins de pe culmi și de pe ceriul acum înstelat, m-am retras tăcut cu sufletul

și cu ochii plini de farmecul acestei priveliști dumnezeiești.

Ciudat!… Niciodată n-am avut simțimîntul izolărei, al înstrăinărei de orice legături omenești, niciodată nu m-am simțit mai dus, mai pierdut în haosul nemărginirei ca atunci cînd din înălțimea văzduhului priveam roată împrejur întreaga pădure de vîrfuri înzăpădite, o lume de pe ceea lume, creată parcă pentru locaș de ciclopi. Și totuși niciodată n-am fast încunjurat de o mai mare adunare de oameni eleganți,, veseli și vorbăreți ca în acea sară, întocmai ca pe un bulevard parizian. Dar s-au petrecut atunci în mine cîteva momente de intimă reculegere, cînd toate acele furnici grăitoare au dispărut dinaintea ochilor mei, rămînînd parcă eu singur în imensa singurătate.

Mult n-a durat acest simțămînt, căci iluziile frumoase se risipesc iute ca visurile și am trebuit să reintru în realitate și, prin urmare, în otelul care ne chema la ospăț și odihnă.

Cînd cineva a suit ca mine muntele Rigi mai mult pe jos decît calare și a văzut ce am văzut, acel om are dreptul să-și astîmpere apetitul, care de obicei crește în proporție cu osteneala și cu plăcerile avute. M-am așazat deci pe la aprinsul luminărilor dimpreună cu tovarășul meu la marea table d'hote întinsă în sala de mîncare, în jurul căria apucaseră a se pune vro sută de persoane. Nu era lucru obicinuit să vezi în creierii munților la o înălțime de aproape 2 000 metri peste nivelul mărei atîta lume la masă într-un otel tot atît de bine candiționat ca toate otelurile din marele capitalii ale Europei. Eu însă eram tăcut și gînditor cu ochii în farfurie și nu vedeam nici oacheșele italience, nici diafanele englezoaice, nici binenutritele rusoaice, nici grațioasele pariziene, care vorbeau în jurul meu în limba lor și își comunicau impresiunile. Eram încă sub înrîurirea spectacolului ce mă uimise, a simfoniei de lumini ce colorase perspectiva Alpilor, lumini care îmi

jucau încă în fundul ochilor. Eram ca clopotul, care după ce a sunat o dată, continuă încă multă vreme să vibreze până se stinge ultima ondulațiune.

Apoi, după ce m-am sculat de la masă și m-am cotit cu vro două, trei englezoaice care, negreșit, m-au luat și ele drept un maur sălbatec, m-am dus binișor să mă culc. Am dormit, se înțelege, neîntors și aș fi dormit desigur până a doua zi tîrziu, dacă cornul Alpilor nu mi-ar fi sunat a doua oară în urechi, ca să mă cheme să văd răsăritul soarelui. De astă dată însă n-am avut norocul să-l revăd întorcîndu-se cu aceeași pompă cu care plecase. Cerul era înnourat și toți munții acoperiți sub o naframă imensă de ceață prin care nimic nu străbătea, dar din care se scurgea o mică ploaie subțire ca prin sită. Ceea ce am putut însă zări în locul soarelui au fost unele piepturi goale, unele brațe trandafirii rău acoperite de șaluri, care s-au retras iute în fața vremei posomorite și a privirilor noastre indiscrete.

M-am retras și eu și m-am culcat a doua oară, de astă dată cu altă viziune în ochi.

La redeșteptare m-am scoborît împreună cu tovarășul meu înapoi la Lucerna, am mai vizitat împreună faimosul leu rănit, amintitor devotamentului cu care garda svițereană a lui Ludwig al XVI-lea a căzut jertfă credinței sale, am mai dat o ultimă ochire frumosului lac verde și frumoșilor munți înconjurători și am plecat apoi spre lacul de Constance, cel mai mare din Svițera, pe care curmezișindu-l, am avut iluzia mărei; am vizitat cataracta Rhinului de la Laufen, cea mai impunătoare din Europa prin volumul de apă ce cade, și ne-am îndrumat apoi spre Ostanda. Nu voi vorbi nimic de această ultimă parte a călătoriei mele, căci i-am consacrat un capitol deosebit sub titlul: O baie în Marea de Nord. Voi zice numai că după o ședere de aproape o lună la această stațiune balneară m-am întors în țară.

Dar, Doamne ce lungă mi s-a părut întoarcerea!

Nerăbdarea dorului întrecea cu mult iuțala aburului. Iar cînd am calcat la hotar pe pămîntul patriei și am văzut de departe vîrfurile Carpaților, am simțit că mi se strînge inima în piept.

Desigur munții noștri nu se pot asămana cu Alpii, însă pentru mine unul ei sunt mai dulci, mai prietinoși, mai primavaratici; sunt plini de taine, plini de legende, plini de doine. Ei îmi povestesc multe de toate din trecutul, din prezentul țărei aceștia și îmi vorbesc profetic și despre viitor. În codrii lor ca în niște cetăți nepătrunse s-au adăpostit odinioară vechii noștri luptători care ne-au pastrat neatinse numele, limba, credința și datinele strămoșești. Tot ei vor privighea și în viitor asupra destinelor neamului nostru ca niște străjeri neadormiți a căror brațe s-întind departe ș-a căror ochi văd de sus.

Ei, da! nu mă sfiesc a spune că, dacă Alpii mă surprind și mă uimesc prin măreția lor, munții noștri îmi dezmiardă ochii, îmi inspiră bucurie sufletului. Între ceilalți sunt strein, între aceștia sunt acasă. Pe ceialalți îi admir, pe aceștia îi iubesc.

Și cîmpiile și grădinele și satele și tîrgurile noastre n-or fi ca acele din străinătate; vor fi păstrînd poate urme de vechea lor sălbătăcie, dar îmi par frumoase, fiindcă sunt ale noastre. Însuși sălbătăcia lor mă farmecă. Nu știu ce tainice lanțuri mă leagă de ele și îmi dau conștiința că nicăiurea nu voi fi mai bine ca aici pe acest pămînt, muncit și aparat de bravii noștri premergători.

O! Parcă văd pe multe fețe de-ale tinerilor noștri din școala așa-numită modernă furișîndu-și zîmbete de compătimire pentru omul care își mărturisește pacatul de a preferi țara sa oricărei alte țări. Acelor întocmitori de sisteme, regeneratori ai omenirei, voi zice că în zadar caută ei să smulgă din inima omului cea mai firească simțire suptă odată cu laptele mumei. Cînd

rîndunica nu se va mai întoarce la locul unde și-a măistrit primul cuib, cînd vietățile codrului, oricît ar pribegi, nu se vor mai întoarce la culcușul lor statornic, atunci și sufletul omului nu se va întoarce spre locul natal.

Și ce-am pribegit eu?… Nimica toată… Nici macar trei luni, și totuși cu cîtă plăcere am revenit în țară de unde parcă lipsisem trei veacuri. Cu ce bucurie am întîlnit la hotar primul soldat pămîntean stînd cu pușca de pază, cu ce mulțumire mi-am preumblat din nou ochii pe întinsa cîmpie românească unde poți respira în voie și trai încă în larg. Ah! Cît de mult înțeleg acum pe bieții tineri ardeleni care, luați la oaste și duși în țări departate, mureau de dor de-acasă cîntînd doina din fluier. Ei, așa-i făcută inima omului! Nici o teorie, nici o doctrină nu o va schimba.

Mare și neînvinsă trebuie să fie nevoia omului ca el să se hotărască a-și părăsi țara pentru totdeauna, dar, oricît de bine i-ar fi între străini, sunt sigur că de cîte ori gîndul i se întoarce spre patrie, de atîtea ori ochii i se umplu de lacrimi. Așa a fost de cînd lumea și așa va fi!

Iar după ce am ajuns acasă și mi-am făcut un amănunțit examen de conștiință, au constatat că aleanul de care sufeream la plecare a dormitat în timpul călătoriei mele ca cărbunele sub cenușă totdeauna gata să se aprindă. Noroc că la sosire, nemaiavînd cine sufla în el, s-a stins de la sine, deoarece persoana cu pricina plecase și ea în străinătate tot cu gîndul uitărei, dar, ca să fie mai sigură de izbîndă, s-a dus întovărășită de un bun amic al meu.

Cum am început a scrie

I

Stau dinaintea biuroului meu, gînditor cu capul răzămat pe mîni și cu ochii ațintiți la fereastra.

Pe acest biurou am făcut în cursul vieței mele multa răsipa de cerneală, am încredințat hîrtiei multe gînduri intime, multe mărturisiri din ale trecutului, care, luîndu-și zborul pe aripele tiparului, mi-au purtat numele cînd spre laudă, cînd spre ocara mea.

Iar pe fereastă ce văd?… Una din cele mai încîntătoare priveliști de care se poate bucura un suflet iubitor de natură. La planul întăi se desfășură grădina mea veselă, cu multă verdeață, cu multă umbră, cu brazi frumoși de munte, răsădiți de mîna mea acum treizeci de ani, prin luminișurile cărora zăresc colo în vale așternîndu-se întreg orașul Iași, de unde îmi vine întocmai ca glasul ritmic al mărei, freamătul mișcărei, vuietul vieței acestui furnicar omenesc.

Dincolo de oraș pe al doilea plan se rădică capricioase dealurile încunjurătoare, acoperite cu vii și livezi, presurate cu monastiri vechi: Galata, Cetățuia, Hlincea, Măgura care răsar din bogăția frunzișului, albe, sclipitoare, marture vii ale unor timpuri asfințite.

Apoi mai departe, tocmai la orizon, se profilează un șir de alte dealuri mult mai mari, aproape cît niște munți, peste care se întinde, cît cuprinzi cu ochii, un codru imens secular, locaș de dihănii sălbatice și izvor nesecat de nouri și furtuni.

De treizeci de ani de cînd am dinaintea ochilor această neasemanată panoramă și nu mă mai satur de a o admira. Totdeauna parcă-i descopăr o nouă frumuseță. De multe griji, de multe necazuri, farmecul ei imi-a ușurat inima și de multe ori cînd mi se înfățoșa într-o pulbere de aur, înecată în

razele răsăritului sau ale asfințitului, mă uitam pe mine însumi și mă simțeam dus pe altă lume.

Ei bine, cum stam așa cu privirea rătăcită în albastrele depărtări, fără voie gîndul meu se întoarse spre trecut și prinse să reculeagă amintirile din tinerețe, care ca frunzele uscate au rămas în urmă pe cararea vieții.

Multe din aceste scumpe amintiri le-am dat jertfă publicului prin un șir de volume tipărite; totuși unele au ramas uitate, mistuite în fundul memoriei, căci eu nu mi-am înregistrat traiul zi cu zi, oara cu oară, cum obișnuiesc unii oameni prețioși, ca să nu zic pretențioși, care cred că aduc mari servicii posterității notînd tot ce au făcut sau n-au făcut în cursul existenței lor.

Eu, ceea ce am scris a fost așa pe apucate, pe negîndite, după impresiunele momentului, printre nenumăratele strădanii ale vieței și, drept să spun, mă mir eu însumi cum am avut răgaz să înnegresc atîta hîrtie, cînd știut este că munca intelectuală cere în primul loc un deplin repaos sufletesc, lucru de care rareori m-am bucurat.

Însă, de bine, de rău, munca e acum făcută, dar nu e complectă. Am omis să împrospătez tocmai acele mișcări sufletești care au fost hotărîtoare în luptele vieței mele și care m-au îndemnat, pot zice în mod fatal, să iau condeiul în mînă.

Să nu rîzi, iubite cetitor, cînd îți voi mărturisi de la început, fără încunjur, că simțirea aceea puternică care se anunță cu zgomotul furtunei, cum zice lord Byron, că patima aceea veche de cînd lumea, dar etern nouă, care se numește amoriul a fost [cea] care întăi și întăi m-a împins pe cîmpul literilor unde mi-am rătăcit pașii tinereții și unde am întîlnit mulți spini și puțini trandafiri.

Iată povestea încuscrirei mele cu arta.

Eram un copilandru de 16 ani și viitoarele musteți întîrziau de a răsări, în ciuda nerăbdărei mele.

Peste drum de casa noastră părintească din

Folticeni locuia un medic, loan Diaconovici, bucovinean de origină, care, neavînd copii, înfiasă o nepoată a sa din Cernăuți.

Ea trebuie să fi fost cu vreo 7— 8 ani mai mare decît mine și era natural să nu fiu eu tocmai un ideal pentru dînsa, căci prea eram crud ca un pui abia ieșit din ou. Dar eu nu gîndeam tot așa. Cu mintea ușoară, cu inima și mai ușoară, cu închipuirea caldă a unui copil ce acum deschide ochii, dînsa mi se înfățoșa ca o frumuseță fără păreche în lume. O! cînd zic lume, trebuie să recunosc că lumea mea nu avea pe timpul acela orizonuri tocmai largi, înlăuntrul cărora să fi putut găsi și alte puncte de comparație; dar frumos e aceea ce place omului.

De la a vedea o femeie ce-ți pare frumoasă și până a o iubi nu-i decît un pas, iar pasul acela e cît se poate de ușor de făcut la 16 ani, cînd îți închipui că toate pasările ce zbor se mănîncă.

O vedeam deci deseori în balconul ei cu ochii ațintiți pe-o certe, cetind cine știe ce romanuri, alteori îi zăream silueta prin perdelele străvezii ale odăiei. Dar de la o vreme chipul ei mă urmărea cu îndărăpnicie. O vedeam în jocurile mele copilărești, în cărțile mele de studiu, în visurile mele da noapte, o vedeam pretutindene și mai cu samă în inima mea.

Nu știu cum mi s-ar părea acuma daică mi s-ar înfățoșa așa cum era ea atunci, căci vîrsta și timpul modifică judecata oamenilor. Atunci însă aș fi jurat că Venus n-a putut să fie mai frumoasă decît dînsa.

Era, mă rog, blondă, cu un păr de aur care parcă revarsă raze, cu niște ochi albaștri, adînci ca unda ademenitoare a mărei cu o talie de vespe, curmată la mijloc parcă anume pentru îmbrățoșare, cu un surîs melancolic pe buze care-i dădea un aer de vecinică aspirațiune spre seninul cerului. Era, ca să zic așa, o a doua Margaretă din Faust, încunjurată de aceeași lumină poetică, și iluziunea mea era cu atît mai complectă, cu cît cînta foarte frumos din

gură tocmai cîntecul Gretchen am Spinnrad de Schubert, de răsunau geamurile ferestrelor, de răsunau corzile inimei mele. Într-un cuvînt, era perfectă, mai perfectă decît tot ce văzusem eu în marele univers cuprins între barierele orașului meu natal. Cum era dar să n-o iubesc?

Se înțelege de la sine că nu o cunoșteam personal, nu schimbasem nici o vorbă cu ea, nu-i știam nici macar numele: abia mai tîrziu am aflat că o chema Maria; prin urmare, cu atît mai mult o iubeam. Aceasta nu trebuie să te mire, iubite cetitor. Asemine complicațiuni psihologice s-au văzut la oameni mai ispitiți decît mine, căci închipuirea are darul de a mări, de a polei realitatea. Simțeam între dînsa și mine neputința apropierei pe care o descrie Schiller prin cuvintele: Sie ist nah und evig weit.

Simțeam dorul tainic ce simte omul uitîndu-se la o stea pe care știe dinainte că n-o s-o poată atinge.

Ei! Doamne!… Ce ciudate îmi par acum toate aceste privite din depanarea unei vieți de om, și unde aș fi eu în stare să descriu emoțiunele ce au mișcat atunci sufletul meu, să descriu bătăile de inimă, nopțile nedormite, micile bucurii, marele amărăciuni ce mă înecau rînd pe rînd; ar trebui să mă întorc mult îndărăpt spre acele timpuri binecuvîntate ca să pot da acestor vibrări sufletești tonul viu și proaspăt de atunci.

Aci sunt silit să mă opresc un moment ca să fac o mică digresiune, să destăinuiesc spre ușurarea conștiinței mele un lucru ce mă apasă și anume, că slăbiciunea de căpetenie, pot zice singura care m-a stăpînit din frageda mea copilărie și m-a dus pe cărări negîndite, a fost o deosebită, neînvinsă simpatie pentru sexul frumos. Cetitorii îmi vor ierta acest pacat involuntar și foarte răspîndit, comis de mulți alți muritori slabi de înger ca și mine. Cine se crede aparat de această învinuire să-mi arunce piatra.

Așa îmi aduc aminte că la niște Paști, pe cînd

aveam abia vro șase ani și mă jucam în odaia tatălui meu cu niște soldați de plumb înșirîndu-i pe podele și pregătind o strașnică bătălie între nemți și ruși, deodată ușa se deschide cu zgomot și năprasnic se înfățoșază soții Alecu și Smaranda Lazu cu care părintele meu era în relațiuni de prietenie. Dînșii erau numarați între așa-numiții aristocrați ai județului nostru și după datina veche făceau vizite de Paști.

Doamna Lazu, gătită ca de sărbători, avea o rochie de matasă a cărei foșnet îmi gîdila auzul și a cărei colori vii îmi luau ochii. Frumoasă, veselă și prietinoasă cum era, dînsa imediat mă smulse din mijlocul războiului ce organizasem între nemți și ruși și mă sărută din toată inima de mai multe ori.

Ei bine, acest incident m-a impresionat așa de tare, că după ce soții Lazu au plecat, eu, confuz de sărutările încă calde ce primisem pe obraz, m-am adresat tatălui meu zicîndu-i:

— Tată, am să te rog de ceva.

— Spune, măi băiete.

— Cumpără-mi și mie o Lăzoaie!

Își poate oricine închipui ce haz a făcut părintele meu de această deșanțată rugăminte, iar eu nici astăzi, că a trecut la mijloc atîta amar de timp, nu am uitat imaginea doamnei Lazu care mă orbise un moment și nici rîsul homeric al părintelui meu în fața unei propuneri care, deși naivă, denota o întreagă predispoziție sufletească ale cărei efecte le-am resimțit mai tîrziu. Dar să revin la interesantul roman din prima mea tinerețǎ.

Pentru întâia oară am văzut pe Maria în vara anului 1854 la începutul lunei iulie, cînd venisem acasă de vacanțe proaspăt, proaspăt, cu dor de petreceri, cu dor de nebunii. Chipul ei blond de virgină imaculată a atras imediat vederile mele și în fiecare zi, la fiecare întrevedere în cursul celor două luni de vacanțe, tot mai adînc se întipărea în inima mea. Adunam zi cu zi în mine o comoară pe care n-aș fi destăinuit-o nimărui în lume și mai cu

samă ei; zic mai cu samă ei, căci nu știu pentru ce aș fi vroit mai curînd să ma aflu în gura unui lup decît în fața blondei copile a cărei ochi mă făceau să-mi pierd cumpătul cu desăvîrșire.

Explice oricine această contrazicere a sufletului omenesc: să te simți atras de o ființă și să n-ai curajul de a te apropia de ea; să mori de dor de a-i spune că o iubești și să n-ai puterea de a-i îngîna un cuvînt. Eu unul nu sunt destul de psiholog ca să răspic firul de păr în patru și să dau soluțiunea acestei delicate probleme. Eu constat faptul și zic că atunci nu aveam mai mare grijă decît să ascund de ochii lumei și ai Măriei flacăra ce pîlpăia în pieptul meu; iar astăzi cînd prin reflexul amintirei îmi revin toate aceste tulburări ale unei patimi precoce, eu le descriu așa cum le-am simțit atunci, fără nici o exagerare, deși nu cred să le pot împrumuta gradul de intensitate sau, mai drept vorbind, de naivitate cu care se manifestau atunci.

Și cu toate aceste, oricît eram de gelos să nu afle nimene taina ce purtam în mine, totuși nu era noapte în care să nu fi făcut felurite planuri care de care mai bine combinate de a mă apropia de dînsa, de a-i face cunoștința, de a-i declara dorul ce mă ardea; îmi compuneau chiar fraze anume cum să încep vorba, dar din nenorocire planurile mele de noapte se evaporau a doua zi la ivirea soarelui odată cu roua dimineței.

Ceea ce mă paraliza cu deosebire era nesiguranța dacă dînsa împărtășește simțirea mea, căci aș fi preferit de o mie de ori să mor decît să risc a fi respins sau luat în rîs de dînsa.

Ei bine, așa am petrecut cele două luni de vacanțe într-o continuă neliniște și luptă cu mine însumi, dar, fiindcă toate au sfîrșit, a trebuit să se sfîrșească și copilărescul meu roman în ziua cînd m-am urcat în trăsură, ca să merg la Iași spre a-mi urma învățătura.

O, atunci a fost o zi de mare durere pentru mine. Parcă mă despărțeam de orice plăcere, de orice

bucurie în lume; mergeam fatal spre posomorîtele bănci ale școalei, precum a mers odinioară Dante de la lumină spre întuneric, și mi se părea că mai ușor aș fi putut opri călătoria pămîntului în jurul soarelui, decît călătoria mea spre urgisitele ziduri între care aveam să stau închis aproape un an.

Cîteodată îmi ziceam: O! dac-ar da Dumnezeu să găsesc școala arsă!… Ce bine ar fi! Cîte nebunii nu vin în mintea unui copil! Ș-atunci parc-o rază de speranță se strecura în inima mea. Mai știi! Multe lucruri de necrezut s-au întîmplat în lumea asta, de ce nu s-ar întîmpla să găsesc blestemata de școală prefăcută în cenușă și eu, la vederea ruinilor ei, să strig plin de extaz: Moi seul en être cause et mourir de plaisir!

Vai, însă am găsit-o solidă pe temeliile ei, ba încă reparată, dichisită, ironică, amerințătoare, ca să mă rușineze și mai mult parcă de copilăreasca mea speranță.

Totuși, o dată reinstalat, înscris din nou în cataloagele ei prăfuite, prins ca într-o capcană fără nici o ușă de scapare, mi-am zis: la urma urmei, un an nu-i o vecinicie, și, deoarece Dante a revenit din infern la lumina soarelui, voi reveni și eu de la școală acasă la lumina ochilor vecinei mele.

M-am pus, deci, pe răbdare neputînd face altfel, și am început să înșir din capăt zilele cele lungi și monotone între păreții cei afumați, cu coatele pe pupitre, cu ochii în cărți și cu gîndul cine știe unde.

După un an într-adevăr am revenit, dar ce folos că am găsit casa doctorului Diaconovici întunecoasă și tristă ca un al doilea iad. Nu mai erau ochii cei albaștri ademenitori care să o înveselească. Se măritase zîna visurilor mele cu un alt medic și se instalase într-un tîrg de provinție din Germania.

Este știut că la 16 ani suferințele morale de așa natură par mult mai sfîșietoare decît mai tîrziu, dar și mîngăierea își face mai ușor drum în inimă. Astfel, în cursul unui an cît am stat la școală, s-a

potolit în mare parte și fără să bag de samă focul ce mă cuprinsese, încît nenorocirea nu mi s-a părut așa de nemărginită în fața faptului consumat al căsătoriei iubitei mele, deoarece capatasem îndestulă limpezime de minte să judec că ea, străină fiind de toate aceste, nu putea, nu era datoare să aștepte pănă voi veni eu în vrîsta de a mă căsători.

Curioasă mai era starea mea psihologică în perioada de convalescență, cînd frigurile aceste au început să mă lase. Aveam simțimîntul de reîntoarcere la viață ca după o boală lungă și grea. Parcă încetul cu încetul mi se limpezea dinaintea ochilor și, cînd într-una din zile m-am uitat deștept împrejur, am fost foarte surprins să văd toate la locul lor, să văd că pămîntul nu s-a prăbușit odată cu dragostea mea, precum îmi închipuisem la început.

Cu toate aceste, a rămas ceva schimbat în mine. Chipul cel blond și diafan care mi-a dat cei întăi fiori de iubire, care m-a inițiat cu tainele unui rai sufletesc necunoscut mie pănă atunci, mi-a ramas neșters în închipuire ca o dulce vedenie ce-mi luminează și astăzi căpătăiul de noapte, ca un cîntec ce-mi vine dintr-o lume dispărută; ca o poveste fantastică născută din pătura vremurilor, care-mi redeșteaptă primele vibrări ale inimei mele feciorești.

Apoi mai tîrziu, după ce am ieșit din pelincele copilăriei și îmi puteam cu mîndrie răsuci mustețile ce se ridicau spre bolta cerului a război, am căzut din nou, de-a binele și de mai multe ori în mrejile dragostei, prins rînd pe rînd de ochi negri, verzi și albaștri între care, de bună samă, preferam totdeauna pe cei ce mă stăpîneau în ultimul moment, așa că prietenii mei, care mă vedeau mereu distras, preocupat, suspinînd, îmi stîrnise că eram de profesiune amorezat. Ei! Ce pacat că nu mai sunt și astăzi în stare de a merita acest ponos!…

Cred că nu se așteaptă nimene de la mine să dau pe față numele gingașilor ființi cărora au aparținut fermecătorii ochi ce mi-au înviosat tinerețele.

Acest lucru nu l-aș putea destăinui nici chiar duhovnicului pentru descărcarea pacatelor mele, dar încă publicului cîrtitor, mai ales că dînsele trebuie să fie acuma niște frumoase și cucernice ruine. Dacă însă din fuga condeiului am numit pe nepoata doctorului Diaconovici, am scuză binecuvîntată că dragostea mea copilărească pentru dînsa nu a fost de natură să-i întunece aureola. Presupunînd că dînsa mai este încă în viață, ceea ce e cu putință și că aceste rînduri i-ar cădea sub ochi, ceea ce mi se pare cu neputință, dat fiindcă ea nu mai locuiește în România de aproape 50 de ani, încă sunt convins că ar face mare haz de tîrziele declarațiuni ale unui ex-tînăr adresate acum unei ex-frumuseți.

II

Așadar, frigurile mele de dragoste odată tăiete din rădăcină prin remediul drastic al măritărei ființei ce-și găsise culcuș în inima mea, mi-am revenit încetul cu încetul în fire și m-am pus cu hărnicie pe lucru, așa că în cîțiva ani mi-am sfîrșit învățătura ce pe timpul acela se putea capata în Iași.

Dar pe lîngă studiile clasice ce făcusem în școală, îmi încarcasem memoria și cu o mulțime de romane și tragedii franceze și germane din cetirea cărora înmagazinasem o sumă de impresiuni. Îmi aduc aminte ce colosală întipărite a făcut asupra mea romanul lui Bernardin de St. Pierre, Paul et Virginie, și cîte lacrămi tainice mi-a stors din ochi. Nu mai vorbesc de Goethe, Schiller, Dante, Tasso etc., din operile cărora și astăzi rni-au ramas pasaje întregi încrustate în memorie. Cu toate acestea nu am simțit nici un îndemn de a-mi încerca și eu norocul cu condeiul; sămînța ce primeam în creier nu dădea roade afară. Nu ajunsesem încă la plinul care trebuia să răverse. Se vede însă că de ceea ce-i scris omului să pățască, nu poate scapa.

Așa într-una din zile m-am dus cu mai mulți prietini să vizitez o preafrumoasă localitate cunoscută în județul Suceava sub numele de Brădățel, situată în mijlocul unei păduri la poalele munților Carpați.

Am descris odată, acum 36 de ani, prin întăia mea novelă Fluierul lui Ștefan această încîntătoare poiană înzestrată cu tot ce are natura mai frumos, mai atrăgător, deci nu voi reveni cu o a doua descriere. Voi zice numai că în tipărirea ce mi-a lasat a fost neștearsă atît din cauza frumuseței naturel cît și din cauză că prin o ciudată

coincidență am întîlnit acolo o copilă tot blondă, care păzea niște oi și care stînd pe un trunchi de copac la malul unui lac limpede în undele căruia se vedeau jucîndu-se păstrăvii, cînta doina din fluier, o doină așa de tristă, de parcă suspinau codrii.

Nu știu prin ce joc al închipuirei, prin ce asociațiune de idei, întîlnirea acestei copile singuratice, văzută într-un cadru așa de poetic mi-a redeșteptat în minte imaginea Măriei care dormita de ani de zile în fundul amintirei mele, și atunci parcă chipul tinerei păstorițe se topi ca o picătură de rouă la atingerea soarelui și în locu-i apăru în tot farmecul ei cealaltă copilă, Maria cu părul ei de aur, cu ochii ei revărsători de lumină, de astă dată mai frumoasă, mai diafană, mai poetică așa că parcă ea însuflețea întreaga fire încunjurotoare. Iar notele fluierului îmi răsunau în urechi dulci, melancolice, întocmai cum îmi răsunase odinioară aria plîngătoare a Margaretei, arie neuitată ce de atîtea ori mi-a dezmierdat auzul prin voacea iubită a Măriei. Apoi, lucru neînțeles, cîntecul cela de la o vreme nu mai semana nici cu doina din fluier a păstoriței, nici cu aria Margaretei din Faust, ci să schimbase într-un alt cîntec care îmi venea de la munți, de la văi, de la păduri, de la păraie; era glasul naturei aievea pe care totdeauna așa îl auzisem, însă niciodată nu m-a pătruns, nu m-a zguduit ca atunci. Mi-a deșteptat parcă un al șaselea simț, mi-a dat intuițiunea nemărginirei, mi-a întredeschis un colț de lumină asupra infinitului.

Și, o Doamne!… Cîte și cîte n-am mai simțit, n-am mai perceput din tainele eterne în acele momente de dulce legănare a sufletului, de aiurire a minței, de a doua vedere asupra unei a doua lumi, acelei dindărăptul lumei reale. Visam, treaz fiind, încît nu știu zău cum mă vor fi judecat tovarășii mei care se uitau ciudat la mine, bănuind că nu calcam tocmai pe pămînt sănătos.

Dar să-mi povestesc nebunia pănă la capăt:

Cu inima mișcată de o stranie emoțiune, de un

fel de bucurie pe care nu pot să o definesc, o bucurie, sau mai bine zicînd, o stare de extaz, cum ar simți cineva, cînd, înzestrat cu aripi, s-ar vedea deodată plutind în sferile senine, deasupra păcătoșiilor pămîntești, ei bine, într-o astfel de stare sufletească anormală m-am întors acasă și, fără să vreu, luat de apa gîndurilor, am luat și eu condeiul în mînă și am început să scriu iute, iute pe nerăsuflate, de m-am pomenit cu coli întregi înnegrite.

Am scris, am scris și, de ce scriam, de ce mă identificam mai mult cu necazurile bietei Maria și ale nenorocitului Ștefan, căci așa îi botezasem pe eroii primei mele novele, Fluierul lui Ștefan.

De ce scriam, de ce parcă intram mai adînc în sufletele lor, împărtășeam mai viu dorul, durerile și bucuriile lor, iar frazele se așterneau cu înlesnire pe hîrtie, încît tot timpul cît au durat frigurile compunerei mi s-a părut că-mi descriu însuși suferințele mele.

O! Fără îndoială, amintirele blondei Maria, care nici idee n-a avut de aleanul ce-mi stîrnise în piept, a înrîurit puternic scrierea mea, precum de asemenea și cadrul Brădățelului care punea și mai mult în relief frumuseța ei.

Apoi, după ce am isprăvit compunerea și am făcut pe Ștefan să moară de un plumb leșesc pe cîmpiile Basarabiei și pe Maria să dispară ca o dragalașă nălucire lăsînd în urmă-i numai un eco al cîntecului ei de jale, care parcă răsună și astăzi în raiul Brădățelului, am luat manuscriptul subsuoară și cu multă sfială, cu multă îndoială, în inimă l-am dus la societatea „Junimea», unde am primit botezul de autor.

Cum a fost judecat în „Junimea" acest copil, cel întăi al închipuirei mele, am arătat pe larg în ultima mea carte Zile trăite, prin urmare, n-am acum nimic de adaos. E destul să zic că acest debut mi-a deschis ușa unui nou și larg cîmp de muncă, unde am tras mereu cu plugul pănă în ziua

de astăzi.

Mi-au obiectat cîțiva dintre colegii mei din „Junimea”, probabil în glumă, că ar fi fost poate mai estetic, în tot cazul mai puțit trist, să fi pastrat macar pe unul în viață din cei doi tineri îndrăgostiți ce figurează în prima mea încercare literară. Am surîs la asemine observațiune. Acest lucru n-ar fi putut niciodată să iasă din pana mea. Pe atunci eram de un lirism așa de grozav!… Nici n-aș fi înțeles un amor vrednic de a fi descris fără condițiunea sacrificiului vieței ambilor înamorați.

Cu vîrsta însă, devenind mai îngăduitor, mai blajin, n-am mai fost așa de crud cu eroii mei.

Cu toate aceste, mărturisesc că nici la început, nici mai la urmă n-am avut vreodată în compunerea novelelor mele deznodămîntul de mai înainte pregătit. Îl alcătuiam în cursul lucrărei după cum îmi venea la condei, după cum rezulta din țesătura intrigei, din dezvoltarea firească a subiectului și niciodată chiar subiectul nu l-am ales așa din senin, după capriciu, cum fac unii care se așază la biurou pe un jilț îndemănatic și își zic: „Am să scriu o poezie sau o novelă”. Din contra, subiectul mi-a venit totdeauna fără veste, neprecugetat, prin un impuls exterior, ca o comoțiune electrică ce mi-a pus nervii în mișcare, ca o zare de lumină ce mi-a deschis năprasnic un orizon nou; și după ce sămînța primită încolțea în creierul meu, prindea rădăcini, creștea întocmai ca copilul în sînul mamei, apoi odrasla intelectuală ajunsă la maturitate, näștea de la sine sub forma unui op literar mai frumos sau mai slut, mai interesant sau mai banal, după cum mă pricepeam și eu să-l împodobesc pentru noua viață a tiparului.

Cu sau fără succes, așa am procedat totdeauna și niciodată nu m-am silit să scriu ceva fără să mă simt mișcat, fără să fiu sub stăpînirea unei emoțiuni.

Dacă voi fi avut fericirea să comunic această emoțiune și cetitorilor mei, atunci voi fi în drept a

crede că lucrarea mea n-a fost lipsită de valoare literară și voi simți o mulțămire sufletească mare, mai mare decît dacă aș dobîndi orice alt bine pe pămînt.

Dacă nu, ei! atunci voi fi și eu unul dintre acei mulți ce și-au pîrlit aripele ca Icar vroind prea să se apropie de soare.

Totuși voi avea mîngăierea că în timpul urcărei mele spre astrul arzător și al recăderei pe prozaicul pămînt, voi fi avut momente de uitare a multor necazuri ce amărăsc zilnic viața omenească și aceste momente pentru mine tot sunt un cîștig.

……………………………………………………
………………..

Vezi așa, iubite cetitor, a fost povestea încuscrirei mele cu arta, acum 37 de ani!…

Pagini răslețe

Amintiri din timpurile unirei

I

Nu am intențiunea să fac o descriere istorică amănunțită a tuturor împrejurărilor prin care a trecut țara cu ocaziunea luptelor pentru Unire. Mi-ar trebui volume pentru aceasta și îmi lipsește în mare parte și materialul trebuitor.

Vroiesc numai să reculeg amintirile mele personale despre unele fapte întîmplate sub ochii mei, la o vrîstă cînd impresiunele se întipăresc în memorie ca pe ceara fierbinte pentru a nu se mai șterge.

Am ajuns aproape la capătul cărărei. Cînd mă uit îndărăpt la calea ce am străbătut și la atîta amar de vreme rămasă în urmă, ruptă din existența mea, simt o tainică emoțiune văzînd marea prefacere ce a luat țara în acest răstimp. În cincizeci de ani, ce par mulți în viața unui om, dar cari nu sunt decît un fulger sclipitor în viața unui popor, toate s-au schimbat din temelie.

Am avut norocul să trăiesc în această epocă de transformare și să văd aceea ce nimeni în viitor n-o să mai vază. Să văd două țări surori, vasele Turciei, aproape barbare, urgisite, umilite, închegîndu-se într-un stat unic, independent, înalțat la rangul de regat.

Să văd apoi țara noastră dezvoltîndu-se, civilizîndu-se ca prin farmec și luîndu-și un loc de cinste între popoarele culte ale Europei.

De unde mulți dintre cei ce viețuim astăzi am apucat o stare de lucruri așa de înapoiată, că nu era un singur kilometru de șosea, afară de acele puține făcute de Mihai Sturdza pe la moșiile sale, un singur pod pe apele curgătoare, o singură școală rurală, o singură fabrică, vedem astăzi țara înzestrata cu șosele, drumuri-de-fer, telegraf, telefoane, școli, cazărmi, spitaluri, fabrici, în fine

cu tot aparatul de civilizațiune pe care alte țări nu l-a putut avea decît după o muncă de sute de ani și cu prețul a multe revoluțiuni și vărsări de sînge.

De unde țara noastră era într-un timp nu tocmai depărtat cutrieratǎ de hoarde străine și bande de haiduci a căror nume ajunsese legendar; de unde pentru siguranța publică nu era decît o ceată de panțiri plătiți mai mult pentru paza domnului decît a țărei, iar artileria noastră se mărginea în două tunuri, unul la Iași și altul la Galați; de unde noi cei mai bătrîni am apucat timpuri pe cînd nu se dădea o funcțiune, un decret de boierie, un hrisov, o hotărîre judecătorească fără tradiționalul rusfert, care intrase adînc în moravuri, astăzi avem în capul României moderne un rege, model de înțălepciune și virtute, o armată puternică care și-a făcut probele pe cîmpul de bataie, o magistratură instruită și cinstită, o administrațiune regulată, care, dacă prezintă încă neajunsuri, se vor îndrepta negreșit, căci mult a fost și puțin a mai rămas de făcut; astăzi putem constata cu mîndrie că nivelul moral și intelectual al țărei este incomparabil mai ridicat; astăzi, simțimîntul de patrie, odinioară stîns prin veacuri și restriște, a încolțit din nou în inima poporului și a deșteptat în fiecare conștiința că a devenit cetățean liber într-un stat liber și de sine stătător.

Acest avînt urieș spre progres s-a accentuat cu deosebire de la 1857 încoace cînd a început să se agite ideea Unirei.

Simt dar o mare plăcere să revin un moment asupra acestor fapte petrecute, precum am zis, sub ochii mei și cari au schimbat fața țărei într-un timp relativ așa de scurt.

Eram un băietan abia ieșit din școli și cu musteața nu tocmai bine răsărită, cînd fui numit membru la Tribunalul de Suceava în timpul scurtei căimăcănii a lui Theodor Balș. Se știe că după moartea lui Balș, Poarta a numit caimacan în Moldova pe principele Neculai Conache-Vogoridi.

În Folticeni, orașul meu natal, era pe vremea aceea o generațiune întreagă de tineri, excepțional de numeroasă, compusă din cîte doi și trei frați și anume: frații Morțun, Forăscu, Botez, Sungurof, Razu, Pleșescu, Stamate, Văsescu, Ghițescu, Gane, Macărescu, Romano etc., toți în mumăr de aproape 40, uniți prin strînse legături din copilărie și care îmbrățoșasem cu entuziasm ideea mare și mîntuitoare a Unirei.

Toți eram gata sa facem orice jertfe cu averea și persoana noastră pentru realizarea acestui ideal care ni se înfățoșa ca un soare luminos pe cerul patriei noastre.

O Doamne! Ce sus erau atunci inimile tuturor; cu ce foc, cu ce curaj, cu ce abnegațiune lucra fiecare pentru marele scop de regenerare a neamului românesc!

Era o suflare puternică de reînviere care trecea peste țară și căreia nici un obstacol din lume n-ar fi putut să-i puie stavili.

Și totuși biruința nu era deloc sigură, căci aveam dușmani strașnici atît în afară cît și înlăuntru, care ne stăteau în cale. În afară erau trei mari împărății vecine, Austria, Rusia și Turcia cari nu vedeau cu ochi buni curentul unionist de la noi. Apoi se mai împotrivea și Anglia, care, deși mai depărtată, dar tot atît de influentă, era dominată de principiul integrității Imperiului Otoman, și căuta, prin urmare, să împiedice orice mișcare ar fi fost de natură să atingă această integritate.

Iar înlăuntru aveam în contra noastră bătrîna clasă privilegiată, compusă mai mult din odrasle de la Fanar, clasă refractară la orice progres, neaccesibilă la orice idee nobilă și patriotică. Ei ne numeau pe noi pantalonari, bonjuriști, și căutau să ne convingă cu argumente ca de-alde aceste:

— Știți voi ce vă așteaptă, dacă nebuniile voastre se vor împlini? O să se desființeze rangurile de boierii, o să vă ieie la oaste, o să plătiți bir!

Noțiunea egalității cetățenești nu intra deloc în mintea lor. […]

Asemenea oameni cu asemene idei nu ne puteau opune piedeci serioase, dacă n-ar fi fost sprijiniți din afară.

Centrele noastre de întrunire și consfătuire erau în Iași la răposatul Mihalache Cantacuzin Pașcanu, în casele căruia s-a subscris actul solemn al Unirei, iar în județul Suceava la monastirea Slatina unde era egumen răposatul Calinic Miclescu, ales în urmă mitropolit primat al României. În fruntea comitetelor de acțiune din toată Moldova erau: Mihail Kogălniceanu, Anastasie Panu, Dimitrie Ralet, Dimitrie A. Sturdza, Vasile Alecsandri, Vasile Mălinescu, Costache Negri, Alecu Cuza, Lascar Catargi, Petru Mavroghene, Costache Hurmuzache, Manolache Costache-Epureanu etc., oameni vrednici, de mîna întăi, cari au ajuns mai curînd sau mai tîrziu la cele mai înalte trepte ale țărei și dintre care o mare parte plătisă deja cu exilul generoasele lor aspirațiuni.

În județul Suceava ne întruneam regulat noi tinerii cel puțin o dată pe săptămînă la Slatina sub prezidenția lui Calinic Miclescu, unde combinam toate planurile de luptă, dresam procesele-verbale de rezultatele obținute, întrețineam corespondența cu celelalte comitete și unde din vreme în vreme făceam și cîte un chef stropit cu vin de cel vechi din pivnițele monastirei. Îmi aduc aminte că la una din acele petreceri la care se cinstea pentru Unire cu paharele pline, un amic al nostru, Manolache Morțun, care se greșise, se vede, cu un pahar prea mult, zicea că „cele patru puncte ale Divanului ad-hoc sunt punctele cardinale ale universului"; iar Neculai Verdeanu, care de asemenea se cam întrecuse cu șaga, ne-apostrofa mereu cu cuvintele:

— Fraților!… Eu nu sunt beat de vin, sunt beat de amor de patrie!

Astfel, și la chef, și la treabă, și la voie, și la nevoie, grija țărei domina totul. Și doar nimene

dintre noi nu avea în vedere foloase personale. Din contra, toți știam de mai înainte sacrificiile ce eram chemați a face odată cu realizarea Unirei; toți știam că interesele noastre materiale aveau să fie întrucîtva zdruncinate prin strămutarea capitaliei din Iași, și, cu toate aceste, dorința mare a constituirei statului român ne stăpînea întru atîta, încît nici unul dintre noi nu se gîndea să-și calculeze pagubele, căci dinaintea ochilor fiecăruia strălucea de astă dată un țel pe care cei mai mari domni din epoca eroică a țărilor dunărene au încercat în zadar să-l atingă.

Acest simțimînt de abnegațiune și dragoste de țară care se manifesta cu așa tărie în toată suflarea românească, nu are exemplu în trecutul nostru. Sunt curente de înalțare de inimă în viața popoarelor care le fac capabile de orice jertfe, și care se pot asemăna cu acele momente cînd omul la vrîsta tinereței și-ar da bucuros ultima picătură de sînge pentru ființa ce iubește.

Eram și noi ca popor în acea vrîstă binecuvîntată a tinereții, deschisă tuturor pornirilor generoase. Fericit cine a apucat acele timpuri!

Viața omului e așa de scurtă și mai totdeauna așa de deșartă sau plină de decepțiuni, încît cine a trăit în acea perioadă de prodigioasă mișcare națională și i-a văzut roadele, poate zice că a trăit două vieți.

II

Eram în miezul iernei, cu cîteva zile înainte de Sf. Neculai. Mare chef între tinerii noştri de la Folticeni. Cei mai mulţi primiserăm prin poştă, pe neaşteptate, decrete de boierii de la caimacanul Vogoride. Eram căftăniţi fiecare după aprecierile binevoitoare ale luminăţiei-sale cu rangurile de căminari, comis, spatar, ban, agă etc.

În dispoziţiunea de spirit în care eram noi atunci, e lesne de înţeles ce haz am făcut de această mărinimie intenţionata a caimacanului. Toţi eram de părere la început să-i întoarcem imediat decretele, dar am amînat lucrul de Sf. Neculai, pentru cînd ne-am hotărît să-i exprimăm mulţămirile noastre într-un mod mai drastic.

Întru adevăr, părintele meu, deşi bătrîn, dar om vesel şi primitor, mă însărcină să invit la masă de Sf. Neculai pe toţi prietinii mei din oraş. Îmi aduc aminte că atunci, cu ocaziunea acelui banchet, am scris eu însumi învitaţiunile cu litere chirilice încălecate unele peste altele după moda veche, puind în fruntea fiecărei scrisori următoarea adresă:

Onorat d-sale boierului… mare agă sau mare ban, sau mare spatar, după rangul fiecăruia; singura dată cînd am uzat de titlurile cu care Vogoride sperase să ne cumpere.

Iar la masă, să dea Dumnezeu bine! Numai rîs şi chef; şi nici că se putea să fie altfel cînd eram vreo 40 de ştrengari, toţi unul şi unul, tineri, sănătoşi, veseli, la adăpost de grija zilei de mîni şi toţi însufleţiţi de focul pe care Vogoride cerca să-l înăduşe cu pergamente.

— Bine te-am găsit, bre comis!

— Să trăieşti, chir paharnice!

— La mulţi ani, arhon spatar!

— Și cu bine, cilibi aga!

Erau toasturile care se încrucișau întruna, întovărășite de cele mai pipărate glume la adresa căftănitorului nostru.

Afară, luminăție, focuri bengale, muzici, transparente cu portretul lui Vogoride și norod, de nu puteai răzbate cu sufletul. În dricul entuziasmului de comandă ce se manifesta pe strade, ieșirăm și noi de la banchet, numai buni pentru asemenea demonstrațiuni, și ne îndreptarăm spre primărie, unde pe un cogemite transparent luminat, se vedea zugrăvită o caricatură omenească sub care era scris cu litere roșii: „Trăiască excelența-sa caimacanul Neculai Vogoride! ”

— Ura… strigarăm noi din răsputeri, și deodată zece, douăzeci, treizeci de pietre fură aruncate asupra transparentului și-l rupse de sus până jos.

— Jos grecoteiul!

— Jos maslinarul!

— Jos capra rîioasă!

Și o nouă ploaie de petre distruse transparentul cu desăvîrșire, de nu mai rămase nici un petic din el. Iar publicul, în loc să ieie partea grecoteiului, făcu imediat cauză comună cu noi și prinse să strige:

— Muzica!… Hora Unirei!… Atunci tarafurile de lăutari, cari în atîtea rînduri și-au văzut scripcele și cobzele lor umplute cu sorocoveții și irmilicii noștri, intonară în aplauzele frenetice ale publicului întreg Hora Unirei, vestita horă a lui Alecsandri, care era cîntecul înălțător, hrana noastră sufletească de toate zilele.

Atunci toată lumea care se afla în fața dărămăturilor transparentului, se prinse de mînă într-o horă strașnică, uriașă, cum nu se mai văzuse în orașul nostru, în care oameni de toate vrîstele, de toate treptele sociale, jucau cu o furie nebună și în acelaș timp cîntau în cor:

Hai să dăm mînă cu mînă

Cei cu inima română;
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul României;
Unde-i unul nu-i putere
La nevoi și la durere,
Unde-s doi puterea crește
Și dușmanul nu sporește.

O! cine ar putea să descrie entuziasmul fără seamăn ce mișca acea sumedenie de oameni care își vînturau căciulele în aer, frămîntau pămîntul cu călcăile și cîntau, de răsuna văzduhul.

Erau valurile poporului cari, întocmai ca un șuvoi ce a rupt stavilile, nu mai întîmpină piedeci.

În fața acestei priveliști impunătoare, oamenii poliției rămaseră încremeniți. Unde ar fi îndrăznit ei să ne atace sau măcar să ne zică un cuvînt, căci praf și pulbere s-ar fi ales de dînșii.

Astfel, nesupărați de nimeni, după o oară de joc nebun puturăm să ne ducem cu toții pe la casele noastre bucuroși de izbînda făcută și fiind siguri că caimacanul Vogoride va fi fericit cînd va auzi în ce mod i-am adresat mulțămirile noastre de ziua-i onomastică pentru boieriile cu care ne căftănise.

A doua zi pe la oarele 11 dimineață, cînd mă pregăteam să merg la tribunal, fui întîmpinat de aprodul care îmi remise o hîrtie.

Eram destituit din funcțiunea de membru al Tribunalului Suceava.

Am fost în viața mea, fără să solicit și fără să doresc, chemat la funcțiuni și onoruri înalte, pe care poate nici le-am meritat. Ei bine, n-am simțit niciodată o mai mare mulțămire sufletească ca acea din ziua destituirei mele din prima funcțiune ce ocupasem.

Eram acum om complect; îmi plătisem tributul de jertfă pentru țară; îmi cîștigasem pintenii, ca și cînd aș fi fost într-o bătălie din care aș fi ieșit cu cinste, rănit și decorat.

Imediat se răspîndi vestea destituirei mele și toți prietinii și partizanii politici veniră să mă felicite

de marea onoare ce mi se făcuse. A doua zi, sara, se dădu un bal în casele răposatului Alecu Forăscu, unde toți invitații mă sărbătoriră ca pe un erou al zilei. Mărturisesc că eram foarte simțitor la cuvintele lor măgulitoare, mai ales la ale doamnelor, cari jucau un rol activ în mișcarea noastră națională. Una mai cu samă, căci totdeauna trebuie să fie una care să aibă o înrîurire mai hotărîtoare, ne stimula și ne încălzea inima cu farmecul cuvintelor și al ochilor ei.

Ei! Sunt mulți ani de cînd frumoasa femeie a trecut hotarul vieței pămîntești, dar chipul ei mi-a rămas și acum în minte ca o plăcută vedenie din zorile tinereților mele.

Acum eram dezlegat de orice rezervă față cu grecoteiul și hotărît pe luptă pănă în pînzele albe. Dar n-avurăm noi nevoie cei din Suceava de luptă așa de aprigă, căci conducătorii noștri din Iași izbutiră să puie mîna pe corespondența lui Vogoride, doveditoare de fraudele comise cu ocazia alegerilor pentru Divanul ad-hoc, și obținură de la puterile subscriitoare Tratatului de Paris casarea acelor alegeri.

Țara, pusă acum în pozițiune de a se pronunța liber, trimesă la al doilea alegeri în Divanul ad-hoc numai deputați unioniști cari votară cele patru memorabile puncte ce rezumau dorințele țărei:

1. Unirea Principatelor.
2. Autonomia și neutralitatea garantată de puteri.
3. Domn străin ereditar.
4. Guvern constituțional, reprezentativ.

Cu toate aceste, nu fără greutate se făcură în județul Suceava al doilea alegeri: căci avurăm în contra noastră pe șeful separatiștilor, răposatul Neculai Istrati, care era proprietar mare în județul nostru și în măsură de a lupta cu oarecare sorți de izbîndă. Curentul unionist însă era așa de puternic, încît în cele din urmă Istrati nici nu îndrăzni să vie la vot, iar din urne ieșiră în toate colegiile cu majorități enorme:

Iorgu Vârnav-Liteanu,
Alecu Botez-Forăscu,
Costache Morțun,
Dimitrie Grigoriu-Văsescu și Toader sin Pavel, deputat sătean din Rădășeni.

Alte petreceri, alte baluri, pentru a sărbători marea izbîndă în alegeri.

Hora Unirei se cînta și se juca în toate răspintele; versurile lui Alecsandri erau pănă și în gura copiilor; jurnalul unionist Steaua Dunărei, redactat de Mihai Kogălniceanu și Vasile Mălinescu, scris într-o limbă, cu un foc și cu o putere de argumentare cum nu mai fusese jurnal românesc scris pănă atuncea, era Evanghelia care ne inspira în toate zilele și întreținea căldura entuziasmului nostru.

Căci soarta cea bună a țărei a vroit ca în împrejurări așa de grele să avem și oamenii mari trebuitori, pentru a ne cîrmui barca și a o aduce la liman.

III

Divanul ad-hoc își isprăvise chemarea prin votarea celor patru puncte ale dorințelor țărei, și, în virtutea Convențiunei de la Paris din 7 august 1858, o altă Cameră urma să fie convocată pentru alegerea domnului.

Caimacanul Vogoride, revocat de înalta Poartă, a fost înlocuit prin o locotenență domnească de trei, după prescripțiunile Regulamentului Organic, compusă din Ștefan Catargiu, fost ministru de interne, Anastasie Panu, fost locoțiitor de ministru Dreptăței, și Vasile Sturdza, fost președinte Divanului domnesc sub ultima domnie a lui Grigorie Ghica.

O nouă perioadă electorală se deschidea deci tot atît de vie, tot atît de hotărîtoare pentru soarta Moldovei, căci candidații la domnie se iviseră deja în număr considerabil, între care cei mai în vază erau fostul domn Mihail Sturdza și fiul său, prințul Grigorie Sturdza.

Lupta între tată și fiu de la scaunul domniei, din cauza condițiunilor nenaturale în care se prezenta, s-a întors în folosul țărei, căci curentul opiniunei publice s-a îndreptat de la sine spre partidul național unionist care în campania electorală de atunci a învins cu o puternică majoritate.

Mai figurau între candidați: Lascar Catargi, Petru Mavroghene și Costache Negri, încunjurați fiecare de un număr de amici personali și politici, iar Vasile Alecsandri a fost pus înainte de alții, fără ca el însuși să aspire la domnie.

Îl vedeam des în casele unchiului meu, Dimitrie Văsescu, unde se adunau mulți deputați tineri spre a se consfătui asupra viitoarei alegeri de domn.

Parcă-l aud și astăzi, apărîndu-se de această mare onoare cu verva sa poetică cunoscută, zicînd

că el nu-i făcut din lutul din care se fac domnii, că el nu înțălege sa fie robul etichetei, să nu poată face un pas fără să-i bată darabana la ureche, să fie toată viața prizonier în propriul său palat, condamnat să trăiască fără rude, fără prieteni, fără libertate, într-o atmosferă de intrigi și de lingușiri; că pentru nimic în lume el nu va preferi aerul apăsător și otrăvit al Curței domnești, aerului liber și limpede de la țară unde poate duce viață fără programe, unde ca supuși are un întreg popor de vietăți ce nu-i cer slujbe.

Ascultam aceste cuvinte ale lui rostite cu accentul sincerității și mi se părea omul acesta atît de suspus pe scara lumei, deoarece disprețuia o domnie, încît în ochii mei lua proporțiile unei ființi extraordinare, supraumane.

O, da! Era fără îndoială atunci cel mai mare om al Moldovei. Poet tînăr, recunoscut și sărbătorit de toți, el a dezgropat limba noastră de sub dărămăturile trecutului, i-a redat frumuseța ei originară și a adus-o la cinste într-o lume care uitase s-o vorbească; el a fost cel dintăi care a înduioșat inimile noastre prin versul lui dulce și limpede curgător ca izvorul de la munte; el simboliza într-un cuvînt întreg neamul nostru cu suferințele, cu lacrimile lui din trecut, cu dorul și cu aspirațiunile lui spre viitor. El, de-ar fi vroit, se alegea domn.

Și ce bine a făcut că a ramas poet! Domnia peste oameni era să-i răpească domnia peste lumea visurilor omenești.

El retrăgîndu-se, toate voturile lui au rămas răzlețe. Atunci un număr de deputați, Alecu Grigoriu-Văsescu, Neculai Pisoschi, Panaite Cazimir, neștiind încotro să se orienteze, deoarece ei doreau să aleagă un domn care să nu fie tocmai din așa-numita aristocrație de pe vremea aceea, puse înainte numele colonelului Alecu Cuza, fără vreo șansă de reușită și fără să-l fi consultat macar.

La o întrunire care a avut loc în sara de 3

ianuarie 1839 la Elefant (așa era supranumit cabinetul de istorie naturală din Iași, unde Leon Ghica și Dimitrie Ralet ocupau un apartament) s-a făcut o încercare de alegere pentru a se vedea cine va întruni majoritatea absolută a voturilor, cu hotărîrea luată de mai înainte ca minoritatea să se supuie majorității. La primul scrutin colonelul Alecu Cuza întruni o slabă minoritate compusă din deputații cari luaseră inițiativa alegerei lui și alți cîțiva dintre partizanii răzleți a lui Alecsandri; iar celelalte voturi se împărțiră între Lascar Catargi, Petru Mavroghene și Costache Negri. La al doilea scrutin, renunțînd Costache Negri, colonelul Alecu Cuza întruni majoritatea absolută a voturilor.

Imediat se încheie un proces-verbal de rezultatul acestei alegeri pe care îl iscăliră toți deputații prezenți, cu angajament solemn ca în ziua de alegere fixată pentru 5 ianuarie să voteze toți pentru Alecu Cuza, așa că înălțarea lui la scaunul domniei era acum asigurată. De notat e că Alecu Cuza, care nu se gîndea la una ca aceasta, nici a fost de fața la operațiunile acestei alegeri pregătitoare. El dormea liniștit în apartamentul său din casele răposatului meu socru, Pavel Stoianovici, cînd i se aduse marea veste. Pe soția lui, doamna Elena Cuza, o năpădiră lacrimele, iar el rămase uimit părîndu-i-se că face un vis.

Într-adevăr era un vis, și cel mai frumos ce poate un om să-i facă în viața lui; să se culce simplu cetățean și să se deștepte domn. Dar, împreună cu el, întreg poporul făcea un vis, pentru că întăiași dată, după sute de ani, el reintra în drepturile sale de a-și alege domn din libera sa voință. Lumea aștepta deci cu frigurile nerăbdărei ziua de 5 ianuarie, spre a-și vedea realizată cea mai scumpă dorință.

În ziua de 5 ianuarie 1859, zi frumoasă, cu soare, tot orașul era în picioare încă de dimineață. Fiecare simțea că în acea zi are să se petreacă un fapt mare care va lasa urme adînci în istoria țărei

noastre.

La oara 11 dimineața, unchiul meu Alecu Grigoriu-Văsescu, care era secretar la biuroul adunărei, mă introduse într-una din tribunele publice ale Camerei elective. Rînd pe rînd veneau deputații, Alecu Cuza, viitorul domn, palid de emoțiune, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Manolache Costache-Epureanu, Costache Hurmuzache, într-un cuvînt toți aleșii țirei cari făceau parte din Camera electivă. Mai multe zeci de mii de oameni umpleau tribunele publice, coridoarele și curtea palatului.

La oara 12 se deschide ședința sub preșidenția mitropolitului Moldovei și Sucevei, Sofronie Miclescu. Se face apelul nominal la care răspund 49 deputați. Înainte de a se procede la alegerea de domn, Costache Hurmuzache, raportorul comisiunei însărcinată cu redactarea unui proiect de mulțămire către puterile garante, cetește proiectul care are următoarea cuprindere:

„1. Adunarea electivă a Moldovei rostește a sa adîncă recunoștință puterilor ce au subscris Tractatul de Paris pentru recunoașterea și garantarea drepturilor Principatelor Române, înscrise în capitulațiunele lor cu Imperiul Otoman.

2. Adunarea electivă, înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, declară că: Unirea Principatelor într-un singur stat și sub un principe străin din familiile domnitoare ale Europei, cerută în unanimitate de adunările ad-hoc în memorabilele zile de 7 și 9 octombrie 1857, a fost, este și va fi dorința cea mai vie, cea mai aprinsă, cea mai generală a națiunei române.

3. Adunarea electivă, în numele țărei, rostește adînca ei părere de rău că această mare dorință, singura care, împlinită, poate asigura fericirea a cinci milioane de români, nu s-a împlinit; totuși ea prețuiește și îmbrățișează o Constituțiune care cuprinde elemente ce țintesc la realizarea dorințelor unanime și constante ale națiunei. ”

Această rezoluțiune se votează în unanimitae, minus doua abțineri ale d-lor A. Balș și Dimitrie Cornea.

Apoi mitropolitul Sofronie Miclescu se ridică în picioare în mijlocul unei tăceri așa de adînci, că fiecare nu-și auzea decît inima sa bătîndu-se, și ținu cu glas mișcat următoarea cuvîntare:

„Această adunare, menită pentru a fi legislativă, se găsește întrunită astăzi numai spre alegera domnului țărei. Nu mă îndoiesc, iubiții mei compatrioți, că fiecare din dv. prețuiește cît de importantă este această operație și în cît grad viitorul țărei se află legat cu rezultatul ei.

Mai înainte de a păși la lucrare, eu rog pe milostivul Dumnezeu ca să ne lumineze și să ne povățuiască spre a nimeri cu ale noastre voturi pe acela din candidați carele mai mult merită încrederea obștească și a cărui legături cu țara închizeșluiesc mai mult priincioasele cugetări ale sale cătră compatrioți. Așadar, fieștecare, povățuit de al său cuget, îndeplinească chemarea sa cu depunerea votului pentru această alegere, care, potrivit cu înțălesul convenției, trebuie neapărat să ieie sfîrșit în seanța de astăzi. ”

După pronunțarea acestor cuvinte, mitropolitul este aclamat de adunare cu un întreit strigăt de: „Să trăiască mitropolitul Moldovei și Sucevei. ”

Apoi, după programul admis de mai înainte de camera electivă, fiecare deputat este chemat pe rînd după ordinul alfabetic să depuie jurămîntul și să voteze pe față pentru persoana ce voiește să o aleagă domn. Unul cîte unul se suie deputații la biurou și rostesc cu mîna pe cruce: „Jur, și Dumnezeu să-mi fie întru ajutor! ” Și iarăși unul cîte unul se suie din nou la biurou și declară în glas mare: „Votez și subscriu pentru colonelul Alecu Cuza! ”

Această declarațiune de vot ei o scriu și o subscriu într-un tablou de mai înainte pregătit; iar după terminarea votărei, președintele constată că

colonelul Alecu Cuza a întrunit unanimitatea voturilor, afară de unul singur, a însuși colonelul Cuza, care s-a abținut.

Atunci mitropolitul Moldovei, rîdicîndu-se din nou în picioare, și împreună cu el toți deputații și tot publicul din tribune, proclamă în numele Camerei elective și a poporului pe colonelul Alecu Cuza de domn stăpînitor țărei Moldovei.

Strigătul de entuziasm care izbucni în acele momente din pepturile tuturora nu se poate descrie. Aplaozele, aclamările, uralele: „Să trăiască Alecu Cuza! să trăiască Camera! ” zguduiau zidurile palatului. Cu mare greutate, mitropolitul putu restabili tăcerea, și atunci alesul țărei urcă treptele biuroului și depuse jurămîntul după formula următoare:

„Jur în numele Preasfintei Treimi și în fața țărei mele că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele patriei, că voi fi credincios Constituției în textul și spiritul ei, că în toată domnia mè voi privighea la respectarea legilor pentru toți și în toate, uitînd toată prigonirea și toată ura, iubind deopotrivă pe cei ce m-au iubit și pe cei ce m-au urît, neavînd înaintea ochilor mei decît binele și fericirea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor! »

Apoi, pănă a nu se scoborî domnul de la tribună, Mihail Kogălniceanu, privighitoarea Moldovei cum era numit pe atuncea, îl întîmpină la scara tribunei și rosti cu voace adînc emoționată următorul discurs:

„Măria-ta!

După o sută cincizeci și patru de ani de umilire și degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pre domnul. Prin înălțarea ta pe tronul lui Ștefan cel Mare s-a reînalțat însăși naționalitatea română.

Alegîndu-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie cătră familia ta, a

voit să răsplătească sîngele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice.

Alegîndu-te pre tine domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: la legi nouă, om nou.

O, doamne, mare și frumoasă-ți este misiunea! Constituția din 7 (19) august ne însemnează o epocă nouă, și Măria-ta ești chemat să o deschizi. Fii, dar, omul epocei; fă ca legea sa fie tare, iar tu, Măria-ta, ca domn, fii bun și blînd, fii bun, mai ales pentru aceia pentru cari mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputați te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni!

Fă, dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate: împacă patimile și urele dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție. Fii simplu, Măria-ta, fii bun, fii domn-cetățean; urechea ta să fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și la lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești, dar, mulți ani.

Ca și dînsul, fa, o Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituțiunilor noastre, prin simțimintele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanțiu că:

— România nu are alt ocrotitor decît pre Dumnezeu și sabia sa! ”

Cînd Kogălniceanu își isprăvi discursul, toată lumea plîngea în tribune, căci bucuria mare ca și durerea mare tot prin lacrimi se exprimă. Afară văzduhul clocotea de sunetul clopotelor tuturor bisericilor din oraș și de bubuitul a 101 lovituri de tun.

Dacă astăzi, după 42 de ani de regim constituțional, punem un interes atît de arzător pentru o simplă alegere parțială de deputat, își

poate cineva închipui ce a trebuit să fie atunci cînd era vorba de prima alegere de domn, după 154 de ani de viață umilită și îngenuncheată.

Eu unul mărturisesc că niciodată n-am avut o mai puternică strîngere de inimă ca în fața acestui mare act care era prima piatră așezată în temeliile statului român. În acel moment am simțit individualitatea mea de român sporită, neamul meu înălțat; am văzut dintre negurile trecutului răsărind un soare nou care avea să ne încălzească și să ne lumineze calea spre un viitor și mai frumos.

Și, într-adevăr, după 19 zile se împlini în București un act și mai măreț, alegerea lui Cuza-vodă de domn al Țărei Românești. Astfel că dorința cea mai vie, cea mai aprinsa, cea mai generală a națiunei române, Unirea țărilor surori, era acum îndeplinită.

Mulțămesc lui Dumnezeu că mi-a fost dat să le văd toate acestea!

Desigur că mulți din generațiunea actuală, care vor ceti aceste rînduri amintitoare din vremi trecute, vor sta la îndoială dacă nu cumva am alunecat în exagerări sentimentale. Se poate că în dorința mea de a colora mai viu mișcarea de atunci să fi întrebuințat cuvinte pe care un istoric rece le-ar fi înlăturat. Dar mi se va ierta, căci am fost însumi martor la aceste evenimente unice în istoria noastră contimporană; am împărtășit însumi emoțiunile ce au zguduit inima multîncercatului nostru popor, am trecut însumi rînd pe rînd, prin toate crizele lui de neastîmpăr, de îndoieli, de speranțe, de bucurii, la o vrîstă cînd aceste mișcări sufletești nu se uită, și poate de aceea voi fi ieșit din limitele strictei obiectivități!

Și apoi am rămas acum între acei puțini care au văzut ce a fost și văd astăzi ce este, și pot face comparațiune dreaptă între trecut și prezent, și măsura distanța ce am străbătut.

Prin urmare, cuvintele mele, oricît de vii, nu vor

fi niciodată la înălţimea faptelor săvîrşite.

Iar acei care au deschis ochii mai încoace şi trăiesc astăzi în casa zidită gata, la adăpost de vremi răle şi vijălii, aceia nu vor înţălege poate mărimea muncei generaţiunei de la 1848 şi 1859; îşi vor închipui poate că România a trebuit să fie de cînd lumea aşa precum au găsit-o ei.

Ei bine! Acelora voi zice: închinaţi-vă cu dragoste şi veneraţiune memoriei oamenilor din bătrîna generaţiune, încălziţi-vă inimile la amintirea faptelor şi virtuţilor lor, căci, dacă n-ar fi fost ei, cine ştie ce aţi fi astăzi voi şi împreună cu voi, întreaga ţară!

Anchetă literară

Ziarul L'Indépendance roumaine a deschis o anchetă asupra evoluțiunei literaturei române, adresîndu-se la mai mulți scriitori din țară, cărora le-a pus următoarele întrebări:

1. Literatura română trece ori nu printr-o perioadă de criză?

2. Dacă da, care ar fi cauzele?

3. Unde trebuie să căutăm punctul culminant al literaturei noastre, în trecut sau în prezent?

4. În ce direcțiune se îndreaptă mișcarea noastră actuală?

5. Cine a scris sau scrie mai curat românește?

La aceste întrebări iată răspunsul ce am dat, reprodus mai jos după L'Indépendance roumaine, cu oarecare mici complectări.

„Domnule redactor,

Nu pretind că opiniunele mele în materia despre care tratează scrisoarea dv. sunt infailibile, cred însă, în conștiință, că răspunsurile ce pot da la întrebările dv. nu pot fi decît următoarele:

1. După părerea mea, este fără de îndoială că literatura română trece actualminte printr-o perioadă de criză.

2. Cauzele sunt multiple. Mai întâi, pentru ca cineva să poată face literatură bună, trebuie să scrie în toată libertatea de spirit și să fie într-o stare sufletească care să-i permită să-și uite propria sa individualitate. Pentru a ajunge la această uitare de sine, e necesar să se bucure de o independență materială relativă; căci literatura trebuie să fie pentru scriitor un scop, iar nu un mijloc. Orice lucrare literară destinată să-i servească drept scară pentru a ajunge la funcțiuni publice sau alte pozițiuni sociale nu poate fi decît mediocră.

Nu este posibilitate să fii bine inspirat, cînd,

hărțuit de lupta pentru existență, ești silit necontenit să te gîndești la ziua de mîni.

În țara noastră, mai ales, unde din cauze binecunoscute, numărul cetitorilor este atît de mărginit, e cu neputință să faci avere prin munca literară, precum se întîmplă în alte țări, unde găsești editori care te îmbogățesc, și cetitori care îmbogățesc pe editori. Acest stimulent ne lipsește cu totul. Prin urmare, în România, pentru ca să fii în stare de a scrie și a scrie bine, trebuie să fii mai mult sau mai puțin la adăpost de necesitățile strigătoare ale vieței.

Alecsandri n-ar fi ajuns niciodată la glorie, dacă ar fi fost lipsit de mijloacele de existență. În ce privește pe Eminescu, cazul său n-ar putea fi invocat contra regulei generale, care stabilește că: sărăcia ține în loc talentul. Eminescu era o natură excepțională; el avea așa de puține trebuințí, o nepăsare atît de mare despre ale vieței, și niște aspirațiuni, aş putea zice, atît de extrapămîntești, încît în perioada sa de lucru atinsese limita extremă care desparte geniul de nebunie. Este însă de observat că în timpul vieței sale el a fost necontenit susținut de către numeroșii săi amici din „Junimea", care nu l-au lăsat să cadă în neagra mizerie.

Acuma necesitățile vieței sunt neasămănat mai acute decît în trecut. În toate ramurile activităței noastre numărul concurenților a sporit în mod considerabil, iar izvoarele de cîștig au scăzut în aceeași proporțiune. Dacă mai punem în linie de socoteală luptele noastre politice atît de săcătuitoare, precum și criza financiară și economică ce ne strînge cu atîta putere, veți înțălege pentru ce literatura noastră este astăzi în stare de amorțire.

Pe lîngă aceste, apoi trebuie să luăm în considerațiune că facultățile productive ale unei națiuni, chiar în cele mai bune condițiuni economice posibile, nu pot să urmeze o linie

suitoare continuă. Sunt la toate popoarele perioade alternative de activitate și de repaus care se succed întocmai ca în sînul vulcanelor. După ce un popor a aruncat afară la o epocă dată maximul său de forță intelectuală, prin unul sau mai mulți oameni de geniu care rezumă în operile lor suma noțiunelor, ideilor și impresiunelor culese și înmagazinate mai dinainte, el trebuie să-și deie apoi timpul de a face o a doua recoltă, pentru o a doua exploziune care se va adăugi la cea dintăi, și așa mai departe, căci oamenii de geniu nu se nasc în toate zilele.

3. Punctul culminant al literaturei noastre nu se poate deci găsi decît în trecut. În afară de oamenii care prin lucrările lor anterioare au apucat a se ilustra, fie în incinta Academiei Române, fie în cercul „Junimei" sau alte cercuri literare și care nu aparțin generațiunei de astăzi, eu nu văd, la dreptul vorbind, pe noii autori care ar putè să întoarcă balanța în favoarea timpului actual. Numărul lor în tot cazul este așa de restrîns și bagajul lor încă așa de mic, încît e cu neputință să așăzăm punctul culminant al activității noastre literare în timpul prezent.

Aceasta este atît de adevărat, încît putem afirma, fără teamă de-a greși și fără ca nimene să aibă dreptul să se supere, că nu e nici unul dintre tinerii din generațiunea de astăzi, care, pe temeiul lucrărilor sale de până acum, să poată pretinde, în cuget curat, că a întrecut sau macar că a ajuns pe Alecsandri sau pe Eminescu. Prin urmare, timpul în care acești doi oameni s-au ilustrat cuprinde în sine apogeul mișcărei noastre literare. Fără îndoială, lumea nu stă pe loc. În virtutea legei de dezvoltare progresivă, dar intermitentă a popoarelor, vor veni, într-un timp mai mult sau mai puțin depărtat, alți oameni care vor lăsa în umbră pe Alecsandri și pe Eminescu; dar pînă atunci, acești doi fac epocă și pun hotar între trecut și prezent.

4. Trebuie să mărturisesc cu părere de rău că spiritul public la noi este actualminte preocupat de mijloacele de salvare a averei noastre publice și private, grav compromisă prin groaznica criză ce ne bîntuie, astfel că literatura, științele și artele sunt rămase pe planul din urmă; și e natural să fie așa, în cîtă vreme ceriul patriei noastre va fi acoperit de acești nouri întunecoși. Prin urmare, în nici o direcțiune mișcarea noastră literară n-a putut face pași hotărîtori care să coloreze epoca actuală.

5. Dintre autorii vechi, dispăruți, aceia care după simțimîntul meu au scris mai curat românește sunt: Costache Negruzzi, Bălcescu, Ioan Ghica, Odobescu, Alecsandri, Eminescu, Creangă.

Alecsandri, mai ales, impunîndu-se prin marele său talent chiar de la începutul renașterei noastre literare, a contribuit mai mult decît toți întru a fixa limba noastră și a o curăți de neologisme.

Asupra autorilor încă în viață, îmi este cu neputință să dau o judecată bine întemeiată, deoarece mulți dintre dînșii n-au ajuns încă la capătul carierei lor literare, și nu se știe dacă producerile lor viitoare nu vor contribui întru a modifica judecata noastră.

Zile trăite

[Fragmente]

Pe cînd în București se preparau gravele evenimente politice care au avut mai tîrziu de efect răsturnarea lui vodă Cuza și întronarea lui vodă Carol, în Iași se prepara o alta mișcare dezbracată de orice caracter politic, a cărei rezultate au fost, într-o altă direcțiune, aproape tot atît de însemnate pentru țară. O mînă de tineri iubitori de literatură și anume: d-nii Theodor Rosetti, Vasile Pogor, Titu Maiorescu, P. Carp, Nicu Scheletti, Iacob și Leon Negruzzi adunau regulat o dată pe săptămînă sara, de obicei la d-nii Pogor sau Maiorescu, ceteau piese din Shakespeare, versuri din Goethe, Heine, Victor Hugo, Musset și alții, discutau chestiuni filozofice și științifice culese din cetirea lui Darwin, Kant, Schopenhauer, H. T. Buckle, Auguste Comte, discuțiuni interesante care la sfîrșit erau regulat întrerupte prin un ceai întovărășit de un zdravăn cozonac.

Începutul acestor întruniri a avut loc cam pe la anul 1863; însă Pogor, care a fost totdeauna nota vesela în,, Junimea", susține și astăzi că originile „Junimei" se pierd în noaptea timpurilor.

Adevărul este că la început întrunirile erau mai mult îmboldite de amiciția personală ce lega pe acești tineri între dînșii, și de dragostea lor pentru ocupațiuni mai estetice. Gruparea lor însă nu avea deloc caracterul unei societăți constituite și nu purta nici un nume.

Mai tîrziu, după ce pe lîngă tinerii de mai sus s-au alipit și alții, precum: Dimitrie Rosetti, Scarlat Capșa, Mihai Cornea, Ioan Ianov, Miron Pompiliu, Ștefan Vîrgolici, Neculai Mandrea, Neculai Culianu, I. Caraiani, s-au gîndit ei să deie un nume grupărei lor.

După multe dezbateri în care partea comică nu a lipsit, dînșii s-au hotărît a se constitui într-o societate literară cu numele de „Junimea”, însă fără statute, fără președinți, vicepreședinți și secretari, avînd ca lege unică deviza inventată tot de Pogor:

Intră cine vra, rămîne cine poate!

Primul semn de manifestare a „Junimei” în public au fost prelegerele populare.

Ele datează încă din 1863 pe cînd gruparea numiților tineri nu capatase corp. Singur Maiorescu a ținut în acel an o serie de prelegeri în sala Băncii Moldovei cu următorul program:

1. Familia în stat și în societate, educațiunea în familie.
2. Educațiunea fundată pe principii științifice, estetice și psihologice ca părți ale filozofiei.
3. Principii estetice. Frumosul, sublimul și plăcutul. Aplicări la muzică (opera clasică și opera italiană) și la literatură (clasică și romantică).
4. Importanța esteticei pentru educațiune. Principii psihologice. Idealismul și materialismul în psihologie.
5. Temperamentele.
6. Viața de zi și viața de noapte a sufletului; vis, viziuni, stafii.
7. Memoria și fantazia.
8. Voința și caracterul.
9. Voința și inteligența, talentul și geniul.
10. Recapitularea. Mijlocul justifică scopul.

Inutil să spun că aceste interesante prelegeri ținute în mijlocul unui public inteligent, de către un om de o vastă cultură și de un talent oratoric superior, au avut un succes imens și au produs un puternic curent spre cultivarea literilor și știinților. Poate că acestui prim impuls dat de Maiorescu se datorește înjghebarea ulterioară a societăței, căci imediat în al doilea an 1864 se uniră Carp și Pogor cu Maiorescu și ținură un alt șir de cursuri variate, fără unitatea tradițională care a caracterizat mai

tîrziu prelegerile „Junimei. ”

Iată programul acelor cursuri:

1. Ce scop au cursurile populare? de d. T. Maiorescu.
2. Religiunea în popor de d. T. Maiorescu.
3. Sunete și colori de d. T. Maiorescu.
4. Tragedia antică și modernă de d. P. Carp.
5. Încă o dată principii estetice și aplicări la arhitectură de d. T. Maiorescu.
6. Aplicări la tragedia „Moartea lui Wallenstein” cetită în traducere română de d. T. Maiorescu.
7. „Moartea lui Wallenstein”, continuarea cetirei.
8. „Moartea lui Wallenstein”, terminare.
9. Înrîurirea Revoluțiunei Franceze asupra ideilor moderne (I) de d. V. Pogor.
10. Individualitatea poporului și cosmopolitismul de d. T. Maiorescu.
11. Înrîurirea Revoluțiunei Franceze asupra ideilor moderne (II) de d. V. Pogor.
12. Socialismul și comunismul în Franța de d. T. Maiorescu.
13. Trei cesari: Cesar, Carol cel Mare, Napoleon I de d. P. Carp.
14. Mintea și inima de d. T. Maiorescu.

Mai tîrziu conferențiarii din „Junimea” au căutat ca prelegerile lor să aibă o unitate, să se dezvoalte și să se complecteze una pe alta, să aibă într-un cuvînt un fir de legătură între dînsele, precum de exemplu vedem în anul al treilea 1865 pe Maiorescu în discursul său introductiv, Privire teoretică[1], expunînd care anume sunt fundamentele de existența istorică ale unui popor și apoi în discursurile următoare aceleași fundamente la diferitele popoare istorice.

Pe la începutul anului 1865 fui transferat de la Curtea de Apel din Focșani la aceea din Iași. Imediat frații Iacob și Leon Negruzzi, rude cu mine, precum și V. Pogor, coleg din Curte, m-au introdus în societatea „Junimea“, care nu demult

își primise botezul. Îmi pare rău că n-am fost la ședința în care s-a fixat numele de „Junimea“; a trebuit să fie foarte interesantă, dată fiind diversitatea de păreri, veselia care însuflețea pe toți membrii și, în fine, argumentele ad hominem întovărășite de lovituri pe perină care au raliat în sfîrșit toate părerile asupra numelui „Junimea”.

De la prima ședință m-am simțit foarte îndămînă în acest mijloc unde politica era cu totul exclusă și unde domnea spiritul de colegialitate cel mai intim, într-o atmosferă cu totul neatinsă de grijile și ocupațiunile zilnice ale vieței. Ce veseli și tineri eram noi pe vremea aceea? Ce plini de iluziuni și de speranțe!

Mulți dintre noi eram mușcați de cîte un dor la inima, și sările cînd nu era „Junime” ne adunam la berăria lui Franțoz, unde ne mărturiseam unul altuia aleanurile sufletului și ne amestecam lacrimele cu spuma berei. Eram grozav de nenorociți, așa de grozav, încît astăzi, cînd mi-aduc aminte, îmi vine să surîd și să zic:

Dă-mi, Doamne, încă o dată acele nenorociri pe cap! Într-o zi de primăvară un bun și iubit amic al meu, în desperarea dragostei sale, mă îndemnă să merg cu el la preumblare.

— Vreu să mă mai răsuflu la aer, îmi zise el; simt că mă înăduș.

Ne-am suit într-o trăsură și am mers la Copou. Acolo, priveliștea frumoasă, verdeața care înviese spornic după o lungă iarnă, aerul, lumina, soarele încălzitor, toate aceste, în loc să-l liniștească, îl întărtară și mai tare.

— Hai la Maiorescu. El e filozof, om de sfat, poate m-a învață ce să fac, suspină amicul meu.

Ne-am întors la Maiorescu însă, cînd să pun mîna pe clopot ca să sun, mă uit la el și ce să văd? Îl năpădiseră lacrimile așa de tare, încît plîngea bietul om în hohot mare de i se rupea pieptul. Neputînd intra astfel, l-am dus acasă; iar după ce am plecat de la el, moscalul mă întrebă îngrijat:

— Ce?… Cocanaș e bolnav?…

Da, era bolnav, precum au fost de cînd lumea și vor fi cît lumea toți cîți n-au o iască în partea stîngă a pieptului.

Altă dată, pe cînd trăia încă bătrînul Costache Negruzzi, autorul vestitelor Pacate ale tinereților, mă aflam la el la moșie împreună cu amîndoi fiii lui, Leon și Iacob, precum și cu tînărul Mihail Cornea. Era în sărbătorile Paștelor pe cînd codrul prinde frunze și încep păsările a ciripi.

Ne-am dus într-o dumbravă să culegem viorele și deodată am auzit cucul, vestitorul primăverei, cîntîndu-ne în față. Cuprinși de bucurie și superstițioși ca toți înamorații, am încins îndată o horă strașnică pe iarba verde, siguri că o să ne meargă de astă dată după dorul inimei.

Dar șiretul de cuc ne-a amăgit, căci dorul inimei a rămas neîmplinit și s-a topit încet, încet în oftări și lacrimi puse în versuri.

Dacă m-am oprit un moment asupra acestei părți a vieței noastre intime, este pentru că ea n-a fost fără înrîurire asupra activităței noastre literare.

Bucuriile și amărăciunele noastre de atunci, lacrimile ce vărsăm unul în sînul altuia, n-au rămas neroditoare.

Atunci au luat naștere un șir lung de poezii izvorîte din pana lui Iacob Negruzzi. Atunci a luat naștere Durerea lui Leon Negruzzi, Dorul lui Șerbănescu, Desperarea lui Cornea, Fluierul lui Ștefan, o novelă a mea, și cîte și mai cîte altele care figurează în primul număr a Convorbirilor de acum 36 de ani și pe care nu le pot receti fără emoțiune, căci ele îmi revin ca un eco departat al unor vremi ce nu mai sunt.

Dar iată că mă alunec în sentimentalism. Bine îmi zicea Carp în „Junimea” că sunt o natură lirică. Ce să fac, dacă așa mi-e firea. Numai de mi-ar păstra-o Dumnezeu până la sfîrșit!

Revin la chestiune.

Ziarul Convorbiri literare, organul societăței

„Junimea'', a văzut lumina zilei la 1 martie 1867. Cîtă discuțiune a avut loc cu ocaziunea înființărei acestei publicațiuni bilunare, este cu neputință de descris. Unii prooroceau că va cădea cu rușine după două sau trei luni din lipsă de materie, alții susțineau contrariul, între care mă număram și eu. Totdeauna am fost cam optimist. În sfîrșit, după o furtunoasă ședință de cîteva oare în care perinele lui Pogor începuseră să-și joace rolul, chestiunea fu dezlegată în sensul părerei optimiste. Apoi, altă discuțiune, cum să se numească gazeta.

Dar timizi, cum eram la început, pentru a nu-i da un nume pretențios ca Facla, Lumina, Zorile, Renașterea, cu care se împodobiseră altădată niște ciuperci sporadice ce au trăit cît roza lui Malherbe, ne-am oprit cu toții asupra titlului modest: Convorbiri literare. După ce lucrul fu hotărît definitiv în mijlocul unui ura frenetic, ne-am dus cu toții la Franțoz și am scăldat copilul nou-născut în multe halbe de bere, care i-au fost cu noroc. Cine ș-ar fi închipuit atunci că el o să ajungă bătrînețe unse?

Primul număr începe cu un articol a lui Maiorescu, Poezia rumână. Cuvîntul rumân în loc de român a fost viu combătut în „Junimea''. Dar fiindcă în materie de filologie și etimologie toți cedam pasul lui Maiorescu, am îngăduit, deși cu îndoială și neplăcere, să ni se schimosască numele strămoșesc. Nu tîrziu după aceea, însuși Maiorescu a revenit asupra acestui pedantism și ne-a redat numele legitim înscris în cartea veacurilor. Tout est bien qui finit bien. Dealtfel articolul său a făcut mult vuiet și a fost prima provocare la adresa școalei literare din București reprezintată mai tîrziu prin Revista contimporană.

În numărul al 3-lea venii și eu cu prima mea novelă, Fluierul lui Ștefan. Cînd m-am prezentat la „Junimea'' cu manuscriptul, parcă eram un vinovat care ascundea în buzunar corpul delictului. Numai Iacob Negruzzi știa că comisesem o novelă. Cum

m-a văzut intrînd în odaie timid, furișîndu-mă în dosul unei canapele, a și început a striga:

— Ia, mă rog, nu te face niznai! Adă manuscriptul încoace.

Strîns cu ușa, mă apropiai, dar numai Dumnezeu știe cum mi se bătea inima. Nu știu de ce, dar în timpul cît am scris novela mi se părea bună. Îndată ce am sfîrșit-o, a început să-mi lipsască această încredere, iar acuma, cînd eram pe punctul de a o ceti unui cerc de oameni gata să o scarmene fără milă, mi se părea proastă, oribilă, și, dacă nu mi-ar fi fost rușine, aș fi rupt-o în bucăți și eu însumi aș fi rupt-o de fugă pentru a nu mai calca în „Junimea”. Dar, se vede că mi-a fost scris să fiu autor fără voie. Cu multă sfială și după mult îndemn, scosei, în sfîrșit, teancul de hîrtie din buzunar și îl pusei pe masă. Atunci deodată se auzi în sală glasul lui Pogor:

— Să ascultăm Sfînta Evanghelie a lui Neculai cetire.

Apoi un al doilea glas din fundul sălei răspunse pe nas:

— Să luăm aminte!

Era glasul lui Mihai Cornea.

— Doamne miluiește, mlește, mlește, mlește! îngînă veselul Ianov.

— Pace vouă, tuturor! exclamă Leon Negruzzi pe un ton diaconesc.

Poate să-și închipuiască oricine în ce hal eram. Începui să citesc:

„Junele Victor, abia ieșit din școli, cu capul plin de iluziune și inima plină de dor… ”.

Dar un nod mi se puse în gît și glasul îmi amorți cu desăvîrșire de parcă ieșea dintr-un fund de poloboc. Era cu neputință să continui fără a-mi stîlci cu desăvîrșire novela.

Atunci Maiorescu, care era singurul bun cetitor în „Junimea” până la venirea lui Eminescu, îmi luă manuscriptul din mînă și urmă lectura mai departe.

Cînd îl auzii, rămăsei eu însumi surprins. Parcă

ascultam lucrarea altuia, așa de bine nuanțate și bine subliniate ieșeau toate frazele din gura lui.

— Pas mal! observă Cornea.

— Taci din gură, îl întrerupse Pogor, observațiile se fac la sfîrșit!

Dar de ce înainta lectura, de ce tăcerea era mai adîncă și atențiunea mai mare.

În starea sufletească în care eram cu toții atunci, atinsesem sc vede coarda care singură putea vibra în noi în acea sară, coarda sentimentală ce acum ne pare așa de copilărească.

După ce isprăvi lectura, Maiorescu zise:

— Eh bien… ! Messieurs, voilà une nouvelle!

Mihai Cornea, care era ușor de entuziasmat, mi-a promis o epistolă în versuri pe care a și publicat-o în volumul al II-lea a Convorbirilor.

Novela a fost, deci, primită cu voia tuturora și peste cîteva zile mă văzui tipărit în numărul al III-lea a Convorbirilor literare din 1867, april 1, onoare ce nu avusesem încă în viață.

O! nu puțin lucru e pentru un începător de a se vedea tipărit într-o gazetă și dat în veleagul lumei. E o satisfacțiune care pe mulți i-a amețit și i-a făcut să se creadă autori mari, pentru că au produs cărți care mai tîrziu au ajuns hrana șoarecelor.

Dar, în sfîrșit, cine-i acela care să creadă că copiii lui sunt sluți? Odată primul pas făcut, am prins curaj, am scris repede a doua novelă, Piatra lui Osman, care e o reminiscență a primei mele călătorii la Dorna făcută cu ocaziunea incidentului ce-am avut cu birjarul evreu, și cînd m-am înfățoșat la „Junimea“ cu manuscriptul subsoară, aveam de astă dată mai multă încredere în mine.

Multe și varii erau discuțiunele în „Junimea”. Într-un rînd, Iacob Negruzzi ne-a pus întrebarea care sunt cei mai mari dintre vechii și noii scriitori din lume, care au trăit și vor trăi în toate timpurile? Această întrebare, nu tocmai ușoară de rezolvit, a pus în foc întreaga „Junime». Vîrgolici, dacă nu mă înșel, a pronunțat de după un dulap, numele lui

Lamartine, fiindcă-l traducea.
Atît a trebuit, ca să fie întîmpinat de Pogor cu porecta obicinuită de gogoman.
— Auzi, Lamartine, un plîngarniț, un fabricant de rime sunătoare. Jos Lamartine!
Aceeași soartă a avut Voltaire, un aristocrat cinic care s-a lingușit pe lîngă Frederic cel Mare. Ce-a ramas din scrierele lui?
— La Pucelle cl'Orlèans, nu-i așa? întrebă Pogor cu ironie.
Nu mai vorbesc de Corneille, Racine, Boileau, Schiller, Milton și alții care au fost respinși cu dispreț.
Asupra lui Victor Hugo s-a mai stat puțin la gînd, însă la urmă a fost și el aruncat la coș.
Dar atîta ne influențează opiniunele acreditate, hotărîrile pronunțate de marele public cu drept sau cu nedrept, încît fără nici un examen ne supunem lor întocmai ca dogmelor unei religiuni.
Astfel, la numele lui Homer, pus înainte de Caraiani, toți au strigat:
— Ei, da! Pe acesta îl primim; deși dintre toți junimiștii trei pătrimi desigur nu cunoșteau Iliada și Odiseea și deși nici astăzi nu este dovedit că Homer a existat.
Numele lui Dante, pronunțat de mine pentru că începusem să-l traduc, fu iarăși primit așa pe încredere, deși opera lui cu greu se mai poate ceti, fiind un anacronism literar cu totul în nepotrivire cu spiritul timpului de astăzi.
Shakespeare și Goethe au fost aclamați fără discuțiune, iar Molière a căzut cu paritate de voturi.
Așadar, stîlpii cei mari ai omenirei au rămas și în „Junimea" tot acei consacrați de verdictul public, Homer, Dante, Shakespeare și Goethe.
Poftim, mă rog, să spui altfel de cum spune lumea-ntreagă sau, cu alte cuvinte, să nu te duci să te culci cînd lumea zice că ești beat…
Întors în Iași, am reînceput să frecventez

ședințele săptămînale ale societății „Junimea”, care, în intervalul absenței mele, sporise cu un număr considerabil de membri și anume: Lascar Ciurea, Emil Cazimir, I. Melik, V. Burlă, P. Paicu, N. Burgheli, Grigore M. Buiucliu, Gh. Racoviță, N. Chintescu, Alexandru Xenopol, Al. Fara, Anton Naum, Ștefan Nei, generalul M. Cerchez, Petru Verussi, fără să mai vorbesc de alți membri sporadici care după ce au asistat la două, trei întruniri au dispărut cu totul, profitînd de articolul unic al statutelor: Intră cine vra, rămîne cine poate.

În luna noiembrie 1867 s-a dat primul banchet la Titu Maiorescu în casele ce le ocupa în curtea bisericei Trei-Ierarhi, pentru a sărbători a patra aniversară a înființărei societății „Junimea”. Banchetul a fost precedat de o ședință ordinară a societății.

Ședințele ordinare a societății se deschideau totdeauna prin cetirea de către Iacob Negruzzi a corespondenței cu diferiți autori afară din „Junimea”, ce-i trimeteau scrieri spre publicare și cărora le răspundea prin poșta redacțiunei.

Răspunsurile redacțiunei erau de multe ori foarte înțepătoare și de natură a nu atrage simpatiile colaboratorilor străini, precum de exemplu:

„D-lui M. I., în Galatz. Durere, fără ritm, rimă și mai ales fără simțire — cam greu.

Dl. E. B. Opriți-vă la actul întăi.

Dl. P. V. G. Pămînt, mormînt, mormînt, pămînt. O!

Dl. G. Oftări? Am oftat după ce am cetit.

Dl. V. B., în Folticeni. Ne amenințì că n-om scăpa numai cu cele trimese. O! fiți îndurători! ”

Și așa mai departe.

Apoi s-a dat lectură diferitelor compuneri în proză sau în versuri alcătuite mai toate de junimiști în gen umoristic pentru ocaziunea serbărei și prin care se lua în zeflemea pe membrii care scriau în Convorbiri și mai ales pe cei care nu scriau, pe

membrii care vorbeau în „Junimea” și pe cei care nu vorbeau.

Nimeni însă nu se supăra, căci toate glumele acestea, cu spirit sau fără spirit, erau în tot cazul fără răutate.

După terminarea cetirei acestor vesele bucăți și discuțiunelor ce au urmat care nu puțin au încălzit atmosfera și ne-au pregătit pentru copiosul banchet ce ne aștepta, se dădu lectură la cîteva publicațiuni din diferite broșuri, foi volante, și ziare spre a se lipi la dosar.

Trebuie să se știe că „Junimea” avea un dosar în care se lipeau ca curiozități contimporane toate neroziile ce ieșeau la lumina tiparului. Sunt în dosarul acesta eșantilioane de toată frumusețа: anunciuri, afișe, reclame, poezii de natură a stîrni rîsul celui mai morăcănos dintre oameni. Acest dosar, grație nesecatului izvor de prostie omenească, se făcu așa de voluminos, încît s-a simțit nevoie de a se înființa un al doilea.

Multă vreme aceste dosare care se răsfoiau la toate ședințele „Junimei” au făcut deliciul membrilor ei. Unul dintr-însele se păstrează și acum de V. Pogor, iar cel al doilea s-a furat, la o aniversară ce a avut loc în Otelul Pastia.

Odată isprăvită cetirea pieselor destinate pentru dosar, cîțiva dintre membrii cei mai nerăbdători strigară pe nas ca dascălii de biserică: „Ușile!… Ușile! ”… și în aceeași clipă ușa care dădea în odaia de alăturea se deschise în două laturi, lăsînd să se vază o masă întinsă frumos, împodobită cu tot soiul de mezeluri pe care străluceau vreo două duzini de butelci cu vinuri vechi de coloarea rubinului și a chihlimbarului.

Caracuda, a cărei șef era Miron Pompiliu, precum bine a zis Panu în amintirile sale din Săptamîna, și care se compunea mai mult dintre acei ce erau timizi la discuțiuni, dar îndrăzneți la mîncare, dădu navală la masă așezîndu-se cam pe la mijlocul ei ca să poată apuca și din dreapta și

din stînga; iar după ce fiecare își luă locul și după ce primele farfurii fură golite și primele rînduri de pahare supte, Iacob Negruzzi, care era în capul mesei, ceru cuvîntul ca să deie samă despre activitatea literară a „Junimei”.

— Domnilor! zise el, rădicîndu-se în picioare cu paharul în mînă. Societatea „Junimea”, care a luat naștere în anul mîntuirei 1863.

— Protestez! strigă furios Pogor. Originele „Junimei” se pierd în noaptea timpurilor.

— În anul mîntuirei 1863 după Hristos, continuă Negruzzi, imperturbabil…

— Minciuni!… Protestez!… „Junimea” a existat de cînd lumea, în aer, invizibilă, impalpabilă, imponderabilă, înainte chiar de a se naște membrii ei.

La acest al doilea argument, plin de bun-simț, toți membrii au început să bată în palme cu entuziasm, iar Negruzzi nu și-a mai putut continua discursul pană cînd nu a recunoscut adevărul istoric așa de bine probat de Pogor despre originele „Junimei».

Apoi, rădicîndu-se la gradul de temperatură a adunărei, prinse cu un ton onctuos de vlădică să cădelnițeze pe fiecare membru activ care a colaborat la Convorbiri, rezervînd însă pentru caracudă, pentru clefăitoarea caracudă, cățuia întreagă de tămîie și atribuindu-i cele mai deosebite merite la succesul Convorbirilor, pentru trei mari rezoane:

1. Pentru că, nescriind nimic, n-a spus nici o prostie.

2. Pentru că n-a făcut pe Convorbiri să piardă nici un abonat.

3. Pentru că prostiile scrise de ceilalți nu i-au produs nici o indigestie, dovadă apetitul de care continuă a se bucura.

— Ura!… Să trăiască caracuda! strigară cu toții în cor. Caracuda era totdeauna salutată în mod colectiv ca o grupare anonimă, reprezentată oficial

numai prin președintele ei Miron Pompiliu.

După marele discurs introductiv a lui Iacob Negruzzi care se repeta la fiecare aniversară aproape același, cu mici variante după împrejurări, căci „Junimea” înainte de toate ținea la tradițiuni, începeau sănătățile.

— Să trăiești, Ciurilă-Burilă!

— La mulți ani, Poghircă!

— Și cu bine, Mirmelic!

— Bine te-am găsit, Buiuc!

— În sănătatea ta, președintele celor nouă!

— Cu noroc, papa Culianu!

Și așa mai departe pe un diapazon tot mai rădicat se încrucișau paharele și se apostrofau unii pe alții după poreclele uzitate în „Junimea”.

Apoi venea rîndul anecdotelor, mai întăi a acelor cuviincioase, iar după ce ne căptușam bine cu Cotnar alb sau roș, ori cu amîndouă colorile împreună, dădeau drumul anecdotelor corozive, adecă acelor de care se înroșea pudicul Naum care totdeauna se exprima corect și nu aluneca pe tărîmuri echivoce. Cei mai meșteri în istorisirea anecdotelor corozive erau Creangă, Ianov și binenutritul Caraiani, cum îl numeam noi în „Junimea”.

Dar cine poate spune verva, spiritul, voia bună, aș putea zice entuziasmul, care însuflețeau serbările „Junimei” și în același timp, șăgile, ironiile fine, înțepăturele cu noimă, care, ca și paharele pline, se ciocneau și scînteiau; însă toate aceste erau ieșite din inimă curată și fără pic de răutate. De aceea nimene nu le lua în nume de rău.

Mult timp, aș putè zice, mai tot timpul cît a existat „Junimea» ca grupare exclusiv literară, n-a fost între noi nici umbră de gelozie. Poate că unde eram tineri și nu făceam literatură pentru scopuri egoiste, sau poate că unde lucram fiecare într-o direcție deosebită după înclinațiunile noastre, de aceea invidia nu ne otrăvise inimile.

Astfel: poezia lirică și satirică, comedia, drama,

critica literară, filozofia, istoria, novela, romanul, până și pictura erau îmbrățoșate și cultivate cu mai mult sau mai puțin succes de anumiți membri care căutau să se perfecționeze fiecare în specialitatea sa.

Este un fapt unic, nemaipomenit în istoria țărei noastre, ca o societate compusă din oameni de diferite colori politice și straturi sociale, din diferite ramuri ale neamului nostru: români, transilvăneni, bucovineni, basarabeni, macedoneni, în sfîrșit, din atîtea elemente disparate și eterogene, din oameni cu doctrine religioase și științifice opuse: atei, teiști, creștini, panteiști, spiritualiști, materialiști etc., ca toți aceștia, zic, să ție casă bună împreună atîta amar de ani fără ca între dînșii să se fi ivit cel mai mic conflict.

Dar tocmai diversitatea aceasta de aptitudini și îndelepniciri, eliminînd concurența, a menținut unitatea și armonia între membri. Dacă ar fi fost toți poeți, sau toți noveliști, sau toți critici, desigur s-ar fi sfădit și împrăștiet de a doua zi. Frumuseța și trăinicia buchetului „Junimei” literare se datorează tocmai varietăței elementelor din care se compunea.

În sînul „Junimei” erau diverse curente care, în loc să fie dușmane, se corectau, se complectau între ele, așa că direcția muncei intelectuale a grupărei, în generalitatea ei, lua de la sine diagonala firească a tuturor forțelor conlucrătoare fără să se anihileze una pe alta.

Așa, de exemplu, nici tendințele galofile, nici acele germanofile ale membrilor crescuți în Franța și Germania, n-au precumpănit exclusiv în „Junimea”, ci s-au echilibrat între dînsele.

Au fost într-adevăr la început cîțiva membri, între care s-a deosebit Bodnărescu, care își închipuiau că o cugetare e cu atît mai adîncă cu cît e mai obscură.

De acolo văzurăm o sumă de aforisme compuse anume într-un stil nebulos, epigrame în exametre

antice care pentru a fi înțelese trebuia să faci o adevărată gimnastică de minte. La asemene tendințe spre obscurantism s-au opus mai mulți membri între care și eu, obiectînd cu drept cuvînt că cele mai mari capete-de-operă a tuturor popoarelor sunt clare, așa de clare că oricine le pricepe. Frumosul e totdeauna simplu, ziceam noi și aproape de mintea omului. Pe Shakespeare îl înțeleg și copiii.

Din discuțiunile urmate cu ocaziunea acestor aforisme sau anaforale, cum erau poreclite în „Junimea", a luat naștere grupul celor nouă, care, dragă Doamne, nu înțelegeau nimic și a căror președinte am avut onoarea să fiu aclamat. Da, a fost pentru mine o onoare să fiu în capul acestui grup anonim de neînțelegători care adeseori din nouă se făceau treizeci și nouă, căci cumulurile de onoruri nu erau prohibite în „Junimea".

Dar, lucru ciudat, precum apele în natură de la sine își iau cumpăna lor normală și se limpezesc, așa și în „Junimea" acest gen de literatură nenatural, muncit, care jignea simțimîntul nostru estetic, a cedat pasul ideilor limpezi și neîntortocheate și în cele din urmă a fost părăsit de însuși acei ce au căutat să-l introducă.

La această îndrumare spre bunul-simț nu puțin au contribuit pe lîngă majoritatea membrilor vechi și membrii noi – veniți, precum: Conta, Panu, Lambrior, Tasu, Creangă etc., capete solide, care gîndeau clar, se exprimau clar și nu admiteau forma greoaie a pedantismului german.

Aniversările „Junimei" se făceau regulat în fiecare an aproape după acelaș tipic.

De multe ori erau prezidate de Vasile Alecsandri, iar a douăzecea a fost sărbătorită cu o deosebită pompă.

Iată convocarea făcută pentru acea aniversară:

„SOCIETATEA «JUNIMEA»

Intră Rămîne cine cine vra poate

CITAȚIUNE

Membrii tuturor triburilor societății «Junimea»: fundatori, lipoveni, caracudă și cei nouă, sunt citați că în ziua de 26 octombrie curent să se afle la scaunul societății în Iași, unde se va da cu mult chef și cu puține parale, în Otelul Binder, oarele 6 sara, al 20-lea praznic tradițional. Mîncarea va fi fudulie, iar băutura temelie. Spiritul nu este de rigoare.

Secretar perpetuu,

I. N. ”

Îmi aduc aminte că Petru Missir și eu am organizat pentru acea memorabilă dată un joc de păpuși care imita o ședință literară a „Junimei”, compunînd împreună un libret în care actorii principali erau Maiorescu, Bodnărescu, Pogor, Negruzzi, Carp, Creangă, Naum, eu și alții.

Copiii mei au lucrat în secret păpușele dîndu-le pe cît posibil asemănarea persoanelor ce reprezentau. Pogor și Maiorescu erau cu deosebire bine reușiți. Pentru Missir, care avea însărcinarea să joace păpușele, a învațat rolul fiecăreia pe de rost și a făcut în secret mai multe repetiții acasă la mine spre a fi bine preparat pentru ziua de reprezentație.

În sala unde urma să se ție banchetul, am așezat noi micul teatru de păpuși acoperit cu niște perdele, care se puteau deschide prin tragerea unei sfori. Nimene nu știa ce-i în dosul perdelelor afară de Missir și de mine.

S-a cetit mai întăi de Negruzzi corespondența cu autorii străini, apoi prostiile ce fuseseră publicate în cursul săptămînii prin diverse foi periodice, broșuri, placarde etc., spre a se lipi la dosar, și în fine scrierile de ocaziune aduse de membrii „Junimei», între care eram și eu cu o dedicație adresată lui Iacob Negruzzi pe care îmi permit să o reproduc mai la vale, căci ea dă nota exactă a stărei noastre sufletești de atunci.

LUI IACOB NEGRUZZI

Suflă vijelia-n geamuri, eu pe-o carte stau plecat
Urmărind slovele negre, de mii gînduri spulberat.
Într-un colț nevasta coasă pentru opt copii ștrengari,
Care zburdă împrejuru-i și-i fac capul calindar;
Eu însă n-aud nimica din furtuna de afară,
Din furtuna dinlăuntru, a mea-nchipuire zboară
La ce-i scris în cartea veche: anu-ntăi de Convorbiri.
Și ce văd pe fila scrisă?… O, amice, – o să te miri!…
E un cîntec nebunatic, îngînare de amor,
Un vers rătăcit în lume, un suspin, un strop de dor
Izvorît din a mea pană acum douăzeci de ani.
Ce amară ironie, cînd văd perii mei balani!
Douăzeci de ani de-atuncea… s-a topit un trai de om!
Unde-i vesela verdeață de pe-al vieței mele pom?…
Îmi aduc ș-acum aminte de-acea vîrstă fără preț,
Cînd prin ochii tinereței priveam lumea îndrăzneț;
Socoteam că-i pentru mine orice pasere zbura;
Bani de-aveam sau nu în pungă, cheful nu se micșura.
Dar aveam silitră-n vine și în piept izvor de foc,
Aveam inimă bogată, stam calare pe noroc.
Mai mă-ncumătam pămîntul pe un umăr să-l ridic
Și în dărnicia-mi, viața mi-aș fi dat-o pe nimic.
Iată că-ntr-o zi, amice, într-o zi m-am deșteptat
Ca în inimă un vierme tainic mi s-a furișat,
Și cu toată voinicia-mi, mă simții adînc rănit
Perdui voia mea cea bună, obiceiul de dormit,
Ș-atunci… te-ntîlnii pe tine, călător pe-aceeaș cale,
Amîndoi în sînul nostru ascundeam aceeași jale,
Jale nu, căci era dulce taina care ne rodea,

Însă nu-ndrăzneam s-o spunem tocmai cui se cuvinea.
Și m-ai sfătuit, țin minte, eu copil neștiutor,
Pe vorbarița hîrtie să aștern ascunsu-mi dor.
Eu te-am ascultat și-n versuri scris-am taina fără nume
Ș-au curs lacrimele mele… și le-am dat de pradă-n lume.

Și rămas-am cu naravul de-a tot înnegri hîrtie,
De simțesc amar în mine sau în juru-mi dușmănie.
Ei… de atuncea pribegit-au ani și ani sub bolt-albastră;
Mulți ca noi, sărmani lunatici, prinsu-s-au în hora noastră,
Muncitori fără de leafă, ce-au pus plugul în ogor,
Jos cu ochii pe hîrtie, sus cu sufletul în nor.
An cu an cules-am roada strînsă-ntr-un mănunchi de foi,
Bună, rea, după putere, cum ne-am priceput și noi,
Apoi an cu an de-a rîndul spre mai bună îmbelșugare
Cu un strop de vin de țară, cu o veselă urare,
Am sărbătorit frățește împrejurul mesei mari
Sfînt-a anului rodire ca și harnicii plugari.
Dar s-a întîmplat adesea cu-ntristare de-am văzut
Cum pe brazda răsturnată dragi tovarăși au căzut
Dintre chiar fruntașii noștri, chipuri ce ne amintesc
Munca din copilărie și amorul cel frățesc.
Și rărită a fost ceata vrednicilor lucrători
Ce adună-n stup de miere hrana suptă de pe flori.

Apoi iarăși, altă dată, am văzut, și mai mîhniți,
Drepți tovarăși de ai noștri, cum la dușmani pribegiți,
Pusu-s-au în văzul lumii să ne-mproaște cu ocări,
Uitînd dintr-o zi la alta ale noastre-mbrățoșări
Și cercînd să nimicească roiul harnic de albine.
Pentru că, invidioșii, nu puteau face mai bine.
Astfel fost-am de ocară în tot chipul porecliți:
„Ignoranți, fără az-buche, lipoveni, cosmopoliți”.
Răii ne pîrau la lume că suntem răutăcioși,
Sterpii ne găseau pricină că n-aveam copii frumoși.
Dar a vrut Dumnezeu sfîntul și făcutu-s-a lumină,
S-a deosebit cu-ncetul grîul spornic din neghină;
Alți tineri cu foc sacru golurile au umplut
Celor ce-au murit, sărmanii, celor care ne-au vîndut.

O dar, gîndule sprințareț, zborul tău ce nu-l oprești?
Răscolind cele trecute numai cît mă amărești,
Redeștepți simțiri ascunse, deschizi rana învechită,
O! nu te-ncerca zadarnic să mă pui iar în ispită!…
Astăzi cînd mă uit în juru-mi la cei opt copii ștrengari,
Opt speranțe întrupate, marturi timpului fugari,
Zic că-i dusă tinereța-mi, rîndul lor de-acuma vine;
Sigur, decît noi bătrînii, dînșii face-vor mai bine,
Iară eu închid azi cartea unde-odat-am gîngurit
Primul vers pe care dorul inimii l-a zămislit;
Pun pecetea pe trecutu-mi și mă duc în astă-sară
Să sărbătoresc a noastr-a douăzecea aniversară!

Am să gust cu-ai mei prieteni vinul cel uitat în hrubă.
Vai de-acela ce cu mine va voi să stea la prubă!…
Îți făgăduiesc, amice, c-am să fiu de-un chef nebun,
Căci o dată zice omul tinereței rămas bun!

Iară ție, o! amice, care atîția ani în șir
Îmbolditu-ne-ai la lucru, adunînd al nostru bir
La comoara cea comună; luptător neobosit
Ce ținut-ai cu tărie steagul sus, neprihănit,
Ș-ai pus pieptul în vremi grele, și-ai pus umerii la jug,
Astăzi cînd prețuim roada adunată de sub plug,
Ție cu deosebire tot onorul se cuvine
Pentru nobila lucrare, pentru oarele senine
Ce în valmașagul vieții ne-a fost dat ca să gustăm!
Ție, dar, o! scump prietin, plin paharul închinăm!…

După ce s-a isprăvit de cetit toată materia literară în proză și versuri pregătită pentru acea serbare, am trecut în sala banchetului unde, deodată, deschizîndu-se perdelele ce acopereau teatrul, s-a auzit glasul prefăcut a lui Missir care era ascuns în dosul micii scene.

— Hai la păpuși!… Hai la păpuși!… La păpuși! Cum voiți, boieri dv., să vi le joc, de-a dreptul sau pe încunjur?

— Pe încunjur, răspunse pudicul Naum, spăriat de întrebarea păpușerului.

— Bună sara, domnii mei, strigă atunci o păpușă care ședea pe un scaun picior peste picior într-un colț al scenei. Eu sunt președintele celor nouă care nu înțeleg niciodată nimic. Am venit să mă procopsesc în mijlocul mintoșilor și învățaților din această onorată adunare.

Să ascultăm, deci, Sfînta Evanghelie a lui

Samson cetire și să ne ascuțim mințile spre a o înțelege.

În același moment apare pe scenă a o doua păpușă cam încovoiată care, după ce se închină în dreapta și în stînga, începe:

— Eu sunt Samson, vestitul Samson, nu cel cu plete mari, ci cel cu minte mare, autor de anaforale și epigrame cunoscute prin clara lor adîncime. Iată o epigramă pe care o vor înțelege și cei nouă:

„Sus pe Olimp ori pe Tempe-nflorită mă cheamă a mea zînă,

Colo pe pisc eu între-amîndouă pe plai te voi duce. ”

Alta:

„Zboară pămîntul din veacuri în veacuri și tot pe acea cale.

Dar și scînteia divină-n noi liberă fi-va ca dînsul. ”

— Ce, n-ați înțeles? întrebă Samson intrigat.

— Nu, răspunse președintele celor nouă.

Atunci altă păpușă, mai ochioasă, cam pleșuvă, se arată pe scenă, cu un barbișon lung și tufos și niște mustețe groase ce-i acopereau buzele. E Maiorescu!

— Voi profanilor, nepricepuților! zice ea, nu plătiți nici o ceapă digerată. Sunteți niște analfabeți. Iată adevărul adevărat: La început a fost voința și voința a fost la început. Lumea nu-i decît o reprezentare. Piară ochii noștri și lumea va pieri. Să vă intre odată în creierul vostru obtuz că totul e nimic și nimic e totul. Iar în spații și timp, ce există nu există, numai pare că există. Ați înțeles voi, Kurzsichtige Philister?

Președintele celor nouă răspunde:

— N-am înțeles.

— Pace vouă, tuturor! strigă cu voace adîncă de bas pînticosul Creangă care vine pe scenă cam cu chef. Ce vă bateți capul cu împărățiile și umblați să cercați marea cu degetul! Să vă spun eu unde doarme peștele. Știți voi povestea lui Ion cel prost

care a intrat ziua mare pe fereastră în casa popei? Nu?… Să v-o spun eu.

Dar până a nu începe istoria cam corozivă a lui Ion cel prost, iute intră pe scenă pudicul Naum, îmbracat în frac și cu un portofoliu subsuoară.

— Fi donc, cu asemene literatură qui nous blesse, zice el indignat. Am aici pe Aegri Somnia a cărei farmec te adoarme, pe Filemon și Baucis, doi năuci înamorați, prefăcuți în trunchiuri necuvîntătoare ca și membrii caracudei. Ascultă, caracudă flămîndă!… Tu care te încumătezi să faci versuri! Astupă-ți gura clefăitoare c-o bucată de cozonac; destupă-ți urechile și învață mai întâi prozodia de la maître Boileau, care zice:

Que toujours dans vos vers le sens coupant les mots,

Suspende l'hémistiche en marque le repos»

— Afară cu Boileau! țipă deodată Pogor care intră furios, înarmat cu o perină. Vrați să faceți literatură românească cu Boileau, ce prostie! Iată adevărul! Un popor care n-are istorie, nu poate să aibă literatură. Prin urmare, aruncați condeile, gogomanilor. Eu unul am urmat pe Buckle, m-am povățuit de Darwin care a avut obrăznicia să ne declare veri cu maimuțele, m-am închinat voinței lui Schopenhauer, am îmbrățișat pe Spencer, am înghițit fatalismul lui Conta și am ajuns la credința că trebuie să dăm jos creștinismul și să intrăm în Nirvana, acolo-i mîntuirea! Așa a spus Baghavat respectabilului Pürna! Ați înțăles, voi burghejilor?

— N-am înțăles, adaogă grav președintele celor nouă.

Atunci un hohot de rîs urmat de o mare gîlceavă se stîrni între păpuși. Pogor plesni cu perina pe Naum; Naum se repezi la Bodnărescu. Bodnărescu la Creangă; dar acesta, fiind mai tare, mai voluminos, i-a răpus pe toți, le-a impus liniște și a început din nou să le istorisească drept mîngăiere povestea lui Ion cel prost.

Povestea lui Ion cel prost nu se poate spune

decît la păpuși, și fiindcă de la 1883, cînd s-a jucat pentru întăia și ultima dată păpușele la „Junimea" au trecut 19 ani, încît de atunci pănă astăzi lumea s-a subțiat, de aceea nici eu nu v-o pot spune; și nu v-o pot spune și pentru alte mai multe rezoane: Întăi și întăi, am uitat-o. Prin urmare, cred că mă scutiți de celelalte rezoane.

Au mai fost și alți membri care au figurat în jocul păpușelor, precum Miron Pompiliu, șeful caracudei clefăitoare, Iacob Negruzzi sau carul cu minciunele, cum îl poreclea Pogor, reprezentat prin o păpușă mohorîtă cam de coloarea ceaunului. Petru Carp, supranumit excelență, reprezentat prin o păpușă cu titva goală ca un genunche împodobită numai cu trei peri à la Bismarck, dar de rolurile lor nu-mi mai aduc deloc aminte.

Așadar, iată în rezumat, pre cît memoria m-a servit după 19 ani trecuți, cum s-a petrecut jocul păpușilor la 1883, joc care nu era altceva decît o parodie a ședințelor ordinare ale „Junimei". A fost atunci un rîs și un chef nebun.

Bine a zis Iacob Negruzzi că rareori s-a putut vedea o societate făcînd lucruri serioase într-o formă așa de veselă. Eu aș putea adăogi că niciodată nu s-a văzut asemene lucru, cel puțin în România.

Dar ce se poate face în lumea aceasta fără să întîmpini rezistență și ocări? Chiar binele, trebuie uneori să-l faci cu de-a sila.

Fiindcă dădusem muncii noastre literare o îndrumare nouă, o direcție sănătoasă, fiindcă părăsisem stăpînirea frazei, fiindcă nu mai cădelnițăm mediocritățile și ignoranța, fiindcă „Junimea", prin Maiorescu, reprezentantul ei cel mai autorizat, a dat pe față, a pecetluit pentru totdeauna nulitățile ce ne asurzeau cu reclamele, de aci s-a năpustit în contra noastră o ceată de defăimători care au căutat să ne dărîme cu orice preț.

S-a încins o luptă înverșunată între noi și ei,

între școala literară din Iași, în capul căreia figura Maiorescu, și aceea din București, în capul căreia figura Hasdeu, un om nu mai puțin însemnat prin cunoștințele și calitățile sale intelectuale.

Atunci a căzut asupra noastră, în lipsă de argumente, un potop de invective, că suntem adică: analfabeți, lipoveni, cosmopoliți, germanofili, vînduți austro-maghiarilor și cîte alte grațiozități care-mi scapă acum din memorie.

Atunci a compus un tînăr poet de la Revista contimporană, a cărui nume este astăzi cu totul uitat, o piesă de teatru intitulată Borta rece care de la început pănă la sfîrșit nu era decît o bataie de joc la adresa noastră.

Atunci a fost păcălită „Junimea” de Hasdeu prin acrostișul Conforbiri literare publicat din nebagare de samă în gazeta noastră sub titlul: E putred mărul, și care punea, dragă Doamne, în lumină înclinările noastre germanofile.

Dar, oricît de violentă a fost această ceartă, ea a avut efectul bun de a întrona imperiul ideei în locul beției de cuvinte și a detrona cîțiva pseudosavanți și pseudopoeți cu pretenții de genii.

Aș putea zice că a fost chiar interesantă această polemică care a pasionat vreo doi-trei ani publicul cetitor nu numai din România liberă, ci și din Transilvania și Bucovina. A fost singura luptă ce s-a dat în țara noastră pe un alt tărîm decît acel politic, și ne-a redeșteptat la o nouă viață literară care părea de mult amorțită.

Izbînda finală a fost a Convorbirilor, căci Revista contimporană a închinat steagul de mulți ani, iar Convorbirile trăiesc și astăzi. Însuși Hasdeu și răposatul V. A. Urechiă, care erau capii mișcărei contra junimiștilor, au sfîrșit prin a intra în rîndurile lor, luînd parte la multe din ședințele săptămînale ce se țineau în București, la Maiorescu și Iacob Negruzzi.

Din nenorocire însă, a început de la o vreme să intre vrajba politică în cercul Convorbirilor

literare. Prin imboldul lui Carp mai cu samă, s-a căutat a se da o coloare politică conservatoare societăței „Junimea”, de unde ea fusese numai un grup de diletanți cu caracter exclusiv literar.

Cu toate acestea, deși unii dintre junimiști și cu deosebire membrii fundatori înclinau spre conservatori, totuși grupul întreg, sub înrîurirea faptelor mari săvîrșite de Ioan Brătianu, a încheiat pe la începutul anului 1883 o alianță fățișă cu el, iar ca semn al participărei „Junimei” la afacerile statului, Petru Carp a primit postul de ministru plenipotențiar la Viena, Leon Negruzzi, primăria de la Iași, Iacob Negruzzi, directoratul la Creditul agricol, Dimitrie Rosetti, mandatul de senator, Maiorescu, Gheorghe Racoviță și Ianov, cîte un scaun în camera deputaților, Theodor Rosetti, funcțiunea de președinte de secțiune la Curtea de Casațiune, eu, epitropia la Sf. Spiridon din Iași etc. etc.

De atunci a început „Junimea” ca grupare literară să șchiopăteze; Maiorescu și Iacob Negruzzi dimpreună cu redacția Convorbirilor s-au mutat la București unde s-a continuat într-adevăr încă cîtva timp a se ținea sîmbetele sara întruniri literare, dar ele nu mai aveau acel caracter de intimitate, acea libertate de discuțiune, veselia tradițională cu frazele sacramentale, cu poreclele, cu anecdotele, cu bătăile de perini care însuflețeau întrunirile din Iași.

Arborele societăței, după 20 de ani de viață sănătoasă, transplantat în pămînt străin, a început să tînjască pănă cînd în cele din urmă s-a uscat. Pămîntul bucureștean nu i-a priit.

Este adevărat că ziarul Convorbirile trăiește și astăzi în capitală sub auspiciile unor tineri care n-au voit a-l lasa să se stîngă de inaniție; dar în jurul lui nu mai e vechea societate „Junimea” care i-a dat naștere și l-a susținut cu vrednicie prin atîtea dificultăți și nici să mai țin de mulți ani vestitele ședinți săptămînale ale societăței. Mulți dintre

membrii ei au murit, iar cei rămași în viață sunt răzleți, nu se mai întrunesc și nici mai colaborează la ziar.

Asemenea s-au împrăștiat și membrii veniți mai în urmă în cercul Convorbirilor între care se numără multe talente viguroase, multe capete erudite care s-au ilustrat prin scrieri de o necontestată valoare, precum: Alexandru Xenopol, Dimitrie C. Olănescu, I. L. Caragiali, Ioan Slavici, Petru Missir, Nicolai Volenti, C. Dimitrescu-Iași, generalul Bengescu-Dabija, Nicolai Beldiceanu, Alexandru Vlahuță, I. Cantacuzin (Zizin), C. Meisner, loan Nenițescu, Al. Philippide, Theodor Burada, C. Leonărdescu, Xenofon Gheorghiu, Al. Sutzu, Vasile Burlă etc.

Dintre aceștia sunt patru care ne-au părăsit pentru vecie și anume: Beldiceanu, Cantacuzin, Nenițescu și Sutzu; iar ceilalți lucrează, precît știu, pe sama lor fără a mai avea vreo solidaritate cu gazeta Convorbirile a cărei personal de redacție este astăzi compus din membri cu totul noi.

Și acum cînd îmi întorc gîndul spre cele trecute, cînd îmi amintesc oarele de adevarat repaos sufletesc petrecute în atmosfera senină a întrunirilor noastre literare din timpul tinereții, mărturisesc că simt o tainică strîngere de inimă.

Între multe episoade din viața noastră literară de atunci, descrise cu mult spirit de Panu, îmi aduc mai ales aminte cu o nespusă plăcere cum Eminescu, Creangă și eu mergeam regulat în fiecare zi după prînz la Tipografia națională din strada Alecsandri unde ne făceam corecturile, iar vara cînd era zi frumoasă nu lipseam, odată treaba isprăvită, de a ne duce în Tatarași la grădina poreclită odinioară Spravale babă unde sub un tei frumos ne răcoream bînd vin cu borviz.

Cîte și cîte vorbeam noi atunci la umbra teiului, vorbe ieșite din inimă care ne scurtau ceasurile, de ne se păreau minute.

Eram sub un adevărat farmec în fața melancoliei

dulci și visătoare a lui Eminescu și a gălăgioasei veselii a lui Creangă de a cărui hohote de rîs tresărea grădina Spravale babă.

S-au dus amîndoi acești scriitori fruntași atît de strîns legați prin prietinie, dar atît de deosebiți prin caracterele și talentele lor, și în urmă-le a ramas un gol care cu greu se va umplea.

Recunosc că pentru a da o icoană exactă despre societatea „Junimea” în toate ramurile ei de activitate, ar trebui să fac analiza talentului și a producțiunilor literare, poate chiar și biografia fiecărui membru. Mi-ar trebui deci multe topuri de hîrtie și mulți ani de muncă pentru această lucrare, dat fiind numărul membrilor cum și numărul anilor cît a durat societatea.

Și apoi nu închizeşluiesc că aș face lucru de samă, deoarece până astăzi n-am prins de veste că aș fi posedînd darul de critic literar pentru a judeca cu temei și nepărtinire operile altora.

Atîta însă pot spune, fără teamă de a greși, că dintre toți cîți compuneau interesantul mozaic al „Junimei”, doi oameni au contribuit cu deosebire la închegarea și menținerea lui: Maiorescu și Iacob Negruzzi.

Fără cel întăi nu cred că s-ar fi putut înființa, fără cel al doilea nu cred că s-ar fi putut susținea această grupare.

Dar acum că toată viața trăită de junimea literară s-a cufundat și e în noaptea timpurilor, naște întrebarea dacă munca ei, considerată în totalitate, a avut sau nu vreo înrîurire asupra mișcării noastre literare din ultimii 36 de ani.

La aceasta răspund fără sfială, da… și dacă n-am aprobat și nu aprob linia de conduită a junimiștilor în politică, ca unii ce totdeauna au șovăit cînd spre dreapta cînd spre stînga, totuși în ce privește activitatea lor literară nu cred să se găsească un om de bună-credință și în curent cu cele petrecute de la aparițiunea Convorbirilor și până astăzi, care să tăgăduiască această influență.

În cele 35 de volume ale Convorbirilor unde este consemnat capitalul intelectual a unei întregi generațiuni, sînt multe scrieri de valoare care vor rămînea ca modele de stil și de cugetare omenească în istoria literaturei noastre și nu puțin au contribuit ele de a ne face să părăsim neologismele, exagerările, tonul declamatoriu, într-un cuvînt de a da limbei noastre scrisă și vorbită forma plastică de astăzi.

Aceasta o știe toată lumea și nu e trebuință de o mai întinsă demonstrațiune.

Aceasta am mai afirmat-o și altă dată prin o scrisoare ce am adresat cercului Convorbirilor la 22 decembrie 1899 cu ocaziunea ajungerei lui Maiorescu la vrîsta de 60 de ani.

Dar acum să-mi fie permis să vorbesc puțin și despre partea mea de conlucrare la Convorbiri. Într-un timp cînd unii oameni cred că nu păcătuiesc contra legilor modestiei scriind 20 de articole pro domo de ce aș păcătui eu scriind 20 de rînduri.

Negreșit n-o să mă institui judecător în propria mea cauză și să mă cădelnițez pe mine însumi cum obicinuiesc acei cu reclamele americane, dar voi zice cum am zis și altă dată că dacă n-aș fi făcut parte din cercul „Junimei” nici o linie poate n-ar fi ieșit din pana mea. Încurajărei ce am găsit în sînul ei datoresc acele șase volume bune, răle, ce am scos la lumină. Dacă produsul acestei munci stăruitoare de care se leagă întreaga mea tinerețǎ este sau nu un cîștig pentru literatura țărei mele, eu nu pot să judec. Viitorul va decide.

Atîta numai pot să spun că am avut în viață și eu oarecare mici satisfacțiuni de autor care mi-au încălzit inima.

Așa, de exemplu, am avut mulțămirea să văd de mai multe ori numele meu citat în diverse critici și dări de samă publicate prin ziare române și străine. De asemenea novelele mele au avut favoarea să fie editate de trei ori, cu oarecare avantaje materiale

pentru mine, lucru rar în România și multe din ele au fost traduse în limba franceză, germană, italiană și chiar suedeză, ceea ce nu puțin m-a încurajat. Apoi odată, călătorind cu drumul-de-fier în Transilvania, mă găseam din întîmplare în același compartiment cu un preot cu care prinsei să vorbesc despre unele și altele și în cele din urmă despre influența Convorbirilor asupra literaturei române. Îmi vorbea preotul cu multă competință despre scriitorii din „Junimea”; Alecsandri, Maiorescu, Eminescu, Negruzzi, Conta, Creangă etc., cînd deodată îl auzii pronunțînd și numele meu.

— L-ai cetit pe acesta? îl întrebai eu…

— Cum de nu, îmi răspunse el și imediat începu să citeze unele dintre novelele mele și să le laude într-un mod destul de măgulitor pentru amoriul meu propriu.

Am tăcut și am surîs.

Ajuns la Brașov preotul, pregătindu-se să se scoboare din tren, îmi întinsă mîna și îmi zise:

— Să mă norocesc cu numele d-voastră!

— Nicolai Gane, îi răspunsei eu.

Atunci el rămase un moment surprins, se înroși și declară că cuvintele sale trebuie să le cred sincere, deoarece el nu știa că le adresase tocmai persoanei cu pricina.

Altă dată am primit de la o călugăriță din monastirea Varaticul o perină de matasă împodobită cu flori cusute de mîna ei în semn de mulțămire pentru plăcerea ce i-a făcut cetirea novelei mele Andrei Florea Curcanul.

Iarăși altă dată eram pe terasa cazinului de la băile Slănic, la o masă nu departe de doi domni care vorbeau de vreme bună și vreme rea.

— Mîni are să se strice vremea, zice unul.

— De unde știi? întrebă celalalt.

— Am semnele mele.

— Nu cumva ai întîlnit porcul cu paiul în gură din povestea Astronomul și doftorul?

Mărturisesc că aceste vorbe schimbate între doi oameni necunoscuți, ajunse din întîmplare la urechile mele, mi-au făcut o mai mare mulțămire sufletească, decît dacă aș fi cîștigat premiul cel mare de la docta noastră Academie care, fie zis în treacăt, e mai darnică întru a acorda laude decît premiul.

Apoi nu mai departe decît în ziua de 3 iunie anul curent pe cînd încă nu isprăvisem de scris acest volum, primii o carte poștală timbrată de la Brădățel, județul Suceava, adecă tocmai de la locul descris de mine în prima mea novelă Fluierul lui Ștefan, publicată la 1867.

Acea cartă poștală poartă pe dînsa următoarele cuvinte:

„B R Ă D Ă Ț E L
2 iunie 1902"

Apoi urmează iscăliturile:

„G. Tutoveanu
A. Scriban
Isak
Iuliu Marinescu"

Nu-și poate cineva închipui cît de mult m-a bucurat această atențiune din partea unor oameni care s-au gîndit să-mi trimată din locul vizitat de ei, și descris de mine, acest simplu, dar mișcător semn de amintire, cu atît mai mișcător cu cît îmi vine de la necunoscuți. Vra să zică tot nu rămîne munca omului de tot uitată.

Slabe mîngăieri, nu-i așa? îmi vei zice iubite cetitor. Așa este, dar tot e ceva, căci e o dovadă că sămînța aruncată într-un pămînt cît de ingrat, pe ici, pe colo tot răsare, și trebuie să ne mulțămim și cu atîta, într-o țară unde nimene nu cetește și unde trebuie curaj și abnegațiune de a te supune unei asemenea munci sterpe.

Astăzi cupoanele sunt în onoare, nu rimele; iar cărțile românești mucezesc sub învălișul lor de colb prin rafturile librăriilor, pe cînd romanele lui Ponson du Terrail și Xavier de Montépin se vînd

ca pînea caldă. În elita noastră socială nu numai că nu se citesc cărți românești, dar nici macar se vorbește românește. Am întîlnit eu însumi prin saloanele așa-numite boierești multe persoane care se cred onorate de a vorbi stricat limba patriei.

Cine cunoaște istoria acestei țări, literatura ei veche și nouă, datinele, legendele ei, poezia populară și poveștile ei? Nimenea, afară de rari excepții. Se știe că a existat un Eliade, un Alecsandri, un Eminescu etc.; dar care dintre tinerii noștri eleganți de astăzi și mai cu seamă dintre femeile noastre datoare prin chemarea lor să însufle de la leagăn copiilor lor dragostea pentru limba și literatura țărei, sunt în stare să citeze un singur vers din poeții de mai sus? Teatrele noastre sunt goale, scriitorii noștri duc viață nenorocită și nevoiți sunt să puie stăvili unui talent nerăsplătit, pentru a se ocupa de alte afaceri care să le deie putință de a trăi de azi pe mîni.

Acesta e mijlocul neprielnic unde trebuie să se zbată omul care are naivitatea de a crede că poate ca în alte țări să-și facă o carieră prin cultivarea literilor.

E trist, dar e adevărat. Să sperăm însă că vor veni vremi mai bune pentru acești bieți rătăciți în codrii literaturei și că vor ajunge și ei odată pe cararea ce-i va duce în poiana luminoasă. Să sperăm că poporul nostru, ghiftuit de hrană exotică, indigestă, ce consumă zilnic, va înțelege că trebuie să-i prefere roada sădită și cultivată pe pămîntul patriei, roadă care va fi cu atît mai bună în calitate și mai abundentă în cantitate, cu cît va fi mai mult căutată.

Să ne uităm puțin la vecinii noștri unguri. În oricare casă de om ceva cultivat te vei duce, vei găsi pe masă cărțile poeților și romanțierilor lor frumos legate, expuse la locul de onoare.

Nu-i ungur care să nu le cunoască, să nu se fălească cu ele. Această dragoste pentru scriitorii lor a fost principala cauză, mai mult chiar decît

atingerea lor de timpuriu cu civilizațiunea occidentului, că ungurii au produs pe tărîmul artelor, științelor și literilor oameni de mîna întăi a căror celebritate a străbătut în Europa. Întreg publicul din Ungaria a contribuit la cultivarea și înălțarea lor.

Și cînd am sta să socotim cîți unguri și cîți români sunt pe coaja pămîntului, am găsi negreșit că acești din urmă sunt cu mult covîrșitori în număr și prin urmare ar putea să ofere un contingent de cetitori mai mare decît acela al ungurilor.

Dar ungurii sunt șoviniști, zicem noi, cu o nuanță de ironie.

Așa o fi. Dacă însă șovinismul e un pacat, apoi cred că mai bine e să păcătuim în sensul patriotismului decît în sensul contrar.

Dar grecii care au făcut mai daunăzi o revoluțiune întreagă fiindcă se tradusese Evanghelia în altă limbă decît aceea a lui Homer. Vedeți, nu trebuie să alergăm departe pentru a ne convinge ce poate produce un popor cu iubire de tradițiunile sale.

E lucru dovedit că, precum o plantă fără lumină și apă nu poate să răsară și să ajungă la plenitudinea dezvoltărei sale organice, așa și din sînul unui popor, nu pot să nască si să se dezvolte talentele decît cu condițiunea de a nu fi de la început lipsite de căldura, de simpatia binefăcătoare, neapărată întru a încuraja pe timizi, a sprijini pe cei fără mijloace.

Numai așa se vor înmulți la noi operile de artă în toate direcțiunile și se va face în mod natural selecțiunea între ele, ieșind viguroase la lumină adevăratele talente și căzînd fructele seci. Nu trebuie deci să desprețuim à priori orice lucrare iesă dintr-un cap românesc și să o aruncăm necetită în coșul hîrtiilor netrebnice, căci se poate întîmpla să aruncăm în gunoaie și mărgăritare.

Dar pe lîngă public, care este marele, factor

dătător de viață al acestor odrasle ce răsar din munca intelectuală, vine în al doilea plan statul, care e dator și el să nu lase să cază în drum talentele născînde.

Să sperăm că și conducătorii statului, de orice coloare politică vor fi, vor înțelege că sacrificiile făcute în interesul îmbunătățirei și sporirei avutului nostru intelectual nu sînt perdute pentru țară, căci acest avut este unicul semn prin care ne putem recomanda străinătăței spre a obținea un rang de onoare între popoarele civilizate occidentale.

Am zis că în cariera mea literară am avut oarecare mici satisfacțiuni de autor care m-au îmboldit la lucru; dar nu-i mai puțin drept că de neasamanat mai multe ori m-am simțit atins de descurajare față cu cunoscuta indiferență a publicului.

Îmi ziceam că poate publicul, supremul judecător, este îndreptățit să mă primească cu răceală, căci de ce adecă m-aș crede eu mai presus de ceata acelor scriitori a căror cărți se vînd cu kilogramul.

Și atunci un fel de îndoială, de neîncredere în mine mă cuprindea, îmi cădeau brațele de-a lungul trupului și mă hotăram să nu-mi mai pierd vremea scriind.

Dar iarăși altă dată un lucru de nimic, un te miri ce, un colț de cer albastru, o rază de soare strecurată prin geamuri făcea să vibreze biata inima mea vecinic agitată, vecinic bătută de valuri între speranțe și decepțiune, așa că uitînd hotărîrea luată, cădeam fără voie în pacatul bețivului care nu-și poate stăpîni patima, și începeam din nou să înnegresc hîrtie.

Un lucru însă pot mărturisi în cuget curat. N-am scris niciodată cu intențiunea de a-mi face nume, de a cîștiga laudele publicului sau alte favoruri. Am scris pentru mine, pentru propria mea mulțămire, pentru că în această muncă singuratică și neinteresată uitam neajunsurile vieței și îmi

găseam liniștea către care năzuie sufletul meu.

În lumea ce-mi creeam singur îmi era îndămînă, mă simțeam fericit; eram departe de atmosfera dușmănoasă din lumea aievea; trăiam zile ticnite cu ochii pe hîrtie, cu gîndul în nori, de unde mi se înfățoșa omenirea nu cum este, ci cum doream să fie.

Acesta-i marele bine ce am cules din peregrinările mele în plaiurile înflorite ale închipuirei.

Nenorocit acela ce lucrează cu alte vederi… El nu-și va găsi răsplata nici în sine însuși, nici în lumea din afară…

Spice

Ciubucul logofătului Manole Buhuș

În vremile cele bătrânești, vremi de belșug, pe când boierii ședeau la moșiile lor și vara și iarna, fără altă grijă decât grija câmpului și a gospodăriei lor și aveau hambarele, coșarele și cămările totdeauna pline cu cele trebuitoare la o casă boierească, trăia la moșia sa Buhușul logofătul Manole Buhuș, boier de neam mare, bogat și cu dare de mână.

El purta antereu lung până la călcâi, brâu la mijlocul trupului și fes roșu cu canaf albastru pe cap. Când ieșea la câmp sau mergea săși viziteze vecinii, îmbrăca peste antereu o giubea blănită sau numai căptușită, după cum era timpul și peste fes punea o pălărie neagră cu margini late.

Tot luxul lui de bogătaș nu se învedera decât în scumpetea blănurilor, a mătăsurilor din care își croia antereiele și a șalurilor turcești din care își făcea brâiele.

Întinsele lui holde și imașuri erau acoperite cu pâne de tot soiul, cu turme de vite și herghelii de cai din care își umplea grajdul; pivnițele-i gemeau de poloboace cu vinuri vechi de Odobești și Cotnari și în ogradă furnica un sălaș întreg de țigani din care își alegea slugile. Mai avea apoi sub stăpânirea lui un taraf de lăutari care îi cântau de inimă albastră în zilele când avea musafiri la masă, ceea ce i se întâmpla foarte des, pentru că în casa lui, casă mare, încăpătoare, se trăia ca în sânul lui Avram, în mijlocul unui belșug unde totul era de-a gata, totul venea la timp și unde nu întâlneai decât voie bună și inimi deschise. Căci conul Manole Buhuș era în toată puterea cuvântului un om cumsecade, om al lui Dumnezeu, darnic, glumeț, bun la inimă, și pe al cărui cuvânt puteai zidi o cetate; însă avea cusurul că era din firea lui

grabnic la ocară și la pedepse ca toți acei deprinși de mici a porunci și a fi ascultați.

Dacă se întâmpla că, scos din răbdare de neascultarea sau obrăznicia vreunui țigan, poruncea să i se dea câteva bice la scară după obiceiul de atunci, tot el îl chema apoi la dânsul îl mustra cu cuvinte părintești și de multe ori cel bătut, dacă își recunoștea greșala, nu se întorcea de la el cu mâna goală.

Conul Manole era însurat cu o femeie de asemenea a lui Dumnezeu, deșteaptă, bună gospodină și spornică la treabă. Unde n-o căutai o găseai scuturând, grijind, făcând rânduială și înveselind casa cu ochii ei cei mari, negri, care avusese în tinerețe mult vino-ncoace, după cum spunea conul Manole la chefuri. Un bujor de băiat, singurul copil ce-i dăruise Dumnezeu după o căsătorie de șasesprezece ani, fu așezat într-o școală la Paris și lipsa lui era, pot zice, singurul nour ce întuneca cerul conului Manole în traiul lui de la moșie.

De altfel, ar fi dus ca totdeauna viață patriarhală, tihnită, fără săși numere zilele, dar gândul îi rătăcea mereu departe, hăt departe, colo peste hotare la iubitul lui moștenitor pe care nu-l văzuse de doi ani, și somnul începea să-i fie neliniștit. Într-o noapte chiar a avut un vis urât care l-a făcut să sară ars din pat și l-a hotărât să plece numaidecât și cât mai degrabă la Paris.

Călătoria până la Paris nu era pe vremea aceea o jucărie.

Trebuia cel puțin o lună să ajungi până acolo, căci în străinătate nu erau drumuri-de-fier decât de la Cracovia înainte, iar la noi nu erau nici măcar șosele. Trebuia vorba ceea, să-ți faci testamentul la plecare. Dar inima de tată nu cunoaște piedici când dorul o atrage. Deși știa un pic de franțuzească cât să nu moară de foame între francuzi, își angajă totuși un tălmaci franțuz ca tovarăș care să-l călăuzească în lunga călătorie.

A pus vreo zece zile logofeteasa ca să-i pregătească cele trebuitoare pentru drum. Când însă crezu el că toate erau acum prevăzute și puse la geamandan, încât nu avea decât să ordone înhămarea poștalioanelor și să plece, deodată femeia lui îi observă:

— Da bine, Manole dragă, ai să mergi în străinătate cu îmbrăcămintea asta?

— Da cu care?

— Apoi nu te gândești că are să se uite lumea la tine ca la urs? Pe acolo nu se poartă antereie și giubele.

— Care vra să zică ar trebui să mă îmbrac nemțește...

— Negreșit, asta e și părerea d-lui Ernest care are să te întovărășească.

— Hum!... Să mă schimosesc acum la bătrânețe; asta nu-mi prea vine la socoteală. Dar la urma urmei poate că ai dreptate. El ținea seamă de părerile totdeauna bine cumpănite ale femeii lui.

Astfel dânsul comandă să i se facă trei rânduri de haine evropenești mai subțiri și mai groase pentru toate timpurile, și când croitorul i le aduse, se îmbrăcă în noul său costum de voiaj și se puse în fața unei oglinzi.

— Halal îmbrăcăminte, zise el pufăind de râs, parcă-s un neamț calic de cei care scot măsele la iarmaroc. Băiatul n-are să mă mai cunoască când m-o vedea la Paris. Toate-s bune și frumoase, adause el, dar dacă am primit să mă fac de râs în haine așa caraghioase, nu voi primi niciodată să mă desfac de ciubuc și de cafeaua mea turcească cu caimac.

În adevăr, pe lângă merindele cu care femeia lui îi ticsise boccelele, îi puse și un felegian anume pentru cafea cum și trei ocale de tutun turcesc, iar ciubucul cel de iasomie cu imamea de chihlimbar îl luă boierul în mână ca să-i slujească și de baston.

— Când n-oi pufăi dintr-însul, m-oi apăra cu el de câini, zicea conul Manole glumind.

Vai! Ciubucul era să-i slujească cu totul pentru altă întrebuințare.

Apoi când sosi ziua cea mare hotărâtă pentru plecare și trăsura cu opt poștalioni suri trase la scară, conul Manole își sărută soția, își luă ziua bună de la slugi și se sui în trăsură având la stânga pe franțuzul Ernest iar în capră pe vătavul de curte și pe Ciordilă țiganul. Acest din urmă avea să întovărășească și să slujească pe stăpânul său în tot timpul călătoriei.

Surugiii plesniră din harapnice; cei opt poștalioni suri, bine hrăniți și iuți de picior, înhămați în șir porniră prin poarta curței în trap mare, și după o jumătate de oră de mers spornic, conul Manole Buhuș pierdu din vedere satul și casa boierească de pe moșia Buhușul unde nu avea să se întoarcă decât peste vreo șase luni. Câte nu se pot întâmpla într-atâta amar de vreme!

Deși atras puternic de dorul copilului, totuși conul Manole se simțea îngrijit de un drum așa de lung în țări străine nemaiumblate de el, locuite de alte neamuri, cu alte legi și obiceiuri, vorbind alte limbi și închinându-se la alți sfinți. Pe fața lui se vedea întipărită teama necunoscutului; fața însă mohorâtă a țiganului strălucea de veselie. Avea, mă rog, să vadă atâtea târguri și atâtea minunății nemaipomenite. De bucuros ce era țiagnul, nu avea astâmpăr pe capră, parcă-i pusese cineva urzici în pantaloni; încât a trebuit boierul de vreo două-trei ori să-i zică să se liniștească.

La frontieră conul Manole Buhuș era cât pe ce să se puie în gură cu un gulerat de vameș austriac, care îi cerea o sumă necrezut de mare pentru acele trei ocale de tutun ce luase cu sine. A intervenit însă franțuzul care l-a domolit și l-a făcut să plătească. Ce vreți, conul Manole nu era deprins a se supune la legi și regulamente, a plăti dări și accize, căci în Moldova noastră binecuvântată pe atunci boierii erau scutiți de orice soi de dări și havalele. El n-a călcat niciodată pragul vreunei

dregătorii publice; iar în casa lui, ferească Dumnezeu, nu s-ar fi înfățișat vreun obraz al cârmuirei decât doar cu spinarea încovoiată pentru a săruta mâna soției lui și a-l felicita de ziua onomastică sau de alte sărbători mari. Un chinovnic, un vameș, un privighitor de ocol, un căpitan de panțiri nici nu îndrăznea să se puie jos dinaintea lui. Cum dar era să nu-i pară ciudat că guleratul de neamț îl silește să plătească încă o dată prețul tutunului. Ei, Doamne, prin câte alte vămi avea să mai treacă tutunul până să ajungă la Paris și de câte ori era să i se mai ia prețul! Dar fie, că făcea. Pentru tabietul boierului nu se drămăluiesc paralele.

Odată intrați pe pământul austriac, surugiii au lăsat din porunca stăpânului caii la trap moale, mărunt, pe șoseaua cea mare a Bucovinei, căci drumul era lung până la Cracovia unde începea calea ferată spre Viena. În fiecare zi el făcea câte două popasuri, se îngrijea ca poștalionii să fie hrăniți și adăpați la vreme și noaptea se odihnea la otelurile ce întâlnea în cale.

Câte zile a mers el așa de-a lungul Bucovinei și Galiției prin toate satele și târgurile ce străbătea șoseaua, el singur nu mai ținea minte; le pierduse numărul. Prin fiecare sat însă, și mai cu seamă prin târguri, șiragul cel lung de poștalioni făcea mare zgomot. Toți locuitorii: bărbați, femei, copii, căței și purcei îi ieșeau în cale mirați, să vadă asemenea alai de înhămătură condusă de doi surugii năbădăioși în haine de abŕ albă cu fireturi negre, și care săltând pe șea pocneau din bice și chiuiau cât le lua gura. Așa năzdrăvănie nu se mai văzuse pe meleagurile acelea.

În Lemberg era boierul cât pe ce să aibă iarăși oarecare daraveri cu poliția care îi opri trăsura în loc și ordonă surugiilor să nu mai chiuie și să nu mai bată din harapnice, pentru că provocau neorânduieli pe stradă, speriind caii de la celelalte trăsuri.

— Țara calică! zicea logofătul Buhuș, cuprins de un adânc dispreț pentru nemți. Auzi, mă rog, nu încap pantofarii de caii mei!...

A mers cât a mers logofătul din popas în poaps, din târg în târg, trei săptămâni pline până la Cracovia, de unde a dat drumul trăsurii cu ordin să se întoarcă acasă sub privigherea vătavului, iar el cu franțuzul și țiganul a plecat cu drumul-de-fier spre Paris.

Drumul-de-fier a fost cea întâia mare surprindere pentru dânsul. Nu-și putea da el samă cum niște hardughii de case pe roate, aninate una de alta, pot să alegre la nebunie pe șine fără cai.

— Drăcie nemțească, zicea el, fără a i se micșura disprețul pentru așa-numiții pantofari, căci el nu admitea alt mijloc creștinesc de locomoțiune decât acel apucat de la părinți. Eu nu-mi dau poștalionii mei pe toate mașinele lor care suflă ca niște rable de cai ofticoși.

Și, cu toate aceste, după ce se așeză în vagon, unde mergea comod, fără să-l bată vântul, soarele sau ploaia și mergea tras de mașina cea ofticoasă mai repede de zece ori decât cu poștalionii cei iuți de picior, după ce văzu că în așa-zisa hardughie el poate să se miște, să se lungească, ba chiar să și ațipească câteodată, atunci începu să prețuiască drăcia nemțească, căci fără dânsa cine știe când ar fi ajuns la Paris să-și îmbrățișeze copilul și câte parale l-ar fi costat cei opt poștalioni ai lui.

Totuși, neavând încredere în vrednicia mașinistului și vroind a se odihni mai bine, el nu călătorea decât ziua.

E mai cuminte să stăm noaptea pe loc, băgă de seamă el; când nu vezi nimic dinaintea ochilor multe se pot întâmpla: ba, vorba ceea, se strică căruța-n drum, ba s-aprinde o roată, ba îți ies tâlharii înainte, ba dai peste o potaie de lupi. Și dac-om ajunge adică cu șapte zile mai târziu, ce pagubă avem de acolo, că doar nu ne alungă turcii și nici n-avem termen de judecată la Paris.

Boierul de altfel, judeca bine, când te gândești mai ales că el niciodată nu pusese piciorul peste hotar și că făcea astă călătorie cu vreo optzeci de ani în urmă pe când nu erau căile ferate așa bine organizate ca acuma.

La frontiera Bavariei a mai avut el o mică tevatură cu vameșul, care a fost mult mai aspru în canoane decât cel austriac. Bavarezul, după ce i-a luat iar vamă pe tutun, i-a deschis toate lăzile, i-a scuturat toate rufele, i-a desfăcut chiar sacul cu merinde unde, închipuiți-vă lucru neașteptat, a dat peste o legătură care răspândea un miros atât de acru și neplăcut, încât a început neamțul să strănute.

— Pfui Teufel, strigă el, was ist das für ceine Scbweinerei?

Era o legătură cu țâri pe care i-o puse cucoana între provizii. S-a strâns tot nemțăritul imprejur și se uita la el ca la o dihanie sălbatică, neînțelegând cum poate un om să mănânce asemenea spurcăciuni care cârneau din loc nasurile nemțești.

Atunci vameșul indignat, îngrețoșat, aruncă hârtia cu țâri jos pe podele fără să mai ceară voia boierului, iar acesta țâfni de așa obrăznicie, simți sângele că i se suie la cap, și prin o mișcare nervoasă, necugetată, ridică ciubucul în aer ca să-l pocnească. Noroc că Ernest, franțuzul, îi opri mâna până a nu cădea pe spinarea neamțului; de altfel, cine știe ce belea și-ar mai fi stârnit pe cap. Cu toate aceste dânsul a fost condamnat la cincisprezece fiorini amendă pentru gestul său amenințător, cum și la confiscarea țârilor cu pricina.

Dar ia-i țârii dacă ai de unde. Ciordilă țiganul, profitând de confuzia produsă de stăpânul său, prin ridicarea ciubucului, șterpeli hârtia cu țâri de jos fără să bage nimenea de seamă și o ascunse bine în buzunar.

Mare a fost cheful boierului când, după plecarea trenului, țiganul i-a arătat țârii. A plătit el un ștraf

de 15 fiorini, dar și neamțul a fost păcălit. Însă temându-se să nu aibă acelaș bucluc la celelalte hotare, conul Manole a aruncat țârii pe fereastră spre marea supărare a lui Ciordilă, care ar fi preferit să-i mănânce.

A mai mers așa o bucată de drum logofătul Buhuș în colțul lui de vagon clasa I-a, picior peste picior, cu gândul la copil și cu ciubucul la gură, având în fața lui pe franțuz și în colțul opus al vagonului pe Ciordilă, care și el ațipea din vreme în vreme; și ar fi mers așa liniștit dacă la fiecare hotar nu l-ar fi tras nemții de mânecă pentru vama tutunului care se scumpi-se acum amarnic.

Dar nu-i era lui atâta de bani, că avea de unde plăti, cât de felul puțin politicos cu care guleraţii de vameși îi cereau plata fără să se sfiască de rangul de logofăt mare care călătorea, mă rog, cu tălmaci și cu fecior.

— Ce calicie căptușită cu obrăznicie, zicea logofătul. Unde se pomenește așa ceva la noi!

La una din stațiile mai mari se urcă în vagonul lui un domn care trebui să fi fost un om însemnat, judecând după lumea care venise să-l salute la ușa vagonului și după numărul geamandanelor ce avea cu el. Boierul nostru, care sorbea din ciubuc, îl privi de sus până în jos cu cel mai adânc dispreț. Toți nemții în ochii lui erau niște calici care mănâncă șoareci, scot dinți la iarmaroace și joacă pe fringhie.

— Cine dracul ni l-a adus și pe ăsta aici să ne strâmtoreze, zise el cu glas morocănos adresându-se franțuzului.

— Nu vă supărați, boierule, răspunse străinul într-o românescă destul de răspicată; dacă vă duceți mai departe apoi deseară o să scăpați de mine.

N-a fost proastă mirarea și totodată bucuria boierului când l-a auzit vorbind limba lui, el care de la plecarea din țară nu o mai auzise decât din gura franțuzului și a țiganului.

— Da bine, d-voastră sunteți de la noi, dacă nu vă este cu supărare?

— Ba nu, sunt proprietar din Bucovina, baronul Andrei Tabără.

— Și eu logofătul Manole Buhuș, proprietar din Moldova...

Amândoi se închinară și se strânseră de mână; apoi boierul care avea ciubucul de curând aprins cu o bunătate de caimac ale cărui fire spânzurau peste marginile lulelei, își scoase basmaua de mătase din buzunar, șterse bine imameaua cea de chihlimbar și oferi ciubucul baronului. Asta era cea mai mare cinste ce făcea el de obicei vreunui musafir pe care vroia să-l deosibească.

— E tutun turcesc, Bectemis de doi galbeni ocaua, adause el cu oarecare mândrie, dar acum mă ține de trei ori mai scump cu vămile prin care am trecut.

— Apoi așa e pe aicea, răspunse baronul fumând cu poftă din ciubuc, biruri cât păr pe cap: bir pe ferești, pe ogeaguri, pe cai, pe câini și pe câte nu-ți mai trăsnește prin minte. Îți ia jumătate din venit.

— Auzi, mă rog, răspunse boierul moldovan mirat. De aceea, când le încape câte un creștin ca mine pe mână, caută să-i ia și pielea de pe dânsul. Iaca am stat numai trei zile la Beci [1] și am cheltuit atâta cât aș fi ținut casa mea din Buhuș trei luni.

— Încaltea v-a plăcut Beciul!?

— Ce să-mi placă, baroane; încotro te întorci, case-nalte cu șapte rânduri, uliți strâmte, înghesuială mare de lume și n-auzi vorbind decât nemțește. M-am dus la palaturile împărătești crezând c-o fi ceva de ele. Când colo, ce să văd, niște vechituri afumate. Proaste acareturi pentru un cogemete împărat!

Baronul zâmbi pe sub musteață, auzind vorbind astfel pe acest tip de moșier original, necărturar, și care nu ieșise niciodată din vizuina lui. Avea un fel

de farmec logofătul Manole în simplicitatea lui care plăcea baronului. Acesta, deși om subțire și purtat prin lume, se simțea atras de felul de a fi, așa dintr-o bucată, al boierului moldovan, de fața lui deschisă luminată de doi ochi căprii plini de o naivă bună-credință.

Au mers ei împreună până înspre seară, vorbind cu mult îndemn de una de alta ca și când ar fi fost niște vechi prieteni din copilărie; iar când la o stație baronul s-a dat jos din vagon și a întins mâna boierului pentru a-și lua ziua bună de la el, acesta a simțit că parcă se desparte de un frate și i-a spus:

— Sănătate și voie bună, baroane! Să știi că după întoarcerea mea acasă am să-ți trimit la moșie, că să-ți aduci aminte de mine, un hărmăsar din herghelia mea, de soiul celor care calcă poșta într-un ceas fără să asude.

— Mulțumesc frumos, boierule, răspunse bucovineanul.

Și eu am să-ți trimet o vacă roșie care dă șasesprezece oca de lapte pe zi.

— Foarte mulțămim. Să trăiești!

A urmat o călduroasă strângere de mână și apoi s-au despărțit cei doi prieteni de o zi, ca să nu se mai întâlnească.

— Seamănă a fi de treabă om baronul ista, zise boierul după ce rămase în vagon numai cu franțuzul și țiganul. Îmi place că nu s-a nemțit.

N-a rămas însă neocupat locul baronului, căci la aceeași stație se sui o doamnă tânără, frumușică, foarte elegantă și cu un aer de cumințenie, de nevinovăție, de-ai fi zis că parcă atunci ieșise din pension.

Uite, mă rog, gândi boierul; pe cât sânt nemții de hursuzi și de grobieni, pe atâta nemțoicuța asta e nostimă. Trebuie să fie neam bun.

Dânsa se așeză în fața lui și parcă ar fi voit să ia în stăpânire întreaga canapea după boccelele și pledurile cele întinse.

— Ernest, zise boierul, copila asta, pre cât

înțeleg, are să doarmă aici în vagon. Să-i dăm canapeaua să se odihnească.

Tu treci în alt vagon și, când vom sosi în orașul unde trebuie să petrecem noaptea, vei veni să ne trezești.

— Prea bine, răspunse franțuzul, și ieși din vagon.

Înserase de-a binele și străina căuta acum să-și așeze culcușul. Atunci conul Manole îi făcu semn că-i cedează toată canapeaua, iar ea, cu cel mai plăcut zâmbet, îi mulțumi în limba ei privindu-l cu niște ochi albaștri plini de recunoștință.

Bucuros că a putut să facă un bine gingașei călătoare, boierul, care era, de altfel, foarte îndatoritor pentru sexul frumos, se ghemui în colțul lui, și legănat de mersul trenului, prinse să se gândească la fel de fel de lucruri: la copil, la curțile lui din Buhuș, la poștalionii lui cei suri; apoi se mai uita din când în când la vecina ai cărei ochi albaștri năzuiau parcă să străbată prin acoperișul vagonului spre seninul cerului; și așa, pribegind cu gândul de la una la alta, privind când ochii, când talia, când piciorușele ei cele mici care ar fi încăput în palma boierului, i se păru de la o vreme că frumoasa străină se învăluie întrun fel de ceață, se topește, se transformă într-o vedenie străvezie, așa că, furat pe nesimțite în lumea visurilor, începu de-a binelea să horăiască.

Cât o fi dormit așa nu se știe, dar deodată a tresărit la auzul unui mare zgomot; ușa vagonului se deschise și Ernest se înfățișa ca să-i spuie că a sosit în orașul unde trebuia să se oprească pentru timpul nopții.

În acel moment conul Manole, deșteptat din somn, văzu un lucru nemaipomenit, un lucru care l-a făcut să holbeze niște ochi așa de mari încât ai fi crezut că au să iasă din orbite, văzu, Sfinte Pantelimoane, pe gingașa, pe frumoasa străină, cea cu ochii rătăciți în seninul cerului, în brațele lui Ciordilă țiganul, sărutându-se împreună ca doi

hulubași.

Închipuiți-vă ce a trebuit să fulgere prin gândul logofătului.

În aceeași clipă el croi cu ciubucul pe țigan, scuipă în obraz pe zâna cea cu ochi albaștri, se dete iute jos din tren dimpreună cu Ernest și cu eroul Ciordilă, care nu știa cum să se dezvinovățească, iar zâna umilită, rușinată, rămase singură în lumina îndoioasă a vagonului.

— Auzi, coțofana, să aibă obrăznicia să se pupe cu madama dinaintea mea, strigă furios conu Manole.

— Să trăiești, măria-ta; nu sunt vinovat, răspunse țiganul plin de frică; ea a venit la mine, nu eu la dânsa. Ș-atunci... dă... m-am lăsat să mă pupe, ca să nu fac vuiet să vă trezesc.

— Aferim muiere!... Și eu care am crezut-o sfântă ca o mironosiță și m-am grăbit să-i fac loc să se odihnească. Bre! Bre!... În ce țară suntem!...

În sfârșit, ce să mai lungesc vorba înșirând diferitele lui întâmplări de călătorie. Iată-l într-o bună zi intrat în gara de la Paris, unde îl aștepta cu nerăbdare fiul său pe care nu-l văzuse de doi ani. Tânărul îi sărută mâna cu ochii umezi de bucurie, iar dânsul îl sărută pe frunte, păstrându-și sângele rece și tonul măsurat ce a avut totdeauna față de copil. Era puțin demonstrativ boierul în exprimarea sentimentelor sale părintești, dar numai el știa cum i se bătea inima.

O lună și mai bine a stat boierul în Paris într-un apartament pregătit de fiul său, compus din trei odăi; una pentru el, alta pentru franțuz și a treia mai mică pentru Ciordilă. În acest timp tânărul Buhuș l-a purtat mereu în toate părțile, ca să-i arate curiozitățile și frumusețile orașului, dar bătrânul nu se prea entuziasma la vederea lor. Lențelegea, nu le-nțelegea, el trecea repede pe dinaintea lor și nimic nu-l scormolea la inimă. El nu avea ochi și suflet decât pentru pădurile, dealurile și câmpiile în care trăise în larg din copilărie. Aici se simțea

străin, strâmtorat, lipsit de huzuriri și micșurat în demnitate, și gândul lui fără voie se întorcea mereu la plugurile cele în șase boi înșirate pe brazdă și la lanurile cele întinse de grâu, care se legănau în bătaia vântului ca valurile de apă. Aici nu avea o gloată de slugi care să caute să-i ghicească gândul, nici odăile cele multe cu saltele moi pe divanuri, ca să-l îndemne parcă la odihnă, nici cerdacul cel lung de jur-împrejurul casei cu vedere largă asupra câmpului și a pădurii, nici vestiții lui poștalioni suri, pe care îi visa câteodată și noaptea. Toate aceste îi lipseau și, dacă nu ar fi fost copilul la mijloc care să-l mai reție, el de mult ar fi părăsit Parisul întru atât îl încleștase de inimă dorul de acasă.

Ciordilă însă, din contră, era cu desăvârșire buimăcit de minunățiile ce vedea pentru prima oară la fiecare pas și stăpânul său nu-l mai putea strânge de pe uliți. Își cerea voie pentru un ceas și zăbovea două și trei, umblând lela încotro îl duceau ochii și căscând gura la toate vitrinele de prăvălii. Slujba, pentru care conul Manole îl luase de la așa depărtare și cu atâta cheltuială, o făcea numai pe dor și pe plac. Răbdă boierul cât răbdă, o dată, de două ori, de zece ori, până când într-o zi, văzând că țiganul nu se mai întoarse acasă, își ieși din fire și porni să-l caute. Poftim găsește-l pe ulițele Parisului! E întocmai ca și cum ai căuta un ac într-un car cu fân.

Dar dracul, care nu zidește biserici, îl scoase pe țigan deodată năprasnic înaintea boierului și atunci poc! fără nici o vorbă, îl croi cu ciubucul peste spate. Când însă vroi să-i aștearnă o a doua lovitură, se văzu pe neașteptate înhățat de un comisar de poliție și dus dimpreună cu țiganul la post.

Acolo zarvă mare. Conul Manole, prins în flagrant delict de bătaie ziua mare pe stradă, își dădea în franțuzeasca lui cum putea, îndreptările, zicând că țiganul e robul lui și că are tot dreptul să-

l bată fiindcă nu a fost ascultător.

La auzul cuvântului rob, comisarul și ceilalți polițiști ce mai erau de față au prins să râdă în hohot.

— Monsieur, il ny a plus desclaves ici, răspunse comisarul; du moment quil a mis les pieds sur le sol de la France, il est devenu citoyen libre et indépendant comme vous, et personne na le droit de le rosser.

— Boierul rămase mut, încremenit în fața acestor cuvinte de necrezut. Cum era cu putință ca, fără învoirea lui, țiganul să devie om liber ca și dânsul? În ce țară, Doamne sfinte, venise el? Iar țiganul, cu cât vedea pe stăpânul său mai încurcat cu atâta se făcea mai obraznic, se freca mereu cu mâna pe spinare și se văicăra parcă i-ar fi rupt șalele. Într-o clipă dânsul fu dezbrăcat și căutat dacă are vreo leziune pe trup, ceea ce ar fi agravat situația boierului; însă din fericire, ciubucul nu-l lovise în plin, ci-l ștersese numai alunecându-i pe spate fără să lase vreo vânătaie, așa că vaietele nesocotite și strâmbăturile țiganului, care dădeau feței lui mohorâte un aer de tot caraghios, începură să indispuie pe comisari.

— Allons, allons, mon garçon, calmez-vous, îi zise acesta atingându-l ușor cu mâna peste umăr.

Ciordilă, care nu înțelese nimic din vorbele comisarului, luă gestul acestuia drept mângâiere pentru usturimea ce, dragă Doamne, suferise și se socoti îndreptățit să facă și mai mare larmă. Apoi, boierul, după ce-și înfățișă pașaportul, fu supus unui întreg interogator la care asistă și tălmaciul Ernest chemat în grabă, iscăli un proces-verbal pe toate fețele și se văzu condamnat la treizeci lei amendă cu amenințare că la caz de recidivă va fi pedepsit cu închisoare.

Bună și asta, gândi boierul întorcându-se acasă dimpreună cu Ernest și Ciordilă. Bine că am scăpat cu atâta într-o țară de haimana unde fruntea-i coadă și coada frunte.

Din ziua aceea Ciordilă, care pricepuse din daravera urmată că stăpânul său nu are voie să-l bată, crescu parcă cu o palmă mai mult. Altă mutră avea el acuma față de dânsul, mult mai țanțoșă și mai îndârjită ca mai înainte. Se suise, vorba aceea, cioara în copac și nu vroia să mai știe de nimeni.

Slujba și-o făcea de mântuială; deseori cizmele boierului rămâneau nevăscuite, ciubucul necurățit; lipsea de acasă fără să mai ceară voie și, dacă se întâmpla să auză boierul bătând în palme ca să-i șteargă o haină sau să-i facă o cafea turcească, el nu se înfățișa decât după ce se înroșeau bine palmele boierului, iar când se îndura să vie avea aerul a-i zice:

Da mai slujește-te și singur că n-o să-ți cadă mâinile!

Conul Manole le vedea, le simțea toate aceste, și înghițea mereu noduri fără să-i zică un cuvânt de mustrare. Își pusese strajă gurii și își încătușase firea, ca să nu mai cadă în ispita de a-l dezmierda cu ciubucul.

Într-o țară ca asta fără nici un Dumnezeu, te poți aștepta la orice, gândea el.

A mai stat vreo trei săptămâni în Paris și după ce și-a potolit bine dorul de copil a plecat îndărăpt, iuțit acum de un alt dor, dorul de casă.

Călătoria lui la întoarcere n-a avut nici un interes ca să merite a fi descrisă. E destul să zic că a pus iarăși câteva săptămâni, mergând parte cu drumul-de-fier, parte cu trăsuri năimite, până să ajungă la hotar. Iar când, în sfârșit, a călcat cu piciorul pe pământul țării, când a dat cu ochii de slujbașii de la vama moldovenească care l-au primit cu pălăriile în mâni și de poștalionii cei suri ținuți de dârlogi de surugiii care veniseră dimpreună cu vătaful pentru a-l conduce la moșie, logofătul Manole Buhuș, simțindu-se la largul lui, s-a răsuflat adânc din piept și a strigat surugiilor și vătafului:

— Ia întindeți-mi pe cioroiul ista jos, să-i dau o

zacuscă de bună întoarcere.

Într-o clipă Ciordilă fu lungit la pământ și boierul, scoțind luleaua de la ciubuc, îi așternu cu însuși mâna sa cincisprezece lovituri nu tocmai îndesate, căci era milos de felul lui, ci rari, tăcticoase și bine numărate, întrerupte cu cuvintele ca de-alde acestea:

— Ei, baragladină, îți aduci aminte de toate obrăzniciile ce mi-ai făcut?

Și dă-i.

— Cioroiule, ții minte de câte ori ai uitat să-mi faci cafeaua și să-mi văscuiești ciubotele?

Și dă-i.

— Balaurule, ții minte de câte ori mi-am înroșit palmele ca să te chem și nu veneai, de câte ori ai lipsit de acasă fără învoire, de câte ori mi te-ai înfățișat cu țigara în gură și îmi dădeai fumul în obraz?

Și iarăși dă-i, până se împliniră cele 15 ciubuce ce-și pusese boierul în gând să i le hărăzească. Țiganul însă n-a crâcnit un cuvânt în tot răstimpul cât ciubucul a căzut cadențat jos pe moalele trupului, ca să-i alunge mintea sus la căpățâna cea vârtoasă, și aceasta poate pentru că nu-l prea durea, sau poate că se temea să nu înciudeze mai mult pe stăpân, ori că se simțea vinovat și că merita pedeapsa.

Scurtă vorbă, după ce țiganul, cam amețit, se sculă de la pământ, se scutură de colb și își îmbumbă pantalonii, boierul răcorit de năduhul ce înghițise atâta amar de vreme, intră repede în odaia vameșului, luă un condei și o bucată de hârtie, scrise cu o mână nervoasă câteva rânduri, își puse apoi dedesupt iscălitura și pecetea ce purta la lanțul ceasornicului și strigă pe vătaf.

— Na, du-te, zise el, și dă hârtia asta în mâna țiganului Ciordilă. E cartea lui de iertare din robie. Să se ducă unde l-or îndrepta ochii; la mine nu mai are ce căuta. Dă-i și acești doi galbeni ca să aibă deocamdată de cheltuială până va găsi undeva să

se hrănească.

Apoi el se sui în caretă cu franțuzul și vătaful, iar până a nu porni poștalionii din loc, Ciordilă, care rămăsese jos, s-a apropiat sfios de trăsură și a sărutat mâna boierului fără să rostească un cuvânt. Și ce ar fi putut el să spuie în urma celor petrecute? Se zice însă că boierul ar fi simțit atunci două picături de lacrimi pe mâna lui, dar iute și-a întors ochii în altă parte, căci nu-i plăcea să vadă oamenii plângând.

*

Au trecut șase luni după aceste întâmplări, când într-o zi boierul, îmbrăcat iarăși în hainele lui cele vechi, ședea în balcon răsturnat într-un jilț îndemânatec și pufuia din ciubuc cu ochii rătăciți în prelargul câmpiei. Iată că i se înfățișă vătaful spunându-i că Ciordilă țiganul a venit, slab, prăpădit, rufos și se roagă de mila și îndurarea lui să fie îngăduit a-i vorbi un cuvânt.

— Să vie, răspunse boierul după o pauză.

În adevăr, țiganul se înfățișă cu două cercuri vinete în jurul ochilor, cu două mari gropi în obraz, de nemâncare și neodihnă, cu hainele zdrențuite și puindu-se în genunchi dinaintea lui, îi întinse cu mâna dreaptă o hârtie.

— Ce hârtie e asta? întrebă boierul cam răstit, crezând că e vreo jalbă pentru cerere de pomană.

— E cartea mea de iertare din robie, măria-ta, zise țiganul. Am venit să ți-o dau înapoi că n-am ce face cu dânsa. Oriunde m-am dus tot mai rău mi-a fost decât în curtea măriei-tale. Am venit să mă dau iar rob și să-mi cer iertare pentru greșelile mele. Bate-mă, ucide-mă, dar nu mă alunga, că sunt și eu suflet de om și te-oi sluji cu credință până la moarte.

Boierul Manole simți atuncea o mare strânsoare la inimă și ceva așa ca o umezeală în ochi. Dar pentru nimic în lume n-ar fi vroit să se arate

înduioșat dinaintea țiganului, de aceea îi zise:

— Hai scoală-te, țigane, nu mai sta în genunchi dinaintea mea că doar nu-s icoana Sf. Niculai. Du-te și-mi cheamă repede pe vătaf. Ai înțeles? Hai pleacă!

Se duse țiganul pleoștit și cu inima boț, neștiind ce are să iasă din cuvântul stăpânesc; iar când vătaful se înfățișă la poruncă, boierul îi zise:

— Să dai lui Ciordilă loc de casă în sat și trei fălci pământ de hrană în țarină. Asemenea să-i dai din pădure lemn cât i-a trebui pentru casă și rogoz de pe iaz pentru acoperământ. Totodată să-l înscrii în izvodul clăcașilor de pe moșie. Ai înțeles?

— Ascult.

Când află țiganul de hotărârea boierului, de bucurie nu mai călca parcă pe pământ. I se luminase dinaintea ochilor. Iată-l acum un alt om, cu alte drepturi, cu alt ifos, așezat în rândul gospodarilor clăcași de pe moșie, având el însuși casă și moșie. Trei fălci de loc pentru un suflet de om era mai mult decât îi trebuia. Ce ar fi putut nădăjdui și dobândi mai mult.

Ce-i drept, țiganul își făcea acum datoria de clăcaș cu tragere de inimă, încât vătaful nu avea nevoie să-l ieie de dinapoi ca să-l ducă la boieresc. Lucra de bunăvoie ce era dator proprietarului și își lucra și pământul lui cu îndârjire, așa că încet, încet a prins să adune la casa lui azi un purcel, mâine o vacă cu vițel, poimâine o pereche de juncănași și astfel a ajuns să simtă și el la bătrânețe huzurul de om pământean de sine stătător.

S-au strecurat douăzeci de ani mai bine de la înscrierea lui Ciordilă țiganul între clăcașii de pe moșia Buhușul și stăpânul său cel bun la inimă, dar iute la ridicat ciubucul, se scoborâse în mormânt, Dumnezeu să-l ierte, iar el se însurase, încărunțise și avea acum doi danci care prinsese tiuleie și se zburătăiau pe dinaintea prispei. Mai avea în ogradă un coșărnaș plin cu porumb, un ocol cu vitișoare și un stog de fân cât casa lui de-nalt. Și iată că într-o

zi veni în sat un obraz al cârmuirii cu poruncă domnească să statornicească pe clăcași ca proprietari vrednici pe pământurile lor și în acest scop începu să facă o amănunțită catagrafie a oamenilor și a pământurilor.

Cu prilejul acesta, pomenitul obraz al cârmuirii dădu peste Ciordilă țiganul, singurul mai smolit între locuitori și-l întrebă cu mirare:

— Da tu ce ești aici?

— Ca și român, răspunse țiganul umflându-se în pene.

Astfel Ciordilă, după ce s-a plimbat pe la Paris, a ajuns, mulțumită ciubucului logofătului Manole Buhuș, proprietar vecinic în moșia Buhușul, și întemeietorul unei spițe întregi de Ciordilești, care cu vremea și-au pierdut culoarea ceaunului, de nu-i mai cunoști acum dintre advărații români.

Jubileul Convorbirilor Literare (1906)

Revista Convorbiri literare intră în al 40-lea an al existenței sale.

Îmi aduc aminte, nu fără oarecare strîngere de inimă, că am fost martor la ceremonia botezului ei petrecută în casele d-lui V. Pogor față cu numeroși alți martori dintre care, spre marea noastră durere, mulți au trecut pragul vieții, și nu tocmai dintre cei mai puțini scumpi inimei noastre.

Deși ne cam îndoiam atunci cînd i-am stropit leagănul cu ceaiul tradițional că va ajunge pruncul la bătrînețe unse, totuși, în măsura puterilor noastre, i-am dat fiecare sprijin statornic și cald, asigurîndu-i mersul regulat și neîntrerupt, ceea ce nu era ușor în mijlocul unui public nedeprins a prețui munca scriitorilor români.

Astfel au intrat în lume Convorbirile, la început cu pas timid ca un copil care se deprinde a merge pe picioare, apoi din ce în ce cu pas mai bărbătesc, căpătînd mereu încredere în sine, învingînd greutățile și adeseori dușmăniile ce-i stăteau în cale, înfierînd netrebniciile și trăind totdeauna viață neatîrnată, fără sprijin străin, fără gratificațiuni, fără subvențiuni, pînă ce, în sfîrșit, au săpat brazdă adîncă și au determinat un curent sănătos, nu numai în România liberă, ci și în celelalte țări locuite de români. Cine nu recunoaște astăzi influența binefăcătoare a Convorbirilor asupra limbei noastre scrise și vorbite?

Nu-mi este cu putință de a face în limitele restrinse ale acestui articol o dare de seamă amănunțită despre întreaga activitate a organului literar junimist. Mi-ar trebui volume pentru aceasta. Voi zice numai că cei 40 de ani de viața ai Convorbirilor vor rămînea pentru totdeauna strîns

legați cu întreaga viață intelectuală a poporului nostru și vor face epocă în istoria literaturii moderne a țării.

Eu unul mă simt fericit că am avut ocazia să puri și cu umărul, alături de alții mai vrednici decît mine, la îndrumarea noiei direcții pornite din imboldul Convorbirilor și care ne-a procurat nouă muncitorilor bucurii sufletești de acele ce desigur nu vom mai gusta în viitor, căci entuziasmul care face să vibreze inimile e un dar numai al tinereților. Ce frumoase erau acele timpuri de emulațiune și cu ce plăcere aducea fiecare dintre noi, întocmai ca albina, partea sa de miere la stupul comun!…

Cînd mă uitam îndărăt, rămîn uimit văzînd cît de repede s-au strecurat atîția amar de ani ca un șuvoi cotropitor, au înghițit viața multora dintre noi și tinerețea tuturor; dar, în schimb, acest șuvoi a rodit pămîntul făcînd să răsară rînd pe rînd din ogorul nostru de muncă un bogat mănunchi de flori tinere și alese, înveșnicite prin opere de artă care oglindesc însușirile sufletești ale neamului nostru mai limpede și mai adînc decît tot ce se produsese mai înainte.

Nu găsesc, deci, cuvinte mai calde pentru sărbătorirea bătrînului organ literar, ilustrului decan al tuturor revistelor din țară, decît urîndu-i din toată inima ceea ce, din nenorocire, nu-mi mai pot ura mie însumi, o nouă și îmbelșugată tinerețe.

Văd însă cu bucurie că bătrîna revistă, intrată pe mîinile unor tineri înzestrați cu foc sacru și cu puteri proaspete, a și pășit falnic pe calea reîntineririi și nu mă îndoiesc că mereu regenerîndu-se își va sărbători odată centenariul, cînd, vai, nici unul dintre noi, vechii colaboratori, nu vom mai fi. Dar să mulțumim lui Dumnezeu că am rămas pentru jubileul de astăzi măcar atîția cîți suntem, și să ne rugăm bunătății lui să acorde viață rodnică, sănătoasă și îndestul de lungă tinerilor redactori ce ne-au înlocuit cu vrednicie și care au

înaintea lor un frumos viitor, să poată dînșii striga într-o zi cu mîndrie:

„Iată prima revistă literară română care a împlinit secolul! ”

Și atunci alt jubileu!!…

La mormîntul lui Mihail Kogălniceanu

Domnilor!

Depun din partea Camerei și Senatului României aceste două coroane pe mormîntul marelui Mihail Kogălniceanu.

Apropiindu-mă de acest mormînt simt inima mea coprinsă de emoțiune.

Simt că cuvintele mele, oricît de calde ar fi, nu vor fi niciodată la înălțimea omului care a umplut lumea cu numele lui.

Cine n-a cunoscut pe Mihail Kogălniceanu? Cine n-a auzit de dînsul în răstimpul de 50 de ani, cît a dus viața cea mai activă, cea mai mișcată, cea mai plină de fapte mari?

Nu mă voi încerca să fac biografia lui, căci mi-ar trebui volume pentru aceasta. Istoria lui Mihail Kogălniceanu este însuși istoria României moderne și numele lui figurează pe cele mai frumoase pagini ale ei.

E destul să spun că el a simbolizat, a încarnat, ca să zic așa, spiritul viu și însetat de progres al poporului nostru, în evoluțiunea sa de regenerare începută cu jumătate de secol înainte. Nici un fapt important nu s-a săvîrșit în această perioadă de evoluțiune, de care numele lui să nu fie legat.

Om de o inteligență extraordinară, de o putere de inițiativă și o iuțeală de concepție neîntrecute, scriitor de frunte, orator irezistibil, care a ținut sub farmec o generațiune întreagă, el era unul dintre acei oameni rari, privilegiați de natură, care se nasc la o sută de ani o dată, și care pe orice scenă din lume l-ar fi aruncat soarta, ar fi jucat rolul întîi.

Între contimporanii săi era un uriaș. A început prin a fi om de știință și de litere, înainte de a fi om de stat. A ocupat, pe cînd încă era tînăr, o catedră

de istorie în Iași. A scris în limba franceză, pe cînd se afla în Germania, o istorie a Moldovei și a Valahiei. A înființat, în colaborare cu Vasile Alecsandri, Dacia literară și Arhiva românească. A publicat în 1852 Letopisețele Moldovei, și mai tîrziu Cronicele României, izvoare fecunde la care s-au adăpat toți istoriografii noștri contimporani. A fondat Universitatea din Iași, și a fost numit între cei dintîi membri ai Academiei Române.

În timpul marilor lupte pentru Unire el a scos la lumina cel mai de frunte ziar politic ce a existat în Moldova, intitulat Steaua Dunărei, care a dat mișcării unioniste un puternic și decisiv impuls. Îmi aduc aminte și acuma cu ce ardoare, cu ce entuziasm, ceteam noi tinerii din vremea aceea articolele lui admirabile, ce frumusețe de stil, ce putere de argumentare, ce avînt patriotic, articole care ne încălzeau inimile și a căror influență a contribuit mult la realizarea visului secular al românilor.

În Divanul ad-hoc și în Camera electivă a Moldovei care a ales pe Cuza-vodă, el era sufletul partidului național, îmbolditorul oricărei năzuinți spre progres și libertate; cuvintele lui înflăcărate electrizau lumea și cu drept cuvînt i-au atras meritatul nume de privighetoarea Moldovei.

Un asemenea om cu asemenea calități nu putea să nu ajungă la cea mai înaltă treaptă politică în țara lui. Astfel, în 1864 chemat de Cuza-vodă ca prim-ministru, a secularizat averile mănăstirești închinate, redînd țării a cincea parte din teritoriul ei; a făcut fără nici o zguduire sau sacrificii simțitoare împroprietărirea țăranilor, cel mai mare act politic și social, care în alte țări a costat șiroaie de sînge și care a avut la noi ca consecință aducerea la viață cetățenească a unui milion de români.

Iar mai tîrziu în 1877, în unire cu Ion Brătianu, un alt uriaș al neamului nostru, a lucrat la întemeierea Independenței și a regatului, obținînd

aceste nepreţuite bunuri, nu din pomana altor neamuri, ci prin sîngele fiilor ţărei emancipaţi de dînsul.

Domnilor!

Înainte de a termina, nu pot trece cu vederea un fapt din viaţa lui Mihail Kogălniceanu, nedizlipit dealtfel de soarta tuturor oamenilor mari, căci oamenii mari ca şi arborii înalţi sunt mai expuşi la furtuni.

Tocmai fiindcă el era aşa de sus între semenii săi, nu se putea ca ura şi invidia celor mici să nu-l atace. Îi lipsea coroana de martir şi spre complectarea gloriei lui a avut-o şi aceasta. A fost persecutat crud pentru că a împroprietărit un milion de ţărani, pentru că le-a dat pămînt, puşcă şi vot şi a făcut din servi oameni liberi.

Dar fapta în sine a fost prea mare, prea patriotică, prea rodnică în rezultate binefăcătoare pentru a putea fi ştearsă din istorie. Împrejurările l-au răzbunat iute. A venit vremea ca însuşi detractorii lui să-i respecte opera, iar cuvintele lor de ocară de atunci s-au întors spre lauda lui şi-i întemeiază astăzi dreptul la recunoştinţa eternă a ţării.

Puternica lui figură se degajă astăzi senină din imperiul veşniciei unde patimele omeneşti nu o mai pot ajunge şi de ce timpul trece, de ce ea apare mai vie, mai strălucitoare, întocmai ca un far luminos menit a călăuzi viitoarele generaţiuni în conducerea statului român.

Cu inima, deci, plină de dragoste şi veneraţiune pentru marea umbra a lui Mihail Kogălniceanu, să depunem astăzi aceste frumoase coroane pe mormîntul lui în semn de recunoştinţă din partea ţării, la a cărei înălţare a lucrat el jumătate de secol, şi să strigăm cu toţii într-un glas:

„Să trăiască în veci memoria marelui Mihail Kogălniceanu! ”

Bogdan Petriceicu-Hasdeu

Stimați colegi,

Sînt 40 de ani aproape, de cînd am avut fericita ocazie să fac cunoștința lui Hasdeu. De cum l-am văzut pentru prima oară, figura lui de filozof antic mi-a impus.

Avea un chip caracteristic care se deosebește dintre o mie. O frunte ca o cupolă puternic desfășurată, în dosul căreia furnicau gîndurile; niște ochi vii, plini de lumină și de autoritate, de sub genele cărora izvorau săgeți de ironie, un glas incisiv, tăietor, înaintea căruia te simțeai dezarmat, așa era Hasdeu, om de o frumuseță bărbătească sculpturală, care se impunea privirilor și te făcea, cînd îl vedeai, să zici: „iată un cap care știe multe”.

Și în adevăr știa multe.

El era o natură foarte bogată și complexă, înzestrată cu aptitudini multe și diverse, dintre care unele fără nici un fel de asemănare sau afinitate între ele.

Astfel, era în acelaș timp dramaturg, poet liric și satiric, filolog, istoric și filozof-spiritist, specialități cari, de obicei, se exclud unele pe altele și care cu greu se pot întruni într-un singur om.

Dînsul, ca să zic așa, strălucea, radia lumină în diferite direcții, întocmai ca diamantul cu mai multe fețe. El înfățoșa problema psihică cea mai complicată și mai grea de rezolvit, căci, deși fire cercetătoare și spirit analitic în primul loc, care nu admitea nimic fără prealabil examen, avea totuși într-un colț al sufletului său o mare doză de misticism.

În studiile sale pur istorice, era în acelaș timp poet, așa că din astă cauză imaginațiunea sa aprinsă și veșnic însetată de descoperiri nouă s-aluneca uneori peste limitele adevărului științific.

Dealtfel, el însuș a recunoscut lupta ce adeseori se petrecea în el între sentiment și rațiune prin cuvintele:

„Zicînd aceasta, iată cum eu însumi ca român simțesc o caldă emoțiune. A o birui deplin, a o supune rațiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie. ”

Vra să zică, nu totdeauna și nu ușor rațiunea rece biruia în elementul pasional.

Cu toate aceste neajunsuri la cari îl conducea temperamentul său de artist impulsiv, el a produs o mișcare enormă în domeniul istoriei și al filologiei, tocmai prin metoda analitică ce a căutat să o introducă pretutindenea. Dînsul a pus în lumină nenumărate documente pînă la el neștiute, culese din arhivele diferitelor țări ce a cutreierat, dînsul a infiltrat în generațiunea contimporană lui și în aceea care l-a urmat dragostea investigațiunilor, dorul de a descoperi tainele trecutului nostru istoric, tendința de a urmări și explica pas cu pas pe baze raționale înlănțuirea evenimentelor, într-un cuvînt dînsul a deschis o eră nouă, a făcut școală, așa că impulsiunea fiind dată, avem acum la îndemînă un material imens și un pămînt frămîntat gata care a dat, sub mîna harnică și răscolitoare a specialiștilor istorici de astăzi, roadele cele mai folositoare.

Îmi este cu neputință să înșir aici toate scrierile izvorîte din pana lui Hasdeu și să fac o dare de seamă măcar cît de restrînsă despre conținutul lor, căci ar fi să depășesc mult limitele permise ale cuvîntării mele. Aceste scrieri, cari toate poartă mai mult sau mai puțin pecetea geniului său, sunt atît de numeroase și atît de variate, încît numai cetind lista lor, te cuprinde mirarea cum a putut fi de ajuns o viață de om pentru o operă așa de întinsă. E în adevăr ceva neînchipuit cît capital de muncă, de energie, de erudițiune a trebuit să cheltuiască el, pentru ca să încheie în spațiul unei vieți un șir de atîtea mari lucrări.

Mă voi mărgini deci să citez din domeniul literaturii:

Micuța, trei zile și trei nopți din viața unui student, nuvelă satirică;

Domnița Ruxandra, dramă în proză;

Shylock, Gobseck și Moise, studiu literar din care reiese viu și puternic spiritul său naționalist;

Răzvan și Vidra, drama istorică în versuri; un volum de Poezii și Trei crai de la răsărit, comedie în două acte.

Răzvan și Vidra a avut cu deosebire un succes imens, căci volumul a ajuns la a patra ediție, iar drama este și astăzi de actualitate. Oricît de întemeiate ar fi părerile emise de d-l Petru Carp în tinerețea sa despre această lucrare și oricîte greșeli de ritm a găsit în aproape 2 000 de versuri ale lui Hasdeu, Răzvan și Vidra este și rămîne cea mai însemnată operă dramatică din cîte s-au scris înaintea ei și dintre multe altele cîte s-au scris în urmă.

În domeniul istoriei avem de semnalat Arhiva istorică, o publicațiune periodică săptămînală, apărută în București de la 1865— 1867 în trei volume mari sub auspiciile Ministerelor de Justiție și de Instrucțiune Publică. Această publicațiune cuprinde o bogată adunare de documente cu explicarea lor, izvoare prețioase pentru stabilirea a o sumă de fapte pînă atunci necunoscute sau rău cunoscute din trecutul vieții noastre naționale.

Avem Viața și scrierile lui Luca Stroici, un volum.

Avem Istoria lui Ioan-vodă cel Cumplit, care prin frumusețea stilului și descrierea colorată a evenimentelor, te farmecă de parcă ai crede că nu e o istorie adevărată, ci un poem eroic.

Avem Columna lui Traian, revistă lunară de istorie, filologie și psihologie poporană, apărută în mai multe volume.

Avem Zina-Filma, goții și gepizii în Dacia, studiu istoric-limbistic.

Avem apoi de înregistrat o lucrare gigantică, Istoria critică a românilor, publicată în 1873—1875, în două mari volume, lucrare care n-are decît un cusur, ca nu e isprăvită, însuș el s-a temut că scurtimea vieții nu-i va da ragaz să ducă opera pînă la sfîrșit, căci iată ce zice în prefața cărții:

„Mi-am înțeles misiunea pe o scară colosală.

Tot ce ne îngrozește este ca nu cumva munca și voința să fie covîrșite prin sărăcia puterii. Cine știe dacă meșterul Manole nu va cădea de pe schele. ”

Și, în adevăr, nu i-a fost dat să isprăvească această monumentală lucrare.

Totuși, cîte orizonuri nouă n-a deschis acest studiu, primul care s-a făcut pe asemenea bază și în așa proporțiuni, cîte probleme n-a rezolvat și cît material n-a pus la îndemîna urmașilor lui pentru a împrăștia lumina în multe părți întunecoase ale istoriei noastre.

Este o adevărată pierdere pentru tezaurul nostru științific, că Istoria critică a românilor n-a putut fi isprăvită, precum n-au fost isprăvite mai multe alte mari opere începute de el.

Deprins a îmbrățișa larg, a vedea mare, dînsul, pe lîngă că concepea lucrări prea vaste, de multe ori peste sfera puterilor omenești, apoi, împins de temperamentul său de poet, se lăsa ușor ademenit de diferite alte întreprinderi cari îl atrăgeau prin noutatea lor.

Aș putea să-l compar cu un vultur iubitor de culmile cele mai înalte și mai amețitoare, dar care saltă mereu de pe o culme pe alta, în doru-i nepotolit de a căuta nouă perspective și nouă emoțiuni.

În domeniul filologiei avem:

Principii de filologie comparativă ario-europee, un volum cu aplicațiuni la istoria limbei române.

Avem Cuvinte din bătrîni, operă însemnată, compusă din două volume dintre cari cel dintîi statornicește limba română vorbită între anii 1550 și 1600, studiu paleografic-limbistic de o mare

erudițiune, bazat pe o bogată culegere de texte românești și noțite istorice și însoțit cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt; iar volumul al doilea cuprinde un studiu comparativ al cărților populare române din secolul XVI în raport cu limba populară vorbită.

Ambele aceste volume sunt de o mare valoare și indispensabile pentru oricine se ocupă cu studiul limbii și istoriei noastre.

Apoi, ce să mai zicem de Etymologicum Magnum Romaniae, iarăș trei mari tomuri, lucrare nu mai puțin importantă, întreprinsă după inițiativa luată de m. s. regele. Însă prin desfășurarea ce i-a dat, consultînd atîtea texte din autori români și străini pentru a statornici etimologia fiecărui cuvînt, desigur i-ar fi trebuit lui Hasdeu mai multe vieți pentru a o isprăvi.

Trebuie de asemenea să menționez și un tratat al său de filozofie spiritistă intitulat:

Sic Cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e omul?

Aceste mari probleme ale existenței omenești, rămase pănă acum nedezlegate, își vor găsi cu timpul, crede el, explicarea în știința spiritistă. Universul, așa cum este plăsmuit, are taine pe cari noi nu le cunoaștem și în sînul lui se petrec fenomene cari scapă puterii de percepere a simțurilor noastre. Dar lumea mereu evoluează și se perfecționează.

Astfel, zice el, omul întrupat precum este astăzi nu poate fi ultimul cuvînt al creațiunii; căci, după chiar teoria darwiniană îndeobște admisă, toate ființele, începînd de la cele neorganice, brute, pînă la cele organice cu viața proprie, formează un lanț cu atîtea verigi cîte specii sunt și cari merg mereu transformîndu-se pînă la om, culmea dezvoltării organice pe pămînt. [… I]

Cu aceste studii și-a încheiat el cariera de om învățat; aceste au fost, precum a spus stimatul nostru coleg d-l Onciul în fața mormîntului

ilustrului răposat, ultima fază de manifestare a spiritului său complex și vast.

M-am oprit numai la aceste cîteva scrieri cari pun mai mult în relief firea bogată a lui Hasdeu, căci dacă dînsul n-ar fi scris decît acestea, însă ar fi fost de ajuns să merite titlul de colos ce i l-a dat contele Angelo de Gubematis.

Aici e locul să adaog că pe lîngă inteligența scînteietoare ce se revărsa din ochii, vorbele și scrierile lui și pe lîngă vasta cultură enciclopedică ce o poseda într-un grad mai înalt decît mulți dintre contimporanii lui, el poseda în mare doză și nota ironică pe care o întrebuința adeseori în contra adversarilor lui prin ziarul său umoristic Satirul. Toți se temeau de ascuțișul sarcasmelor lui.

Astfel îmi aduc aminte cu multă plăcere de un epizod din viața literară a cercului „Junimii” din Iași și a lui Hasdeu din București, zic cu multă plăcere, căci se raportă la o epocă depărtată și frumoasă, pe cînd toți membrii „Junimii”, între cari mă număram și eu, eram în primăvara vieții și lucram la susținerea Convorbirilor cu un entuziasm ce este dat numai tinereților să-l aibă.

Aici să-mi fie permis să fac o mică degresiune, căci epoca aceea de încordată muncă are importanța sa în istoria literaturii noastre și merită oarecare desfășurare.

Era aproape o jumătate de secol (ce departe suntem de acele timpuri) cînd un mănunchi de tineri iubitori de literatură se adunau în Iași, de obicei sîmbetele, rînd pe rînd la domnii Maiorescu, Iacob Negruzzi și Pogor, unde se discutau numai și număr chestiuni literare» și științifice. Ceea ce lega mai mult la început pe acești tineri era prietenia personală dintre dînșii și dragostea lor pentru ocupațiuni mai estetice.

Numărul lor a crescut repede, așa că această grupare a simțit nevoia de a-și crea un organ de publicitate și a se constitui într-o societate literară regulată cu numele „Junimea”.

Caracteristic însă este că acea societate a dus o viață de treizeci de ani și mai bine fără statute, președinte, vicepreședinți și secretari, sau mai drept vorbind cu un statut sui generis, care se alcătuia dintr-un singur articol, și acela nescris: Intră cine vrea, rămîne cine poate. Iar în anul 1867, cînd s-a înființat revista literară a cărei aniversare de 40 de ani s-a sărbătorit acum doi ani, nimeni nu s-a gîndit că dînsa va ajunge să fie decanul tuturor ziarelor și revistelor din țară.

În mijlocul unei veselii generale ea a fost botezată cu numele modest de Convorbiri literare, care i-a adus noroc, căci iat-o ajunsă la adînci bătrînețe.

Și, Doamne, ce îndemînă ne era fiecăruia la seratele săptămînale ale „Junimii”, unde domnea spiritul de colegialitate cel mai curat, unde politica era cu desăvîrșire exclusă, unde critica era liberă, dar totdeauna dreaptă și fără patimă, și unde ne simțeam într-o atmosferă cu totul senină, neatinsă de grijile și nevoile vieții zilnice.

Acele timpuri de mult asfințite, dimpreună cu soarele tinereței noastre, nu le vom uita niciodată, căci ele au avut și au încă și acuma o înrîurire hotărîtoare asupra activității fiecăruia dintre noi.

Din contactul ce am avut unii cu alții ne-am molipsit de dragostea de muncă și ne-am deprins fiecare după putere să tragem brazde în ogorul ințelenit al literaturii noastre naționale.

A fost un îmbold la lucru cum nu s-a mai văzut.

A fost o perioadă de adevărată reînviere literară, căci în acest mijloc prielnic s-au născut și s-au dezvoltat talente cari, în alte împrejurări, cine știe dacă nu ar fi rămas pierdute. Iar că brazdele trase de cercul Convorbirilor în răstimp de 42 de ani au dat roade folositoare, acestea astăzi nu se mai poate tăgădui, dovadă că mai toți membrii din zisa societate, cari se găsesc astăzi în viață, au meritat onoarea să fie rînd pe rînd primiți sub cupola onoratei Academii, iar dintre cei morți, cine ar fi

putut să declare nevrednici de această înaltă distincțiune pe un Eminescu, un Creangă, un Conta și poate și alții.

Fiind însă că Convorbirile inaugurase atunci pentru întîiaș dată o eră de critică severă dar dreaptă în contra producțiunilor rele și a falșelor talente, și-a atras de la început chiar un număr însemnat de dușmani, între cari în primul loc figura Revista contimporană din București, cu Hasdeu în frunte. După o serie de articole de polemică literară, susținută cu multă aprindere de o parte și de alta, polemică care a pasionat publicul cetitor și l-a împărțit în două tabere, Hasdeu, marele nostru adversar care avea ferma convingere, după nu știu ce informațiuni greșite și răuvoitoare, că cei de la Convorbiri sunt niște analfabeți lipsiți de sentimentul patriotic, a jurat să o dovedească aceasta și să-i desființeze.

Astfel a pus prinsoare cu un prieten al său că Convorbirile vor publica o poezie proastă, care pe lingă altele va conținea o ironie amară la adresa „Junimii. ” într-adevăr, a trimis la redacția Convorbirilor o poezie intitulată La noi e putred mărul, cu aluziuni la mișcarea literară de atunci, iscălită P. A. Călescu, cu alte cuvinte Păcălescu, și cu acrostihul Convorbiri literare. Acolo, în lipsa domnului Iacob Negruzzi din Iași și fără a se băga de seamă atît la acrostih cît și la iscălitură, s-a publicat poezia în coloanele Convorbirilor, ba încă cu înlocuirea cuvîntului virgină in fecioară, ceea ce a agravat acrostihul, prefăcîndu-l în Conforbiri, în loc de Convorbiri. Această nenorocită îndreptare, care a schimbat pe v în f tocmai pentru a da versului o coloare mai românească neaoșă, a dat prilej celor de la Contimporanul, cari ne acuzau între altele și de germanofilism, să zică că însuș hazardul a complotat în contra noastră, dînd pe față tendințele noastre neromânești.

A fost atunci un mare chef la redacția Revistei contimporane și o adevărată consternație la

Convorbiri; și deși colegul nostru Iacob Negruzzi, directorul Convorbirilor de atunci, nu avea nici o vină persoanlă în acest regretabil incident, totuș a fost 24 oare cel mai nemîngîiat dintre directorii revistelor din țară.

Putem să o mărturisim aceasta acum cu toată voia bună ce ne-o redă timpul care șterge totul, pînă și amintirea celor mai neplăcute momente din viața noastră.

Medalia însă are două fețe, și fiindcă în fond dreptatea era din partea Convorbirilor, această revistă a avut satisfacțiunea să se vadă pe deplin răzbunată.

A văzut după scurt timp Revista contimporană, apriga sa adversară, dîndu-și sufletul, pe cînd Convorbirile trăiesc și astăzi, și ce e mai mult, a văzut pe însuș Hasdeu figurînd cu cinste în rîndurile scriitorilor de la Convorbiri și asistînd la ședințele săptămînale ce se țineau în București la domnii Maiorescu și Negruzi, ba încă a avut deosebita plăcere să-l vadă colaborînd în coloanele ei, în octombrie 1884, cînd a publicat o poezie intitulată Zilele babei, și în iunie 1885, cînd a publicat cuvîntul Așa, extras din Magnum Etymologicum, la care ocazie redacția Convorbirilor a inserat în josul articolului următoarea notiță:

„D-l. B. P. Hasdeu ne-a comunicat acest interesant specimen din marele dicționar etimologie român ce lucrează, specimen despre care vorbisem în no. 1 al Convorbirilor literare a. c. (1885) și-i deschidem cu plăcere coloanele revistei noastre păstrînd, după dorința autorului, ortografia întocmai”.

Mărul nu mai era putred.

Este bine înțeles că revenirea lui Hasdeu la sentimente prietenești pentru gruparea de la Convorbiri nu-i poate fi imputată ca o slăbiciune; din contra, trebuie să o considerăm ca o dovadă despre rectitudinea judecății sale în materie literară

și științifică, unde animozitățile personale n-au loc și unde discuțiunile cată să aibă adevărul la bază și să-și păstreze caracterul lor de pură obiectivitate.

Dealtfel, Hasdeu a schimbat de mai multe ori de sentimente în privința Convorbirilor. Iritabil, ca orice fire de artist, și supus impresiunii momentului, el ușor se supăra și tot așa de ușor se împăca. În fond, el nu era om păstrător de uri îndelungate.

Cu această ocazie trebuie să recunosc că dacă în sînul cercului Convorbirilor s-a născut acum 42 de ani un curent sănătos pentru cultivarea literelor și artelor române, acest curent s-a repercutat în toate unghiurile țării și a deșteptat în inima tinerimii de atunci dragostea pentru munca literară, așa că Convorbirile s-au susținut ani de zile nu numai cu producțiunile membrilor din jurul ei, ci și cu o mulțime de alte lucrări ce-i veneau din diferitele părți locuite de români.

Apoi, rînd pe rînd, au început a se forma și în alte orașe cercuri literare, dintre cari unele chiar fără simpatii pentru. Convorbiri, dar totuș foarte utile, căci din ciocnirea ideilor răsărea scînteia adevărului, și fiecare scriitor, știindu-se supravegheat, controlat, își îngrijea mai bine lucrarea și nu se aluneca să braconeze în codrii literaturii ca în pămîntul nimănui.

Exemplele bune au totdeauna o înrîurire binefăcătoare.

Astfel, a prins lumea a se îndulci de frumusețea poeziilor, legendelor și poveștilor noastre populare, a răsfoi cu interes cronicele și documentele vechi colbăite de veacuri, pentru a scoate la lumină istoria neamului nostru, pe care multă lume de la noi, și încă din cea pretinsă civilizată, o cunoștea mai puțin decît pe a Franței și a Germaniei.

Limba noastră strămoșească, dezgropată încă de Vasile Alecsandri ca o comoară ascunsă de la vetrele țăranilor și adusă la cinste în palatele

bogătașilor, a fost încet, încet frămîntată, subțiată, îmbogățită, așa că acuma, putem zice, e destul de fină și de mlădioasă pentru a exprima orice nuanță a gîndirii și a simțirii.

Iar din toată această fiertură a intelectualității noastre românești a ieșit o pleiadă de poeți, noveliști, romanțieri, dramaturgi, istorici, filologi etc., născători de opere de valoare ce vor trăi, precum și un mare număr de reviste, poate prea mare, pentru puterea de mistuire a publicului cetitor de astăzi: dar oricum fie, ele sunt semnul îmbucurător al progresului realizat, și chiar dacă unele nu sunt tocmai temeinic înființate și nu corespund scopului, totuș din numărul cel mare selecțiunea se va face de la sine și cultura generală nu va rămînea în pagubă.

În tot cazul, s-au trecut vremile acele înapoiate, pe cînd în toată țara românească nu era nici o revistă sau abia una singură, și aceea cu viață șubredă și scrisă într-o limbă care astăzi nu s-ar mai putea ceti.

Acest vederat progres se datorește în bună parte mișcării de la 1867, care ne-a scos din starea de stagnațiune în care lîncezisem mai bine de 15 ani.

A fost, în adevăr, înainte de 1867 o perioadă de amorțire intelectuală care se explică prin faptul că mai toți vechii scriitori ajunsese în faza neproductivă a bătrîneței, iar alții noi n-au putut ieși la iveală din cauza necontenitelor tulburări ce au zguduit statul nostru și au absorbit toată activitatea și puterea de muncă a poporului. Astfel, […] am și intrat în vălmășagul marilor lupte pentru Unire, lupte memorabile, unice în istoria noastră, apoi am trecut prin două căimăcănii provizorii, prin două alegeri pentru Divanul ad-hoc și prin o perioadă de șapte ani de domnie a lui Cuza-vodă, primul domn ales din libera voință a poporului.

În scurta lui domnie însă spiritul public a fost mereu atras și stăpînit de marile reforme politice și

sociale ce erau la ordinea zilei și cari au pus bazele României moderne.

Negreșit că în acest interval, cînd însuș existența țărei era în joc, cînd creierul poporului era preocupat numai și numai de grija constituirii statului român, toate talentele destoinice nu puteau să aibă răgazul și liniștea sufletească necesară pentru a se deda la îndeletnicirea recreativă a artelor și literelor.

Talentele se produc și se dezvoltă numai cînd sunt la adăpost de vicisitudinile zilei de mîni.

Dar la 1867, cînd Unirea era definitiv cucerită, […] am căpătat încrederea că, ieșiți din frămîntările periculoase, suntem singuri stăpîni pe soartea noastră, atunci era tocmai momentul psihologic ca mișcarea literară, oprită în loc de mai mulți ani, să ieie un nou zbor.

Așadar, paralel cu renașterea politică, s-a produs și renașterea literară.

Atunci, ca o necesitate a timpului, s-a înființat revista Convorbirile, care a devenit răpede organul de manifestare a tuturor cugetărilor, simțirilor, impresiunilor, înmagazinate în acele timpuri de cumpănă.

A fost ca un fenomen de adevărată descărcare electrică, ca o ploaie roditoare ce s-a revărsat peste cîmpul părăginit, și de aceea revista Convorbirile s-a născut atunci cu o putere de viață capabilă de a o face să se strecoare prin toate greutățile unui răstimp de 42 de ani, și să ajungă acum la bătrînețe încă în bună sănătate.

Apoi, ceea ce a dat Convorbirilor acea deosebită trăinicie a fost nu numai împrejurările favorabile în care s-a născut, ci și avîntul scriitorilor de atunci, cari, neinfluențați de nici un scop egoistic, s-au devotat intereselor culturale ale neamului și prin o statornicie de muncă ce nu are exemplu au lucrat mereu și fără preget la sporirea avutului nostru literar și științific.

Astăzi, fără lipsă de modestie, putem să ne

prezentăm înaintea străinătății cu un stoc cultural considerabil, ca un popor ieșit din vrîsta copilăriei, și să revendicăm rangul ce ni se cuvine între popoarele civilizate.

De unde cu jumătate secol înainte, străinătatea abia dacă cunoștea situațiunea noastră geografică și etnică, dar despre starea noastră culturală nici idee nu avea, astăzi vedem cu satisfacțiune cum multe, foarte multe din scrierile autorilor noștri sunt traduse în limbele moderne cele mai răspîndite, ceea ce probează evident că dacă aceste scrieri au meritat osteneala unei traduceri, au trebuit să aibă o reală valoare.

Unul dintre marii plămăditori ai limbei și descoperitori de comori istorice, ieșit la suprafață în acest proces de fermentare al intelectualităței noastre, a fost fără îndoială Hasdeu care, deși nu plutea în sfera de activitate a Convorbirilor literare, dar în ogorul în care a lucrat a aruncat sămînță multă și roditoare, și în ramura istoriei și a filologiei, cu deosebire, s-a ridicat mai presus de toți predecesorii săi.

S-a zis însă de unii și alții că dînsul ar fi comis mai multe greșeli în lunga sa carieră de om de litere, și de știință. Nu-mi permite cadrul restrîns al acestui discurs să enumăr și să discut aici diferitele chestiuni controversate ce au ocupat presa în acele timpuri.

Mi-ar trebui pentru aceasta volume întregi și o competență pe care nu o posed. Hasdeu, care a lucrat în toate direcțiile și a atacat toate genurile, a avut în adevăr o viață prea mișcată, prea activă, prea plină de inovațiuni îndrăznețe, pentru ca la rîndul lui să nu fi întîlnit oameni cari să-l urmărească, să-l critice și să-i găsească feliurite neajunsuri în peregrinările sale istorice, filologice și literare. Într-o grădină atît de vastă, cu flori atît de multe și variate precum a fost cîmpul de muncă al lui Hasdeu, nu e exclusă posibilitatea să se găsească ici, colo cîte o plantă de calitate

inferioară. Dar chiar de s-a găsit, cine astazi ar putea să-i arunce piatra?

Toți, fără osebire, suntem supuși greșelilor, însă nu toți avem spre compensație îndărăptul nostru o comoară intelectuală acumulată ca aceea a lui Hasdeu.

Suflarea morții, perspectiva timpului au șters cu desăvîrșire în ochii posterității orice umbră din cadrul vieței sale pămîntești, lăsînd să se vază numai razele luminoase ale muncei sale neîntrecute, singurele care străbat distanțele și vor străluci prin pătura vremurilor.

Hasdeu este deci și va rămînea, orice s-ar zice, cel mai mare istoric al generațiunei sale, căci el, cel întăi, precum am arătat, a înțeles noua îndrumare ce trebuie să se dea istoriei, care nu se cuvine să fie o simplă înșirare de fapte, ci are mai cu samă menirea să oglindească întreaga și adevărata viață intelectuală, economică și politică a unui popor, și să arate cauzele determinante care au produs șirul faptelor ce încheagă istoria acelui popor.

De asemenea în ramura filologiei, dînsul, prin cunoștința multor limbi străine și mai ales a tuturor dialectelor slave, precum și prin operele sale limbistice săvîrșite, a ocupat cît a trăit neîntrerupt și fără contestație vîrful piramidei.

Prin urmare, cît va exista un neam românesc, o limbă românească și o cultură românească, Hasdeu va străluci pe cerul cultural al neamului ca un luceafăr de mărimea întîia.

Dar ceea ce înalță și mai mult această interesantă figură în închipuirea noastră și ne mișcă pînă la înduioșare este dragostea nemărginită ce o închinase fiicei sale Iulia. De la moartea ei prematură, întîmplată, precum am zis, în floarea tinereței, Hasdeu n-a mai trăit o minută fără ca gîndul, simțirea, visurile și toate faptele vieții sale să nu fi fost îndreptate exclusiv spre amintirea iubitei fiice. Timpul, care cu aripa sa

tămăduitoare îndulcește totul, lui din contra îi ațîța și mai mult dragostea aceasta prelungită dincolo de mormînt, așa încît, sugestionat aș putea zice, el o simțea pretutindeni ca o umbră binefăcătoare, ca o ființă ideală, îndumnezeită, ce-i întovărășea căpătîiul de noapte, îi îndulcea suferințele și-i exalta bucuriile. În excitarea sa nervoasă, el o vedea chiar aievea, îi asculta glasul, îi urma povețele, și astfel avea iluzia, dacă nu chiar certitudinea, că ea trăiește o a doua viață. Dacă în rigorismul unor materialiști neînduplecați această dragoste neobișnuită ar părea o slăbiciune, o Doamne, ce sublimă, ce înălțătoare este totuș această slăbiciune care revarsă în mod statornic din inima îndureratului părinte o dulce poezie peste mormîntul scumpei sale fiice!

Apoi de la o vreme marele Maistru al neamului, îmbătrînit, obosit, nemaiavînd orizonuri deschise înaintea sa, s-a retras în singurătatea Carpaților, unde își zidise un castel fantastic, care simbolizează toate credințele lui mistice și toată dragostea lui pentru Iulia.

Acolo, fiindu-i închise porțile viitorului, spiritul său putea în schimb sa-și exploreze în liniște trecutul, o țară imensă, bogată, singura de care se mai putea bucura.

Acolo, ca un geniu al pădurilor, și-a trăit cele din urmă zile ce-i rezervase Dumnezeu și apoi încet, încet s-a stins el, ultimul vlăstar al neamului său, s-a stins cum se stinge un frumos asfințit de soare, iar sufletul lui, ușurat de povara pămîntească, s-a dus să-și îmbrățișeze fiica în plaiurile nemuririi.

Cu strîngere de inimă, stimați colcgi, am întreprins să vorbesc despre Hasdeu în această înaltă instituțiune de cultură. Rog deci să fiu iertat de greșelile ce voi fi comis, căci dacă nu voi fi fost în stare să pun în relief, cum aș fi vroit, nemuritoarea lui figură, vina este că el a fost un prea mare model pentru slabul meu penel.

Față de dînsul, de trecutul lui, de opera lui, eu, umilul său urmaș, m-am simțit intimidat, micșorat, întocmai cum s-ar simți un om în fața unui munte mare care ii dă impresia că niciodată nu-l va putea urca.

Posteritatea însă va aprecia mai bine pe Hasdeu și-l va ridica pe piedestalul de onoare ce se cuvine unei asemenea naturi privilegiate, înzestrate cu atîtea daruri de mîna lui Dumnezeu.

Eu unul, cînd mă uit aici împrejur în această ilustră incintă, parcă nu-mi vine a crede că Hasdeu lipsește; parcă tot îmi vine să caut pe acel scaun ros de lunga sa ședere, pe maiestuosul bătrîn cu chipul de prooroc, știutor de multe lucruri din lumea aievea și poate și din alte lumi, întru atîta lipsa lui ne surprinde, întru atîta geniul are darul de a semăna cu nemurirea.

Hasdeu e dintre acele făpturi alese cari n-ar fi trebuit să moară, căci e păcat să se risipească în neant atîtea mari însușiri izvorîte din dărnicia divină.

Dar ce zic eu?… Hasdeu n-a murit și nu putea să moară. Prin însăș poarta morții el a intrat în nemurire. El e mai viu decît oricînd în amintirea și în inimile noastre, deoarece astăzi figura lui înseninată, dezbrăcată de haina pămîntească, apare mai frumoasă privită prin prisma dreptei judecăți.

Numele lui va răsuna deci pururea nu numai sub această strălucită cupolă, ci și în orice loc și in orice timp va trăi o gintă românească pe coaja pămîntului.

Și acum, stimați colegi, dați-mi voie să-mi închei cuvîntarea, aducînd prinosul meu de dragoste, admirațiune și respect umbrei marelui basarabean, care a lăsat în urmă-i un gol ce cu anevoie se va umplea, căci oameni ca Hasdeu nu se nasc în toate zilele.

Cum am tradus „Infernul“ de Dante

Sunt acum 25 de ani, mă găseam la dl. V. Pogor, într-o sîmbătă sara la una din obicinuitele întruniri literare ale societăței „Junimea».

Adunarea era numeroasă.

Se dădu cetire scrierilor în proză și versuri aduse de membrii societăței; se discută mult asupra lor precum și asupra altor chestiuni literare și științifice, discuțiuni întrerupte ici-cole prin anecdote hazlii, apoi veni rîndul ceaiului cu cozonacul tradițional, în fața cărora încetară toate divergințele de păreri asupra materiilor în discuțiune.

După ceai dl. Pogor ne făcu surprinderea să ne puie sub ochi o carte mare in folio ce-i venise de curînd din Paris, foarte luxos editată și care conținea Infernul lui Dante ilustrat de Gustave Doré.

Dacă celebritatea lui Dante a răzbătut prin atîtea veacuri pană la noi unde acum toată lumea îi cunoaște numele, deși cei mai mulți nu l-au citit, sunt nevoit să spun despre mai puțin celebrul Gustav Doré, că pe vremea aceea era cel mai cu reputație desemnator și ilustrator de cărți din Franța. Artist neîntrecut în această specialitate, înzestrat cu o imaginație vie și încălzită, se înțelege, și de farmecul poeziei lui Dante, el a reprodus scene din Infern cu o măiestrie în adevăr uimitoare.

Lacomi ne-am aruncat asupra acestei cărți și, răsfoind-o, ne-am oprit mai mult la gravura care reprezenta poarta Infernului unde ajunsese Dante condus de Virgil și deasupra căreia era vestita inscripție din fruntea cîntului al III-lea:

„Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell’eterno dolore,

Per me si va tra la perduta gente.
Giustizia mosse il mio alto fattore:
Fecemi la divina potestate,
La somma sapienza e il primo amore.
Dinanzi a me, non fur cose create
Se non eterne, ed io eterno duro:
Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate. "

Dl. Pogor, văzîndu-ne așa de absorbiți, ne zise:

— Ei, care din voi, burghejilor,[1] se simte vrednic să traducă în românește această faimoasă inscripție?

— Eu, răspunse Ștefan Vîrgolici, un junimist meșter în alcătuirea versurilor și căruia îi dădusem porecla de Io-Spaco după numele unui stoler, pentru ca lui i se trimeteau spre cioplire și geluire poeziile care cu oarecare meremet s-ar fi putut publica.

— Eu, răspunse Samson Bodnărescu, cel cu clarobscurele aforisme, mai mult obscure decît clare, și care pricinuiau junimiștilor multă bătaie de cap ca să le poată da de capăt.

— Eu, răspunse Miron Pompiliu, alt tînăr poet din „Junimea", de asemenea expert în materie de versificare.

— Bravo! strigă dl. Pogor, va să zică avem trei concurenți. Să știți că acela care va face o mai bună traducere va avea sîmbăta viitoare o mai mare porție de cozonac la ceai.

Eu am tăcut, dar mărturisesc că am simțit în mine un șarpe care mă îndemna în taină de a încerca traducerea, și, Doamne, cînd un astfel de ispititor ți se furișează în minte, nici cu cleștele nu-l mai poți scoate.

M-am întors acasă foarte preocupat și noaptea am petrecut-o neliniștit. Necontenit aveam dinaintea ochilor groaznica inscripție scrisă cu litere de foc pe poarta iadului; necontenit parcă auzeam dindărăptul fatalei porți plînsetele și vaietele turmei osîndite la chinuri eterne; iar a doua zi cînd m-am deșteptat m-am și pus pe lucru.

Se înțelege că n-a fost muncă ușoară de a reda in limba noastră sentențioasele cuvinte ale lui Dante. Am rupt multe file de hîrtie, mi-am șters de pe frunte multe șiruri de sudori, pănă cînd în sfîrșit m-am oprit la următorul text care desigur nu atinge frumuseța energică a originalului:

„Prin mine se ajunge în jalnica cetate,
Prin mine se ajunge la chinuri necurmate,
Prin mine se ajunge la osîndita ginte.
Justiția mișcat-a pe-naltu-mi ziditor:
La viață sunt adusă de cel întăi amor,
De-atotputernicia și de suprema minte.
Nimica înainte-mi n-a fost decît vecie.
Și viața mea eternă menita e să fie;
Lăsați orice speranță, voi care-ntrați aice! ”

În sfîrșit, făcusem și eu ceva. În viitoarea sîmbătă m-am prezentat la „Junimea” cu hîrtiuța în buzunar, foarte mișcat și foarte curios să aflu ce au făcut ceilalți. Cînd colo, ce să văd? Ștefan Vîrgolici și Samson Bodnărescu străluceau prin absența lor, iar Miron Pompiliu, la întrebarea d-lui Pogor, a dat din umeri zicînd că a luat drept glumă angajamentul lor din sîmbăta trecută.

Prin urmare, concurs n-a mai putut fi din lipsă de concurenți și, fiindcă lucrarea mea scrisă a fost neapărat găsi ia mai bună decît cele trei nescrise, am obținut ca premiu partea de cozonac făgăduită.

Sunt mulți tineri vîntură-lume, care cînd pleacă într-o călătorie de petrecere habar n-au unde se vor opri. Așa mi s-a întîmplat și mie făra a fi tocmai un vîntură-lume. Dintr-o glumă m-am pomenit încurcat într-o întreprindere serioasă, căci rareori știe omul, în mult ispitita-i viață, alergătoare după năluci, unde-o s-ajungă capătul firului ce înlănțuie faptele sale. Cîte lucrări am întreprins eu în lunga mea carieră literară, toate le-am început cu gînd de a le isprăvi și totuși unele au rămas neisprăvite. Singură această inscripție de pe poarta Infernului lui Dante am început-o cu gînd de a mă opri la ea, și totuși nu m-am oprit.

Nu m-am oprit fiindcă, trebuie să-mi mărturisesc păcatul, eram stăpînit de dorul secret de a vedea ieșită la lumina tiparului această traducere făcută de mine pentru întăia oară în versuri românești.

Care scriitor n-a simțit același dor mai ales la primele lui încercări literare?

Nu ar fi avut nici un rost să o public așa răzleață fără cîntul în capul căruia ea figurează. Ambiția, deci, această patimă și bună și rea, care te duce de multe ori unde ți-e voia, m-a împins să traduc și cîntul al III-lea întreg; dar după ce l-am isprăvit, nu fără muncă și greutate, am băgat de seamă că nu era nimerit să-l public înainte de celelalte două de la început cu care e în legătură.

M-am întors deci îndărăpt și am tradus și pe cele două și așa, mă rog, încet, încet, mereu căzînd. din puț in lac, mereu atras, mereu amăgit de frumuseța poemului, am ajuns de am publicat în cursul anului 1882 șapte cînturi… apoi, am aruncat condeiul și n-am mai pus mîna pe traducere pănă în anul 1905, adecă timp de 23 de ani.

Pentru ce am părăsit atîta amar de vreme, aproape o jumătate de viață de om, această lucrare începută, nu pot bine să-mi dau samă, căci, dealtfel, am avut destule încurajări din partea colegilor mei din „Junimea”, precum și din partea altor persoane cu autoritate al căror cuvînt trebuia să tragă greu în cumpăna hotărîrilor mele.

Așa într-una din zile dl. Dimitrie A. Sturdza, fostul prim-ministru și actualul șef al partidului național-liberal, mi-a zis că prin inceperea traducerei lui Dante, am subscris o poliță la adresa publicului român, și că prin urmare trebuie să fac onoare iscăliturei mele.

Vai, cît pe ce era să mi se protesteze iscălitura, căci în 23 de ani polița ajunsese demult la scadență. Apoi în 1903, luna april s-a ținut la Roma un congres de literatură a limbelor latine sub președința contelui Angelo de Gubernatis cu care

ocazie a fost citat numele meu ca traducător al lui Dante.

Desigur, dacă contele de Gubernatis ar fi știut că de la 1882 și pana la 1903, data congresului, nu tradusesem un vers mai mult, nu mi-ar fi făcut această onoare, căci numai cele șapte cînturi de la început nu erau, la dreptul vorbind, un titlu suficient pentru a merita o așa măgulitoare mențiune într-un congres la Roma.

Cînd însă în 1905 roata politică a aruncat în opoziție partidul național-liberal din care fac parte, atunci dispunînd de mai mult timp, voacea tainică a conștiinței neîmpăcate, a datoriei neîmplinite, a poliței scadențate și neachitate s-a deșteptat puternic în mine și mi-a zis: „trebuie să asculți de cuvîntul d-lui Sturdza, trebuie să meriți laudele ce ți-a dat contele de Gubernatis în capitala Italiei, trebuie să nu lași perdută munca unui an întreg! ”. Pe lîngă aceste apoi figura rigidă a lui Dante în bronz, care stă de multă vreme pe biuroul meu de lucru, parcă mă mustra în fiecare zi, pentru uitarea la care îl condamnasem, și atunci în ziua de 25 martie 1905 îmi ascuții din nou condeiul și reîncepui traducerea, de astă dată cu hotărîrea nestrămutată de a isprăvi Infernul cu orice preț.

Dacă însă mi-a trebuit un an pentru 7 cînturi, cîți ani îmi trebuiau oare pentru alte 27 de cînturi ce mai rămăsese de tradus, căci în total sunt 34 cu aproape 5. 00C de versuri? Iată o întrebare la care nici nu îndrăzneam să mă gîndesc. Și astfel, deși aveam 23 de ani mai mulți în spinare decît la 1882, deși a traduce pe Homerul italian în versuri terțet cu terțet, vers cu vers, nu e o jucărie, ținînd samă de limba lui abruptă, lapidară, biblică aș putea zice, precum și de dificultățile ritmului și ale rimei în limba noastră, totuși, odată ce m-am apucat cu mîna de sabia goală, m-am ținut mereu de dînsa, deși îmi sîngerau palmele și în timpul lucrului ajunsesem a nu mai dori altceva decît ca Dumnezeu să-mi deie viață să pot duce lucrarea la

bun sfîrșit.

A fost în veacul al XVI-lea un francez, Grangier, care după ce a isprăvit de tradus pe Dante a făcut următoarea mărturisire: „Ceux qui entreprendront après mois la même besogne, pourront témoigner que cela ne saurait se faire sans beaucoup pe peine et de travail et sans se mordre les ongles plus d'une fois. ”

Și cu toate aceste, după ce mi-am ros și eu unghiile de mai multe ori, a vroit Dumnezeu să sfîrșesc Infernul în ziua de 10 septembrie 1905, adecă tocmai în cinci luni și jumătate. Cu alte cuvinte în aceste cinci luni și jumătate am dat gata la vîrsta de 67 de ani restul de 27 de cînturi, o lucrare de patru ori mai mare decît acea săvîrșită de mine în douăsprezece luni, cînd eram cu 23 ani mai tînăr.

Cînd am declarat familiei mele că am terminat traducerea, a fost o explozie de bucurie în casă, căci nu cu puțină grijă se uitau cu toții la mine văzînd cum mă munceam cu nesfîrșitele terțete, cîte cinci și șase oare în fiecare zi. Apoi la masă a fost sărbătorită isprava mea prin închinarea mai multor pahare de vin în memoria marelui poet și în sănătatea îndărăpnicului traducător.

În timpul lucrului un fel de friguri mă cuprinsese: aveam simțimîntul că parcă mă urcam pe un munte înalt, aproape neaccesibil, însă prin energia voinței, prin încordarea continuă a nervilor, mă urcam mai sus, tot mai sus în sudoarea frunței, și la fiecare popas, la fiecare cînt isprăvit mi se deschideau nouă perspective, noi frumuseți, care mă fermecau, îmi susțineau curajul, îmi împrospătau puterile, pănă ce în sfîrșit spre marea mea bucurie sufletească am pus piciorul pe culmea muntelui și am mîntuit Infernul, cea mai de căpetenie parte din trilogia nemuritorului poet.

Cine știe dacă aceasta nu va fi ultima mea lucrare, ultima floare răsărită în ogorul de muncă a

bătrînețelor mele; zic floare, nu din punctul de vedere al valoarei traducerei, ci pentru că, bună, rea, această traducere mi-a procurat totuși plăceri estetice precum nu simțisem niciodată în cursul îndeletnicirilor mele literare. Aceste cîteva luni rupte din viața mea, cît am stat în atingere necurmată cu sufletul, cu inima, cu mintea celui mai mare rapsod al Italiei, cît m-am încălzit la flacăra dulce a poeziei lui, cît am împărtășit emoțiile lui în fantastica călătorie făcută împreună cu el în imperiul întunericului, emoții pe care am încercat sa le redau cu instrumentul imperfect al talentului meu în limba noastră soră, am fost, pot zice, un om fericit, căci în timpul lucrului mă scuturasem, ca arborele de omidă, de toate grijile vieței, uitasem tot ce era străin de lucrul meu, mă uitasem pe mine însumi.

Sunt departe de a avea pretenția că am făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greșeli. Traduttore traditore, a traduce este a trăda, zice italianul. Prin urmare, niciodată o traducere cît de bună nu se poate urca la înălțimea originalului. E întocmai ca și cînd printr-o trompetă ai vroi să redai o arie cîntată din vioară. Sunt expresiuni finite, nuanțe proprii unei limbi și fără echivalent în alte limbi, așa încît traducătorul, pentru a le esprima, e nevoit să facă perifraze, ceea ce desigur le slăbește efectul. Aceste dificultăți mai cu samă se întîlnesc în Dante, pentru că dînsul, odată cu poemul, a creat și limba italiană, închegînd astfel o operă care poartă pecetea originalităței cele mai puternice. În adevăr, toți numeroșii lui traducători de toate neamurile au întîmpinat, după propria lor mărturisire, greutăți enorme față de stilul lui concis și totuși plin de imagini poetice, de cugetări abstracte, de idei filozofice, și însuflețit de întreaga gamă a patimelor umane. Toate aceste comori ale minței și ale inimei lui sunt turnate ca bronzul topit în niște versuri care parcă-s căzute din cer, nu ieșite dintr-un creier omenesc, așa răsună ele de

frumos, uneori limpezi ca o poveste homerică, alteori înviforate, apocaliptice ca trompeta chemărei a doua, făcîndu-te să întrezărești o lume ce sparie închipuirea.

Căci el a exprimat gîndiri dumnezeiești într-o limbă omenească, și a avut pe lîngă alte strălucite daruri și intuițiuni profetice întrevăzînd legile gravitațiunei înainte de Newton, presimțind existența unui continent dincolo de mările apusului înainte de Cristofor Columb și visînd unitatea Italiei înainte de Victor Emanuel și Cavur.

Acesta este modelul grandios ce mi-am propus să-l îmbrac în haina românească. Dacă voi fi izbutit, a lui va fi meritul, căci mereu m-am simțit îmboldit și inspirat de frumuseța lui; dacă nu, totuși nu mă voi căi de munca depusă, pentru că în orice altă direcție aș fi întrebuințat activitatea mea, tot mai profitabil a fost pentru propria mea mulțumire sufletească să stau de vorbă cu Dante decît cu oricine altul.

Table of Contents

Table of Contents